

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Lenka Martincová (rozená Náglová)

Odsun Němců a osidlování pohraničí v české próze od poloviny 20. století

Olomouc 2014

vedoucí práce: Mgr. Kateřina Ďoubalová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením paní Mgr. Kateřiny Ďoubalové, Ph.D., a uvedla jsem v seznamu literatury všechny použité literární a odborné zdroje.

V Olomouci dne 22. 4. 2014

Velké díky patří vedoucí mé diplomové práce, paní Mgr. Kateřině Ďoubalové, Ph.D., za odborné vedení a konzultace, které mi při psaní práce poskytla. Oceňuji zejména její pečlivý přístup k prostudování práce a citlivý, osobní přístup ke mně.

V Olomouci dne 22. 4. 2014

Obsah

Obsah	1
Úvod.....	2
1 Vztahy mezi Čechy a Němci z hlediska historického, aneb Co odsunu předcházelo	3
2 Zobrazení tématu v dokumentární literatuře.....	8
2. 1 Odsunuté vzpomínky (1993)	8
2. 2 Neodsunuté vzpomínky aneb Česká zkušenost pohraničí (2000)	12
2. 3 Sudetská pouť aneb Waldgang (2005).....	15
2. 4 Bez paměti (2010).....	21
3 Zobrazení tématu v české próze v letech 1945 – 1958	24
3.1 Roky 1945 – 1950.....	24
3. 1. 1 Země dokořán (1950).....	24
3.2 Roky 1951 – 1958.....	28
3. 2. 1 Nástup (1951)	28
3. 2. 2 Město na hranici (1956).....	32
4 Zobrazení tématu v české próze v 60. letech	36
4.1 Adelheid (1967)	36
4.2 Boží duha (1969)	38
5 Zobrazení tématu v české próze v období normalizace.....	40
5. 1 Poslední vlak z Frývaldova (1974)	40
5.2 Obsluhoval jsem anglického krále (exil 1980)	42
6 Zobrazení tématu v české próze po roce 1989	46
6. 1 Cejch (1992)	46
6. 2 Pátým pádem (1996).....	53
6. 3 Peníze od Hitlera (2006)	56
6. 4 Němci (2012)	59
Závěr	66
Zdroje.....	68

Úvod

Cílem předkládané diplomové práce je seznámení potenciálních čtenářů s tím, jak jednotliví spisovatelé a spisovatelky ve svých dílech vnímali a zachytili problematiku odsunu Němců a osidlování pohraničí. Zaměřena bude na českou prózu od konce 40. let do současnosti. Téma je značně rozsáhlé, proto bude členěno do jednotlivých kapitol podle časové chronologie.

Nejprve se budeme v první kapitole zabývat vztahy mezi Čechy a Němci z hlediska historického, jelikož studium československé a české prózy zabývající se daným tématem není možné vnímat bez historického kontextu. Práce však není koncipována jako vědecká studie, a proto se omezíme na popis dějinných událostí týkajících se soužití Čechů a Němců na společném území od počátku 19. století. Poté se již budeme věnovat rozborům vybraných literárních děl.

Ve druhé kapitole se zaměříme na dokumentární literaturu, a to nejen z pohledu českého, ale rovněž německého, jelikož zde budou uvedeny autentické vzpomínky pamětníků druhé generace odsunutých Němců. V pořadí třetí kapitola bude pojednávat o zobrazení tématu v české próze v letech 1945 – 1958. Následující kapitola se bude týkat let šedesátých. V páté kapitole zmíníme, zda se dané téma u spisovatelů vyskytovalo též v období normalizace. Šestá kapitola – zobrazení tématu po roce 1989 – bude obsahovat vybraná reprezentativní díla autorů, píšících o této problematice v rozmezí několika posledních let. V současné době je patrné, že se autoři k tomuto tématu vrací, aby se na něj úplně nezapomnělo. Jejich knihy se mnohdy vyznačují tendencí k tomu, aby lidé o tomto tématu měli alespoň všeobecné povědomí.

V každé z kapitol nejprve uvedeme dobové souvislosti. Zaměříme se na politický kontext, který s literaturou úzce souvisí. Následně si zvolíme reprezentativní díla, která budeme interpretovat. Většina děl bude vybírána s přihlédnutím k jejich čtenářské atraktivnosti, či zeměpisnému umístění konkrétního děje. Následovat bude charakteristika zvoleného díla. U některých publikací bude potřebné uvést i jejich obsah, aby lépe vyzněla zamýšlená pointa. Omezíme se však na popis událostí, které přímo souvisí s druhou světovou válkou.

Daná problematika je velmi komplikovaná, a proto ji v celé práci budeme hodnotit pouze objektivně.

1 Vztahy mezi Čechy a Němci z hlediska historického, aneb Co odsunu předcházelo

Soužití Čechů a Němců začalo již v raných dobách, kdy se po českých pláních na koních proháněli čeští králové, kteří patřili k velkému komplexu s názvem Svata říše římská. Už tehdy můžeme pozorovat počátek česko-německých vztahů, které se v průběhu několika staletí měnily a krystalizovaly. Petr Mikšíček v knize *Sudetská pouť aneb Waldgang* píše toto (Mikšíček, P., 2005, s. 27): *„Jak a proč vlastně přišli Němci do Čech? Z učebnic jsem věděl, že sem byli pozváni, aby osídlili ty části země, které Češi nebyli s to obydlet. Vnitřní kolonizace z 11. století až do těchto míst nedošla. Král věděl, že v pohraničních horách se ukrývá veliké bohatství, a chtěl ho získat. Povolal proto kolonisty ze zemí na západ od Čech. Tito osadníci osídlili vnější hraniční pásy Čech. Postupně začali kultivovat nebezpečnou divočinu, stavět chatrče, obce a města. Přinesli s sebou kulturu, jazyk, technologie a čeští panovníci jim udělili významná privilegia.“* Celá společná historie je poměrně zajímavá, ale myslíme si, že pro hlavní účel této práce nám postačí věnovat se společnému soužití obou národů blíže až od 19. století.

Doktor Milan Sládek v knize *Němci v Čechách (Německá menšina v českých zemích a Československu 1848 – 1946)* uvádí toto (Sládek, M., 2002, s. 7 – 8): *„V říši s 51 miliony obyvatel tvořili Němci menšinu v počtu 12 – 13 milionů, ale byli etablováni v srdci říše ve Vídni u dvora. (...) Stále citelněji se projevovaly pangermánské tendence a na koncepci velkého Německa pohlíželo se strachem nejenom Rusko, ale zejména slovanské národy rakouské monarchie, které si uvědomovaly, že zatímco demokracie v rámci rakouské monarchie samé by znamenala slovanskou většinu, jakékoli zapojení velkého Německa by ze Slovanů učinilo pouze malou menšinu. Nadcházející konflikt mezi Slovany a Němci byl nejzřejmější v Čechách, kde byli Slované a Němci nejvíce promícháni a nejvíce si jeden druhého vzájemně uvědomovali.“* Již necelé jedno století před odsunem tedy Němci dávali Slovanům najevo, že se s nimi musí počítat, a že se nejedná o bezvýznamnou menšinu.

Pokročíme-li do století dvacátého, dočítáme se v knize doktora Sládka o přesných počtech německých občanů na českém území (Sládek, M., 2002, s. 36): víme tedy, že roku 1910 při sčítání lidu zde žilo 3 512 628 (34,92 %) obyvatel mluvících německy nebo maďarsky, v roce 1921 tento počet mírně poklesl na 2 959 856 (30,21 %) a roku 1930 mělo německou národnost 3 070 938 (29,20 %) československých občanů. Třebaže se stále jednalo o menšinu, nebyly počty Němců na českém území zanedbatelné.

V období první Československé republiky byla velmi důležitá politika. Němci chtěli alespoň částečně prosadit svou samostatnost, a proto si založili německé strany, do kterých se poté nechali volit. Tyto strany nebyly nikterak agresivní. Jejich účelem bylo zřejmě především to, aby měli Němci pocit, že si o sobě mohou rozhodovat sami. Roku 1935 se však v období voleb na politické scéně objevil Konrad Henlein, který se svou stranou získal (Sládek, M., 2002, s. 50): plných 66 % hlasů. Jelikož sudetští Němci stále více toužili po autonomii, cítili snad automatické nepřátelství k novému státu, v němž se cítili druhořadí. Na další vývoj událostí měla vliv nejen hospodářská krize, kterou nová republika nezvládla řešit, ale rovněž nástup Adolfa Hitlera k moci. V knize doktora Sládka se píše následující (Sládek, M., 2002, s. 52): „*Když se 30. ledna 1933 stal kancléřem Adolf Hitler, stal se program nacionálně socialistické strany s důrazem na rasismus a otevřenou podporu iredentistických hnutí oficiální politikou třetí říše. Hitler, který vždy propagoval pangermanismus, prohlásil na první straně své knihy Mein Kampf: „Společná krev musí patřit společné říši.“ (...) Národnostní menšiny v různých evropských státech, a zejména německé menšiny, se staly organickým a dynamickým prvkem říšské zahraniční politiky.*“

Po roce 1919 se sudetoněmecká opozice shromáždila ve dvou stranách – v Německé nacionální straně (DNP) a Německé nacionálně socialistické straně dělnické (DNSAP). DNSAP byla radikálnější, silně antisemitská a pangermánská. Toužila po sjednocení všech německy mluvících národů v jedné říši. Roku 1934 Henlein nabízel Čechům spolupráci, ale byl odmítnut kvůli své nevěrohodnosti. Česká vláda se tehdy ani nepokusila o spolupráci se sudetskými Němci, což byla podle doktora Sládka chyba.

Roku 1938 již Henlein neměl ve straně tak silné zastoupení, a proto konečné slovo k tématu sudetských Němců pronesl sám Hitler. Dne 20. února se vyjádřil, že sudetská otázka bude vyřešena tak, aby to vyhovovalo Německu. Téhož roku, 29. září 1938, byla podepsána Mnichovská dohoda, k jejímuž projednání nebylo Československo přizváno. Doktor Sládek k tématu uvádí toto (Sládek, M., 2002, s. 127): „*Touto dohodou bylo poprvé v historii od českých zemí odděleno území obývané sudetskými Němci a Němci sami se stali občany říše. Okolnosti, které vedly k této události, označily sudetské Němce v očích světové veřejnosti za nekompromisní nepřátele Československé republiky. Díky rozhodnutí z Berlína a Mnichova získalo Německo 28 000 km² území s 3 615 833 obyvateli, z nichž 2 806 638 bylo němců a 719 127 Čechů.*“ Československo, které bylo stanoveno ve Versailles, tedy přestalo existovat. Jeho zbývající území bylo od té doby nazýváno „druhá republika.“

V září roku 1938 bylo na základě podpisu Mnichovské dohody z pohraničních oblastí vyhnáno několik tisíc československých obyvatel. Dodnes se tomuto činu říká „mnichovská zrada“, nebo také „o nás, bez nás.“ Touto tematikou se ve svém díle Město na hranici na několika stranách zabývá Karel Ptáčník. O postupné radikalizaci sudetských Němců píše autor Mikšíček následující věty (Mikšíček, P., 2005, s. 74 – 77): *„Už v roce 1918 němečtí obyvatelé zřetelně ukázali, že by radši viděli jako svoji vlast Německo nebo Rakousko. Vzhledem ke geopolitické poloze Československé republiky však odtržení těchto oblastí nebylo možné. (...) Ve 30. letech do ČSR přišla hospodářská krize. Ta přinesla nezaměstnanost a bídu, která zasáhla příliš mnoho lidí. (...) V Sudetech bylo lidí bez práce mnohem více než ve vnitrozemí. Informace a podpora z Prahy ale nepřicházela, a tak obyvatelé začali naslouchat nabídkám, které jim předkládalo Německo. Další příčinou radikalizace sudetoněmeckého davu, jež se dnes nebere příliš na vědomí, bylo podcenění propagace myšlenky společného státu Němců a Čechů v německém jazyce ze strany státu. Právě neexistence uceleného, koncepčního vysílání v německém jazyce pro takřka třetinu obyvatel Československa bylo hlavním důvodem, proč drtivá většina Němců v pohraničí poslouchala pouze říšské rozhlasové stanice, které šířily vlastní ideologii a nenávisť k Čechům. (...) Teprve v roce 1938 vznikl čistě německý vysílač Mělník, který měl za úkol informovat německé obyvatele o Československu a státní politice a podpořit v nich státní cítění. To ale už bylo pozdě. Mělnický vysílač působil v zájmu české věci pouze do září 1938, kdy jej převzali Němci a učinili z něj nástroj šíření nacismu.“* Na toto vysídlení a důležitost rozhlasu vzpomínají rovněž pamětníci v knize Neodsunuté vzpomínky, již budeme rozebírat níže.

Dne 5. dubna 1945 byl v Košicích vyhlášen vládní program, který jasně stanovil, že bývalí občané Československa německé a maďarské národnosti budou odsunuti a jejich majetek bude zkonfiskován, neprokáží-li zvláštní loajálnost k republice. Veřejné mínění v tehdejší Československu odsun sudetských Němců jednoznačně podporovalo. Není divu – Češi byli po Mnichovu a po prožitých hrůzných válečných letech k Němcům velmi nedůvěřiví. Řekli bychom, že vůči nim cítili silnou zášť, kterou konečně mohli ventilovat veřejně. Nemůžeme zde nezmínit, že někteří Češi se bohužel při odsunech chovali stejně násilně, jako dříve Němci k nim. Jak píše doktor Sládek (Sládek, M., 2002, s. 147 – 148): *„Autoritu znovuzrozeného státu v sudetských okresech prosazovaly narychlo utvořené pomocné policejní jednotky, tzv. gardy. Revoluční gardy se většinou skládaly z mladých lidí, kteří do nich vstupovali z nejrůznějších důvodů, dobrých i špatných. Výsledkem byla řada svévolných rozhodnutí. Tyto svévolné činy však nebyly v souladu s vládní linií, ostře*

je kritizoval český nekomunistický tisk a v několika případech i sám prezident.“ V díle Karla Ptáčníka se také objevil motiv lidové pomsty. Policejní komisař Garšic tam nechal pochyťat několik Němců, nechal je odvést na náměstí, kde se seřadili a on z nich asi sedm mužů vybral. Ty poté zastřelili, třebaže právě vybraní muži neměli s nacismem co do činění. Doba byla taková, že si nikdo nelámal hlavu s tím, kdo je kdo. Když byl někdo Němec, byl automaticky považován za nepřítel. Stejně jako v roce 1938, kdy byli nepřátelé Češi. Dalo by se říci, že proběhl odsun za odsun, třebaže toto tvrzení nelze vnímat černobíle.

Prvotní odsuny, neboli odsuny v první fázi, byly organizovány místními národními výbory nebo Čechy, žijícími v pohraničí. Byly doprovázeny krádežemi, vraždami i znásilňováním. Nebyly posvěceny mezinárodními smlouvami, a proto byly nazývány „divokými odsuny.“ Ve druhé fázi probíhaly odsuny schválené na Postupimské konferenci v roce 1945. Ty již byly organizované. Započaly v lednu 1946 a skončily v říjnu 1947. Československá republika měla v plánu, jak píše doktor Sládek (Sládek, M., 2002, s. 148): odsunout asi 2 500 000 Němců. Tento údaj vycházel z vládního odhadu, že 200 000 sudetských Němců padlo ve válce, nebo byli mimo republiku coby váleční zajatci. Půl milionu Němců přitom odešlo do Rakouska či Německa okamžitě po skončení války – buďto zcela dobrovolně, nebo při neoficiálních odsunech. Ve finále bylo odsunuto 3 150 000 sudetských Němců. Samotná realizace odsunu probíhala následovně (Sládek, M., 2002, s. 148 – 149): *„Provedením odsunu bylo pověřeno ministerstvo vnitra s komunistou Noskem v čele. Vytvořilo asi 107 sběrných středisek (75 v Čechách, 29 na Moravě a 85 na Slovensku) každé pro 1200 lidí, odkud byl odsun organizován. 25. ledna 1946 vyjel z republiky první vlak s 1209 sudetskými Němci, z nichž bylo 294 mužů, 700 žen a 214 dětí. Vagony byly vytápěny a cestující si na kamínkách, která vagony vytápěla, mohli vařit. Každá osoba dostala zdarma od československé vlády potravinový příděl na tři dny a mohla si kromě toho vzít příděl na týden. V této rané fázi odsunů si Němci mohli vzít kromě toho, co unesli, 50 kg zavazadel a 1000 marek. Ve skutečnosti však Češi nebyli přísní a zdá se, že odvezeno bylo mnohem víc.“* Při tomto úryvku nás napadne, že odsun proběhl v podstatě mírumilovně. Autoři ve svých knihách však celou problematiku vidí jinak. Liší se také počet kilogramů, kolik může vážit jedno zavazadlo. U Ptáčníka se jedná o 30 kg, u Šmída dokonce o pouhých 25 kg. Je možné, že během divokých odsunů byli Češi na Němce přísnější a dovolili jim odnést méně. V roce 1946 již byla organizace odsunů zajištěna vládou, tudíž měla zcela jinou úroveň.

Odsun, neboli transfer probíhal od ledna, kdy vyjížděly čtyři až šest vlaků denně. Sudetští Němci byli odsunováni do vymezených oblastí tehdejší angloamerické a sovětské okupační zóny v Německu. Transfer do americké zóny byl 30. listopadu 1946 v důsledku přelidnění na čas zastaven, odsun do sovětské zóny začal 10. června 1946 po železnici, vodě, ale i silnici. Němci v těchto oblastech nebyli přijímáni s nadšením. Na počátku roku 1947 bylo v celé republice celkem 240 712 Němců. Doktor Sládek dodává (Sládek, M., 2002, s. 150 – 151): *„Když byl 12. října 1947 odsun prohlášen za ukončený, zůstalo údajně v republice 192 000 Němců ve srovnání s 3 318 445 Němci, kteří žili v ČSR podle sčítání lidu z roku 1930. (...) To znamená, že soužití mezi těmito dvěma národy – sudetskými Němci a Čechy – dospělo po dlouhém a často bouřlivém období sedmi a půl století ke svému konci. Od doby Přemysla Otakara I. (1200) hráli Němci důležitou roli v Českém království a v mnoha ohledech přispěli k materiálnímu a kulturním bohatství svých bývalých spoluobčanů. V důsledku chyb svých vůdců a řetězu historických událostí byli nuceni opustit zemi svých předků, svůj domov, aby se již nikdy nevrátili.“*

Na stránkách České Wikipedie se píše, že jediným oficiálním představitelem české strany, který vyjádřil deportovaným sudetským Němcům své politování, byl v lednu 1990 Václav Havel. Jakmile se však na něho snesla vlna kritiky, prezident svůj postoj přehodnotil a dále zastával tradiční české stanovisko, že deportace byly spravedlivou odplatou za kolaboraci sudetských Němců s nacismem. Dalším z politiků, kteří se problematice věnovali podrobněji, byl Petr Pithart, který téma zkoumal již před rokem 1989. V roce 1997 byla ratifikována takzvaná Česko-německá deklarace, která obsahovala závazek ze strany Německa, že nebude nikdy podporovat požadavky sudetských Němců. Ti jsou dodnes ukřivděni a nepovažují problematiku svého odsunu a konfiskaci majetku za uzavřené.

2 Zobrazení tématu v dokumentární literatuře

Dokumentární, někdy zvaná autenticitní literatura, je pro své čtenáře velmi obohacující. Jedinec, který takovou knihu sepíše, může dát ostatním lidem důkladné svědectví o daném jevu. Pro názornější představu zde uvádíme nejenom knihy dvou českých autorů, ale i jedné německé autorky, píšící o Němcích žijících v 80. letech v ruské okupační zóně na území Německa.

Do této kategorie řadíme dvě knihy Aleny Wagnerové – Odsunuté vzpomínky (1993) a Neodsunuté vzpomínky (2000). V nich nalezneme vzpomínky potomků jak českých, tak německých vysídlenců. Dalším českým autorem je Petr Mikšíček, v době napsání knihy student kulturologie, který ve své knize Sudetská pouť aneb Waldgang (2005) putuje pohraničními oblastmi. Pohledem takříkajíc z druhého břehu – knihou Emmy Braslavsky s názvem Bez paměti (2010) tuto kapitolu uzavíráme, třebaže se nejedná o přímou dokumentární práci. Pohled z německé strany je však pro nás rovněž velmi důležitý, a proto jej řadíme právě do této kapitoly.

2. 1 Odsunuté vzpomínky (1993)

První ze vzpomínkových knih sepsaných Alenou Wagnerovou, jsou Odsunuté vzpomínky. Publikace se věnuje především nedořešeným odsunům sudetských Němců po roce 1945.

Nalezneme zde výpovědi čtrnácti dospělých lidí z druhé generace odsunutých Němců. Jelikož tito lidé prožívali dobu odsunu jako děti, vzpomínají na ni po svém. Ve většině rozhovorů se projevuje lítost nad ztrátou přátel a domova, na který byli zvyklí. Autorka si povídala s lidmi, žijícími nejen na severu Moravy, ale rovněž na severu Čech a v okolí Českých Budějovic. Z geografického hlediska je tudíž kniha přínosná tím, že nepopisuje pouze jedno místo. Čtenář může sledovat, jak jednotlivé odsuny probíhaly, a čím se lišily. Vzpomínky nejsou nijak upravovány, Wagnerová je pouze velmi pečlivě zapisuje. Z celé knihy je patrné, že někteří z těchto lidí dodnes velmi trpí tím, že se stali vysídlenci. Domov v českém pohraničí ztratili a na německé straně k nim jejich spoluobčané mnohdy nebyli právě přívětiví. Tento rozpor byl patrný už za války. Vyjádřeno matematicky, neplatila rovnice, že sudetský Němec = stejné postavení jako říšský Němec.

Hned první kapitola s názvem Narodila jsem se v Opavě se nám velmi líbila, jelikož její autorka detailně popisuje změnu poměrů v tehdejší pohraničí (Wagnerová, A.,

1993, s. 12 – 13): „*Pak najednou se všechno změnilo. Češi a Němci se přestali snášet. Měli jsme českého domácího a my děti jsme si v domě – české, německé – hrály všechny dohromady. Na tom nezáleželo, kdo je Čech a kdo Němec. Jako dítě jsem nevnímala, že Libuše a Milan nejsou německá křestní jména. Domlouvali jsme se německy, ale s českým přízvukem, „bemáklovali“, jak se říkalo. (...) Kdy ta nesnášenlivost vlastně začala? To muselo být někdy v třicátém sedmém, třicátém osmém roce. Chodila jsem tenkrát do první nebo druhé třídy. Když jsem si v neděli na procházku navlíkla bílé podkolenky, tak mě najednou Češi, kteří nás potkávali, přes ně šlehali. Bílé podkolenky platily jako německé. (...) Narodila jsem se jako Opavanka, teď se ze mne stala Němka.“ Žena, kterou jsme citovali, měla spoustu dalších zajímavých vzpomínek, které dnešního člověka nutně přivedou k přemýšlení nad samotným smyslem odsunu německého obyvatelstva. Při pražském povstání byli například z nemocnice vyhozeni ven všichni němečtí pacienti, a to včetně žen a dětí. Příjemnou vzpomínku naopak měla na Přemysla Pittra, vychovatele, který zachraňoval nejen židovské děti, které se vrátily z koncentračních táborů, ale také internované německé děti. Staral se o ně ve znárodněných zámcích v okolí Prahy, než musel po nástupu komunistického režimu uprchnout do Německa, později do Švýcarska.*

Většina zpovídaných Němců a Němek se do svého rodiště nechce jet podívat ani na krátkou návštěvu. Obávají se totiž konfrontace se svými vzpomínkami a minulostí daného kraje. V kapitole Pocházím ze Zábřehu se muž k případné návštěvě své původní vlasti vyjadřuje takto (Wagnerová, A., 1993, s. 28): „*Ale proč bych tam měl jezdit? Co bych tam hledal? Dědeček s babičkou tam jednou byli a říkali, že by to nikomu neradili. Všechno se změnilo. Domy a budovy, na něž se vázaly jejich vzpomínky, už většinou nestojí. A lidé jsou také pryč. Kdybych tam někdy přece jen jel, ale zatím mne tam nic netáhne, jel bych tam jako turista, abych poznal tu zemi; ne abych tam něco hledal. Nejprve bych si musel sehnat staré pohlednice a mapy, na nichž ještě všechno je tak, jak to bylo, ale co já vlastně až na pár temných obrysů v paměti ani neznám. Jenomže mě to ani příliš už nezajímá. Ale možná, že tu v podvědomí hraje roli cosi jako zklamání. Odkud se bere, nevím. Je to spíš pocit než úvaha. A nemá to taky co dělat s nenávistí k těm, kteří tam dnes žijí. Není to nezáměr. Je to spíš tak, že tam nechci. A jde o to, proč tam nechci. Něco mi brání. Ale co to je, nevím.“*

V kapitole Pocházím z Budějovic se Němka vyjadřuje především k postavení své rodiny a hodnotí přístup své matky (Wagnerová, A., 1993, s. 68 – 69): „*Když člověk žije v prostředí, v němž postrádá nejzákladnější věci, a přitom se mu neustále vypráví o bývalém přepychu, krásném zařízení a porcelánu značky Rosenthal, musí to na něj*

samozřejmě působit. Já jsem ale brzy postřehla i ten protiklad: Ať už to bylo sebekrásnější, teď mi to nic nepomůže, naopak to ještě víc zvýrazňuje mou nynější ubohost. Za daleko správnější bych byla považovala, kdyby matka řekla: Škoda toho všeho, ale teď se musíme snažit, aby se nám zase dařilo lépe. A tak jsem poměrně záhy pochopila, že se z tohoto prostředí musím dostat, jinak mne stáhne dolů.“ Tato žena odsun hodnotí překvapivě kladně, a to díky pozici, do níž byla postavena (Wagnerová, A., 1993, s. 72): *„Občas přemýšlím o tom, jak by se byl můj život asi utvářel, kdyby nebylo došlo ke zlomu v roce 1945. Nevím, jestli bych se byla dokázala vymanit ze všech těch nároků kladených na mladou dívku budějovickým rodinným klanem. Pravděpodobně bych byla reagovala pasivně a šla cestou, která byla dívkám mé společenské vrstvy předurčena; vdala bych se, měla děti, byla matkou a paní domu. Vykořenění ve mně mobilizovalo mnoho sil. Chtěla jsem se vymanit z tísnivé bídy našeho provizoria, osvobodit se od určitého způsobu vykládání minulosti. Chtěla jsem, aby se mi dařilo dobře i hmotně. Chtěla jsem se prosadit a mít povolání, kterým bych získala společenskou prestiž. Toho všeho jsem dosáhla. A tak si myslím, že to vše bylo pro mne nakonec pozitivní. Zlom v mém životě samozřejmě zůstává, ale já jsem se naučila s ním žít.“*

Kapitola Narodila jsem se ve Smržovce vypráví příběh ženy, která byla pyšná na historii sudetských Němců (Wagnerová, A., 1993, s. 93 – 94): *„V minulých letech se mi často stávalo, že sudetští Němci mé generace jsme se spolu setkávali, jako by nás k sobě něco přitahovalo. Jako bychom se „cítily.“ Byla to často docela náhodná setkání. Člověk někoho potkal, zjistil, že se s ním může jaksí jinak dorozumět, a později zjistil, že ten také pochází „odtud.“ Měla jsem vždycky pocit, jako by mezi námi existovalo nějaké zvláštní spojení. A hned tu byl i silný pocit solidarity: My, kteří jsme všechno ztratili, musíme držet pohromadě, musíme si pomáhat. Nám nikdo nic nedaruje, my musíme všechno vytvořit sami ze sebe. A když se nám to nepodaří, zůstaneme dole. (...) Spojovalo nás také, že jsme se v Německu těžko dorozumívali. Ne, já se tady necítím být integrována. Ale to nemusí být vina těch druhých. Ale je to rozdíl, jestli člověk musí odněkud odejít, je vyhnán, nebo zůstane v místě, kde se narodil, a v klidu tam může růst. (...) Jsem hrdá na to, že jsem sudetská Němka, protože právě to byli lidé, kteří dokázali sami ze sebe znovu něco vytvořit.“* Stejná žena se vyjadřuje také k Němcům jako k národnosti, k těm Němcům, kteří neprožili svůj život v pohraničí (Wagnerová, A., 1993, s. 94): *„Ne, já nemám ráda Němce, přestože jsem sama Němka. Nesnáším je. Nerozumím jejich způsobu života, jejich uzavřenosti a nedostatku spontaneity. Někdy se dokonce i stydím za to, že jsem Němka.“*

Uvedeme zde ještě kapitolu s názvem Já také pocházím z Budějovic. Sledujeme zde vzpomínky Němky, jejíž oba rodiče byli v NSDAP (Wagnerová, A., 1993, s. 75 – 76): *„Dovedu pochopit, proč byli sudetští Němci tak nadšeni národním socialismem. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 bylo zrušeno mnoho německých škol, takže moje maminka po dokončení učitelského ústavu nedostala místo a musela jít učit až na Slovensko. Bylo to tak, že kde byl v německých vesnicích český poštovní zaměstnanec nebo Češi u dráhy či jako celníci, tam byla pro jejich děti otevřena hned česká škola. Ale když byli němečtí státní zaměstnanci přeloženi do české oblasti, jako se to třeba stalo mému strýci, který byl jako soudce přeložen z Českého Krumlova do Tábora, to už se německá škola nezakládala. Tak tomu bylo i v Opavě, kde maminka později učila. Pět, šest českých dětí mělo svou školu. K Vánocům tam děti dostávaly dárky, takže i německé děti, hlavně ty chudší, chodily do české školy, aby také dostaly vánoční nadílku. To sice nevedlo k uzavření německé školy, protože německých dětí bylo v obci stále dost. Němci v Československé republice měli ale dost důvodů k tomu, aby se cítili být v nevýhodě vůči Čechům. Proto se také mnoho z nich stalo tak nadšenými přívrženci národně socialistického hnutí. Slibovali si od třetí říše zlepšení své situace. A pak přišla válka.“* Žena dále vzpomíná na to, že její otec vlastnil firmu, která měla svůj název uvedený vždy dvojjazyčně. Před válkou ho Češi vedli k tomu, aby německý nápis sundal, v období protektorátu měl zase sundat nápis český. Otec však pokaždé odmítl. Německé vypravěče po letech přijde nespravedlivé, že jména židovských obětí jsou zachována v pražské synagoze, ale jména 240 000 sudetských Němců nikde zapsána nejsou. Myslí si, že je to způsobeno faktem, že roku 1948 byla udělena všeobecná amnestie na zločiny konané v posledním roce války (Wagnerová, A., 1993, s. 77): *„My jsme byli Němci, ale že se s námi zacházelo, jako bychom byli nacisté, to mne zlobí. Vůbec se mnoho věcí směšuje a jednostranně vykládá. Dětem v jedenácté třídě se tady předvádí koncentrační tábor v Dachau. A ve škole se učí podrobněji o tom, co za druhé světové války Němci napáchali, než o tom, co sami zkusili.“*

Všem Němcům a Němkám, kteří v knize vzpomínali na svůj život před a po odsunu, patří jistě velký dík. Tím, že se pustili do těchto otevřených rozhovorů se zapisovatelkou Alenou Wagnerovou, si znovu rozjitřili staré rány, o kterých již léta nevěděli. Člověk si někdy myslí, že na něco zapomněl, ale jakmile svou mysl upne pouze k oné jedné vzpomínce, k jednomu časovému okamžiku, vše se mu opětovně vybaví. Kniha poukazuje rovněž na to, že Němcům byla provedena nespravedlnost, jelikož všichni nebyli fašisté a odsun tak (podle jejich názoru) nebyl zase tak nutný. Nejvíce trýznivé je

pro ně ale to, že ani téměř sedmdesát let po válce z české strany stále nepřichází dostatečná vůle k finanční kompenzaci za spáchané násilí na vyhnaných sudetských Němcích.

2. 2 Neodsunuté vzpomínky aneb Česká zkušenost pohraničí (2000)

Druhá kniha Aleny Wagnerové byla vydána o sedm let později než titul Odsunuté vzpomínky. Čtenáři v ní opět naleznou výpovědi čtrnácti různých lidí. Tentokrát se ovšem nejedná o vyprávění Němců, ale Čechů, kteří vyrůstali v různých částech Sudet. Kniha připomíná důležitou historickou událost – tzv. „mnichovskou zradu“ v roce 1938. Na základě podepsané dohody totiž čeští obyvatelé museli opustit území, v němž se narodili. Ze vzpomínek tehdejších pamětníků se dozvídáme například to, že poté, co byly Sudety zásluhou henleinovců násilně připojeny k říši, ztratily se mezi oběma národy přátelské vazby, které do té doby v pohraničí fungovaly.

V kapitole Děťství jsem prožil v Kralupech u Chomutova vypráví Čech své vzpomínky na postupné upadání přátelských vztahů mezi Čechy a Němci (Wagnerová, A., 2000, s. 17): *„Pokud jde o postupné rozpadávání dětských přátelství, sám jsem je pozoroval i zažil, ale až v roce 1938. Odcizování německých kamarádů bylo uměle vyvoláváno henleinovskými funkcionáři. Když si s námi německé děti hrály, okřikovali je, volali je domů a taky jim sem tam nějakou vrazili, aby s námi nemluvily. Pozoroval jsem to v několika rodinách, kam jsem potom přestal chodit. Ale v roce 1937 jsme se ještě normálně navštěvovali a chodili si hrát a kopat spolu.“*

Kapitola Náš český rod v německých Dolenicích pojednává o tom, že pamětníkův otec v době, kdy se rozhodovalo, zda Sudety budou německé, či české, založil českou školu. To bylo na tehdejší dobu velmi odvážným činem. Tam, kde pamětník žil, byl totiž německý kraj. Jeho sestry se provdaly za Němce, stále se však považovaly za Češky, jelikož před rokem 1938 jim nikdo české občanství nevyčítal. Jejich děti navštěvovaly české školy. Pamětník klade velký důraz na společnou katolickou víru. Kostel byl sice německý, ale působili v něm čeští kněží, což vedlo k dočasně úspěšnému soužití Čechů a Němců.

V další kapitole s názvem Mnichov jsme zažili v Městečku Trnávka vypravěčka vzpomíná na svého otce, četnického strážmistra. Z předmnichovského období se jí vybavuje toto (Wagnerová, A., 2000, s. 55): *„Řada Němců v Trnávce měla česká jména, jako třeba poslanec henleinovské strany Hodina. Ale i s ním jsme vycházeli dobře, choval se korektně. Neuměl sice slovo česky, zato otec mluvil perfektně německy. (...) S Němci jsme vycházeli dobře, s mnohými z nich jsme měli přátelské kontakty. Mluvílo se trochu*

hanácky, Němky uměly bezvadně česky. (...) A pak najednou – já tomu říkám střídavé pomnutí smyslů – jako když je posedne ďábel. Začalo to na jaře roku 1938 vysloveně pod vlivem říšské propagandy. Náhle to začalo vybuchovat ani ne tak v našem městečku, kde byli převážně zemědělci, ale hlavně v Moravské Třebové. Nával nenávisti, nával zuřivosti vůči naší vládě, vůči Čechům, vůči všemu.“ Když pak henleinovci na 1. máje pochodovali městem a lidé v průvodu na ně volali německá hesla, nikdo proti nim nezakročil. Po Mnichově rodina raději sama opustila město. Žena to vysvětluje následovně (Wagnerová, A., 2000, s. 57): „*My jsme nebyli vyhnáni, utíkali jsme ze strachu před vraždami; otcé totiž přepadlo padesát ozbrojených ordnerů. Šli přebírat četnickou stanici, i když se ještě kolem Mnichova jednalo a dohoda tehdy nebyla podepsána. Přijeli na kolech, aby převzali stanoviště a vybavení, a chtěli samozřejmě české zbraně. Otec byl na stanici sám, protože ale uměl perfektně německy, tak je typicky německým způsobem seřval a to mu zachránilo život. (...) Vedle v Moravské Chrastové se střílelo, vyvraždili tam osazenstvo celé četnické stanice. V márnici pak našli sedm zabitých četníků, prý s vytrhanými nehty; i k takovým excesům docházelo.*“ Češi, kteří se nebáli ve své domovině zůstat, se stali občany druhé kategorie. Jednalo se převážně o sedláky, kteří byli pevným poutem vázáni ke své půdě. Vypravěčka si nejvíce stýská po ztrátě dobrých mezilidských vztahů, které před Mnichovem velmi dobře fungovaly.

Nejvíce emotivním vyprávěním zůstává příběh demokratické české Němky. Kapitola nese název Do roku 1945 jsme žili v České Lípě. Wagnerová jej přidala k vyprávěním Čechů, jelikož i jí bylo velmi ublíženo a neměla jednoduchý osud. Žena vypráví například toto (Wagnerová, A., 2000, s. 178 – 179): „*V duchu německého aktivismu a tolerance jsem byla taky vychovávána. Dobře si vzpomínám na jednu situaci. Bylo to na jaře, měla jsem bílé podkolenky a nějaký český kluk mě přes ně šlehl proutkem. Přišla jsem domů celá rozčilená a velice nadávala na Čechy. Tatínek mě hned napomenul, že nesmím zevšeobecňovat, že v každém národě jsou takoví a makoví. (...) Otec mluvil na mnoha schůzích a shromážděních, varoval před Hitlerem a říkal, že se Němci nemají stavět proti československému státu. Že výsledky spolupráce s Čechy nejsou ještě zcela uspokojivé, ale rozvíjejí se a je třeba je pěstovat dál pro blaho společného státu. Vzpomínám si, jak se často vracel deprimovaný tím, jak snadno se lidé nechávají Henleinem obalamutit. Kolikrát ho při schůzích vyhodili třeba oknem a nadávali mu Tschechenknecht nebo Judenfreund.*“ Vypravěčka českému státu vyčítá nedostatečnou péči o Němce v době ekonomické krize. Většina z nich se pak přiklonila právě k henleinovcům, jelikož ti jim po připojení k říši slibovali blahobyť a stálé zaměstnání.

K tomu ovšem potřebovali podporu německých občanů. Tu nakonec dostali, psal se rok 1938 (Wagnerová, A., 2000, s. 182): „*Když přišla v květnu 1938 mobilizace, utekli jsme do Poděbrad. Demokratičtí Němci neutíkali jako henleinovci do říše, ale do vnitrozemí. Když maminka promluvila německy, nikdo ji neobsloužil, takže třeba objednávat v restauraci jsem za ni musela já, jedenáctiletá holka. Jakmile jsem promluvila česky, bylo všechno v pořádku.*“ Vypravěččina otec už v říjnu 1938 hledaly jednotky SS – pro jeho odpor k fašismu a Hitlerovi. Tehdy se otec včas skryl, ale matka s dcerou poté prožívaly těžké časy. Na jaře 1945 pak byla rodina vyhnána – následující citace obsáhle poukazuje na průběh jednoho divokého odsunu (Wagnerová, A., 2000, s. 189 – 191): „*Čtrnáctého června se objevila vyhláška, že všichni Němci se mají druhý den ráno v pět hodin shromáždit u pivovaru s nejvýše třicetikilovými zavazadly, připraveni k vystěhování. Tatínek šel okamžitě na národní výbor, že jako antifašisty a demokrata se ho to přece nemůže týkat. Jenomže oni mu tam řekli, že to nehraje žádnou roli. Že je jednou Němec, a proto musí pryč. (...) Bylo nás v tom průvodu asi šest tisíc. Museli jsme odevzdat klíče a ukázat ruce. Kdo měl nějaký prsten, hned mu ho stáhli. Mamince vzali i její snubní prstýnek. Když to tatínek viděl, rychle ten svůj hodil na zem, stoupl si na něj a požádal mě, abych mu zavázala tkaničku u boty. Když jsem se sehnula, botu nadzvedl a já jsem jej ze země sebrala. Tak jsme jej zachránili. (...) Potom jsme táhli z Lípy – od pěti hodin ráno do osmi do večera, po lesních cestách, do kopce z kopce, bez jídla a pití. To bylo takzvané divoké vyhnání. (...) Napravo a nalevo jeli vojáci na koních a hnali nás dál a dál. (...) Bylo horko, všichni jsme se potili. Nesměli jsme se nikde zastavit, a když někdo už nemohl utáhnout svůj kufr a nechal jej stát, přijel vůz, naložil jej, my čekali, že pojedou dál s námi, ale vůz se otočil a odjel zpátky do Lípy. Co se s těmi věcmi stalo, nevím. A tak těm lidem vzali i to poslední, co měli. (...) Divoké vyhánění bylo to nejhorší, co si lze představit. Naši příbuzní měli statek, ti směli zůstat až do roku 1946, ještě sklidit a na podzim zasít; teprve potom je odsunuli. Tehdy už to byly organizované transporty. My jsme ještě museli pěšky; o divokém vyhánění neexistuje skoro žádná dokumentace.*“ Největší nespravedlnost vypravěčka spatřuje v nespravedlnosti odsunu. Její otec byl od počátku proti Hitlerovi, ale tím, že byl Němec, měl svůj osud zpečetěný a musel odejít stejně, jako skuteční nacisté.

V obou knihách Aleny Wagnerové nalezneme subjektivní vzpomínky skutečných lidí, kteří si své příběhy nevymýšlí, ale vybavují si je z minulosti. Dočítáme se o době předválečné, válečné, i těsně poválečné. Každý z vypravěčů má na odsun svůj vlastní názor. Někteří Němci odsun uvítali, nebo proti němu vnitřně neprotestovali, ale dodnes cítí křivdu vůči Čechům. Většina Němců však odejít nechtěla a odsun prožívala velmi

sugestivně. Pamětníci byli v té době ještě dětmi, takže se převážně dočítáme o rodinných poměrech, přátelských vztazích a záležitostech týkajících se školství. Řada odsunů však nebyla vždy zcela spravedlivá, a to zásluhou smíšených manželství. Vzal-li si Němec Češku, většinou nebyli odsunuti. Takoví lidé pak odcházeli zcela dobrovolně, jelikož odešli všichni jejich přátelé, a oni nechtěli zůstat osamoceni. Někdy ovšem ve svých domovech zůstali a spokojeně v nich dožili. Z obou knih sepsaných Alenou Wagnerovou je nejvíce patrná křivda a hořkost. Oba národy spolu sousedí, ale přesto stále nenalezly společnou řeč, a problematika odsunu tak dodnes nemůže být zapomenuta.

2. 3 Sudetská pouť aneb Waldgang (2005)

Petr Mikšíček, v roce napsání knihy ještě student kulturologie, se narodil v roce 1977. Tento muž patří k lidem, kteří se rádi dozvídají něco o své minulosti. Rozhodl se tedy absolvovat pěší túru po českých pohraničních oblastech a zjistit něco bližšího o odsunech tehdejších obyvatel. Kniha je psána formou deníku. Nalezneme v ní řadu filozofických úvah, vnitřních monologů, řečnických otázek a obrázků. To dílu přidává na atraktivitě.

Mikšíček chodí po českých horách – Jizerských, Novohradských a Krušných, po Českém lese a Šumavě, kde zjišťuje informace o odsunu Němců z poválečného pohraničí. Leccos mu napoví staré kroniky, nebo vyprávění pamětníků. Těch však bohužel rychle ubývá, tudíž je potřeba je velmi pečlivě poslouchat a soustředit se na to, co nám říkají. Hned v prvním pohoří jej právě procházející Němci, kteří tu tehdy zůstali, seznamují se svými německými názvy pro nám známá česká označení (Mikšíček, P., 2005, s. 16): „*Vyslovovali německé názvy jako Donnerberg (Milešovka), Niemes (Mimoň), Roll (Ralsko) či Reichenberg (Liberec).*“

Cesta je koncipována jako putování poutníka. Nejedná se pouze o objevování důkazů o sudetské minulosti v Čechách, ale také o objevování sebe sama, svého nitra. Je jistě těžké cestovat sám, bez možnosti promluvit si s někým blízkým. Mikšíček se na tuto cestu vydal, aby lépe poznal sám sebe, což vysvětluje již v úvodní kapitole (Mikšíček, P., 2005, s. 6): „*Potkal jsem kamarády z Dejvic – chtěli, abych s nimi šel oslavit hokejový titul. Nechal jsem se ukecat, i když jsem něco takového ten den dělat vůbec nechtěl. (...) Byly s nimi nějaké holky. Připíjeli jsme si na jednotlivé hráče hvězdné sestavy, ale za chvíli jsem už seděl sám, všichni se rozutekli do zahrad vyhledávat stinné lavičky. (...) Přepadal mě smutek. Jak je možné, že mě tak snadno přemluvili? Neumím říci ne. Podlehnu*

každému, kdo mě do něčeho nutí. Proč si nestojím na svém? Co je ale to „moje“? Nechám se moc snadno vykoledit. Mám tendence měnit tváře, protože se nemohu rozhodnout, která je ta moje, ta správná.“ Autor má schopnost čtenáře vtáhnout do svého putování. Kniha nemá klasický děj – Mikšíček popisuje, jak chodí, jak chůzí shodil pár kilo, jak se občerstvuje v hospodách či restauracích. O to je kniha cennější – jedná se o popis běžných věcí, které člověka mohou potkat. Mladý člověk navštěvuje řadu míst, na nichž se dozvídá příběhy z minulosti. Povšimli jsme si rovněž autorova smyslu pro estetično. Pro popis Šumavy si Mikšíček do své knihy propůjčil citát z knihy Vladimíra Justa Zmizelé Sudety. Tento citát bychom si dovolili použít i pro naši práci (Mikšíček, P., 2005, s. 89): *„Ne, toto pohoří fanfarónsky, mužsky, „falicky“ nikam a nikterak netrčí, spíše jen žensky, tj. milostně, kontemplativně spočívá. Je jako dobré víno – je samo v sobě. Dokonce i jeho nejhlubší ledovcová a slatinná tajemství si musíte perně vydobýt mnohahodinovou túrou. Jako by nám i samotná čeština chtěla podsunout úhel pohledu na Šumavu: vždyť tyto hory, v jejichž názvu „šumí“ lesy – jako jediné z hraničního věnce země –, opatřila ženským rodem. Říkáme ty Krkonoše, Jeseníky, Beskydy, ty Krušné, Jizerské, Lužické, Novohradské hory, to České středohoří, ten Český les – ale ta Šumava!“*

Jak je již patrné z předchozího úryvku, v knize se objevují nejen pohledy do autorova nitra, ale rovněž do krásné české přírody. Autor spí pod celtou, živí se plody, které nasbírání cestou, sám sebe staví do pozice chudého poutníka. Dříve se jich na cestách vyskytovalo mnoho a nikdo se ničemu nedivil (vzpomeňme na filmovou pohádku Obušku, z pytle ven!), ale nyní si neznalý člověk může myslet, že se autor lidově řečeno „zbláznil.“ Nicméně velmi zajímavé je podívat se na problematiku odsunu z hlediska ekologického. Na tomto místě si dovolueme použít delší citaci, která hodnotí vliv odsunu na okolní krajinu (Mikšíček, P., 2005, s. 23 – 24): *„Co však odsun znamenal pro samotnou krajinu, to jsem se nikde nedočel. Až tady jsem uviděl, co se v pohraničí po odsunu změnilo. Protože jsem citlivý na to, co se s krajinou provádí, jak jí kdo ubližuje, začal jsem pochybovat o tom, zda byl odsun skutečně tak celospolečensky nutný, prospěšný a rozumný. Určitě jím trestuhodně utrpěla přinejmenším hmotná složka naší kultury. A ta duchovní vlastně také, s lidmi totiž odešla i paměť. Vyhnána byla i odpovědnost za pohraniční území. (...) Vypadalo to tu jako tichá, ošklivá a divoká krajina, ze které jsem chtěl rychle utéci, ale postupně mě právě tato místa začala sama brzdit a já začal chápat a slyšet teskné příběhy houštin a rozvalin zdí. (...) Zanikla kultura, architektura, zemědělské využívání, multikulturalita a bohatství plynoucí z obchodně zdatných měst pod horami. (...) Režim a hlavně lidé po roce 1945 přistupovali ke krajině Sudet jako k dobytému území po*

nepřátelích, a podle toho se k ní chovali. Komunisté po roce 1948 zase ukradli obyvatelům to, co jim předtím dali. Bohatství ukryvající se v horách a v nížinách poslali „jako švestičky ze zahrádky“ hlavnímu autorovi komunistických idejí – Sovětskému svazu. Českoslovenští komunisté mu dali vše, na co ukázal – uhlí, uran, zlato, stavební materiály a nejhonosnější zámky. Jako bychom zapomněli, že to už je součástí naší republiky. Že by to mělo být území, které máme chránit a zachovat jeho specifičnost.“ Čtenáře až mrazí z toho, jak moc se autor shoduje s jeho vlastními myšlenkami.

V knize je rovněž zřetelně ukázáno, že čeští obyvatelé nebyli příliš stavěni na život v horách. Již dříve v minulosti se raději usazovali v úrodných nížinách, a pohraniční oblasti tedy zbyly na obyvatele německé. Ti se chopili své příležitosti a dali se do zvelebování tohoto mnohdy nehostinného kraje. Když se díváme na dobové fotografie, zdá se nám neuvěřitelné, že na tak prudkých svazích mohli lidé něco vypěstovat. Přesto tomu bylo tak a Němcům nelze upřít jejich pracovitost a pevnou vůli. Motiv zvelebování horských oblastí se věrohodně objevuje v knize Zdeňka Šmída Cejch. Tuto knihu budeme interpretovat později. Autor si vypomáhá slovy staré kroniky, v níž se po příchodu německých kolonistů do Krušných hor píše toto (Mikšíček, P., 2005, s. 28): *„Zatímco se Slované usazovali v nádherné rovině u řeky Ohře, zůstávaly naše lesní výšiny zcela bez lidí. Za pracné a náročné osídlení Krušných hor můžeme děkovat německým kolonistům. Ti jako první začali stoupat podle vodních toků hlouběji do hor a rýžovali cínovou rudu, která se nacházela všude v okolí potoků a stále připlouvala do údolí poháněna prudkým proudem vod. Uběhla již celá staletí od doby, kdy zde člověk postavil první chaty. Když první ranní paprsky slunce prozařovaly vrcholy hor, stál již shrben německý horník ve věčné tmě dolů. Po staletí se nad těmito vrcholy rozprostíral zvuk kladiv a majzlíků. První fázi kolonizace brzy doplnila další vlna příchozích zemědělců z Bavorska, kteří se usadili na úpatí Krušných hor. Divoké hory ztrácely svoji nehostinnost a ve stráních se začaly objevovat vytlučené paseky, domy a kostely.“* Pro zajímavost ještě uvádíme, jaké počasí se v těchto oblastech nejčastěji vyskytuje (Mikšíček, P., 2005, s. 56 – 57): *„Území obce je otevřeno do všech směrů, a proto se zde vyskytuje tak drsné klima. Severní a severozápadní větry s častými srážkami jsou převažujícím typem počasí. Mlhy zde vznikají často, neboť jsou produktem všeobjímajícího lesa. V takto vysokém položení vsi neudivuje, že se zde již v říjnu očekává první sníh a že sníh leží dlouho do dubna a v lese často zůstává až do května. Silná, na sníh bohatá zima, krátké léto, brzký, ale velmi krásný podzim, to jsou naše roční období. Jaro se ztrácí v přechodném období. Uvedu nějaká data, abychom mohli zdejší klima zvláště trefně charakterizovat: v polovině února, jakožto v prosinci 1886*

ležely čtyři metry sněhu před školní budovou. Stromy podél silnice nebyly vůbec vidět, tím spíše domy na Fuchsseite. Celých osm dní nemohli chodit děti do školy.“ Zimy bývají v horách velmi kruté (vzpomeňme na film Synové hor o osudu Hanče a Vrбаты) a je zřejmé, že zdejší život skutečně nebyl procházkou růžovou zahradou. Přesto byli Němci houževnatí a zdejší kraj museli skutečně milovat, protože dobrovolně jej neopustili. Kdyby nepřišel odsun, bůhví, jak by současné pohraničí vypadalo. Věříme, že by Čechy byly obohaceny o typickou německou architekturu, pomocí které si sudetští Němci stavěli své domy. A nejen o ni – řada vesniček by možná vůbec nezanikla, neobrostla by travou a divokou květenou. Němci totiž byli pilní a na svá hospodářství skutečně dbali. Ale říká se – kdo ví?

Autor by byl velmi rád, kdyby se krajina na místech, kterými prošel, opět oživila. Nepřímo zde navrhuje spolupráci mezi Čechy a Němci. Je nutné mezi oběma národy navázat dialog a hlavně nemlčet o léty tabuizovaném tématu odsunu. Autorova myšlenka je následující (Mikšíček, P., 2005, s. 83 – 84): *„Je možné tuto krajinu znovu oživit? Spojit bývalé a současné obyvatelé starostí a péčí o tato opuštěná místa? Co jiného by je mohlo smířit než zdejší krajina? Němci vědí, co a jak zde bylo, a Češi zase mají vlastnická práva a mohou pracovat. Češi mohou vyzvídat a Němci povídat, interpretovat a dávat smysl věcem, stavbám a památkám zarostlým v kopřivách. Už kvůli krajině, které schází lidská schopnost pojmenovávat, oživovat a milovat, stojí za to pokusit se o smíření bývalých nepřátel. Nebo je alespoň tak i dnes nenazývat. V ruinách a křoviskách se skrývá potenciální mezinárodní spolupráce, která by v Evropě byla velmi vítaná a uznávaná.“*

Spojitosť mezi Čechy a Němci Mikšíček spatřuje kupříkladu v jejich muzikálnosti. Ve své knize cituje slova anglického cestujícího diplomata Sealsfielda, který píše (Mikšíček, P., 2005, s. 74): *„Jedině hudba prozařuje melancholické čelo Böhma neboli Čecha. Je překvapující, jak hluboký smysl pro hudbu má Čech z nejnižší třídy. Jeho zasmušile upjatý pohled se projasní, jeho bystrý šedý zrak zajiskří a vzplane ohněm a citem, člověk se úplně změní. Nic nemůže překonat důstojnost a harmonii duchovní hudby.“* Rovněž v knize Aleny Wagnerové se jedna pamětnice vyjadřovala k tomu, že stále slyší hudbu českých autorů – klasickou hudbu, kterou dodnes velmi ráda poslouchá.

Po německém odsunu nadešlo období osidlování novými pohraničníky, tentokrát českými. Mnohé z vesnic však byly zcela zbourány. Mikšíček zde uvádí úryvek z článku Františka Ledvinky, který napsal pro časopis Umění a řemesla (Mikšíček, P., 2005, s. 99): *„Opuštěny byly nejprve samoty, malé osady komunikačně obtížně dostupné (některé starší objekty nebyly po odchodu Němců ani obsazeny) a v obcích většina dřevěných staveb.*

Množství prázdných domů umožňovalo některým rodinám během krátké doby se i čtyřikrát přestěhovat a opouštěli již ty vybydlené. V padesátých letech přestávaly mít nemovitosti v pohraničí téměř hodnotu, protože všeho ze bylo dost a patřilo to všem. Dřevěné domy se za několik stokorun prodávaly jako palivové dříví a cihlové stavby byly obvykle použity na stavební materiál pro modernizaci objektů JZD. Také dosídlenci ze Slovenska často kupovali tyto tzv. demolice na stavební materiál. Na jejich bourání a čištění pracovaly celé rodiny. Cihly se posílaly vagóny na Slovensko, kde z nich stavěli rodinné domky, do kterých se pak vraceli.“ Možnost využití pohraničních oblastí tedy byla takováto. Všichni víme, že v době komunistického režimu se zřizovala JZD a objekty po Němcích byly na rozebrání a následné postavení družstva ideální. V padesátých letech lidé neměli přílišnou úctu k německé architektuře, která na domcích byla patrná. Podle dobových fotografií byly architektonické prvky na sudetských domech přítomny vždy, když si je postavil sám majitel. Tím, že došlo k odsunu, se česká strana připravila o možnost kulturního dědictví těchto nádherných chaloupek. Podíváme-li se na konkrétní obec a její osidlování, Mikšíček uvádí velmi zajímavé statistiky ze svého rodiště – Rudného (Mikšíček, P., 2005, s. 49 – 50): *„Rudné leželo ve vůbec nejméně dosídleném okrese pohraničí – v Nejdku. Do roku 1947 se podařilo tuto oblast osídlit maximálně ze 40 %. V červnu 1945 bylo v obci obydleno Čechy 5 domů, 80 jich bylo prázdných a ve 200 domech bydleli ještě Němci. V roce 1946 bylo v obci 144 Čechů a ještě 635 Němců. Tentýž rok ale odešlo při odsunu z Nejdecka 9 660 Němců a zůstalo zde 3 622 německých obyvatel. V obci Vysoká Pec bylo zkonfiskováno 74 domů či pozemků a v obci Rudné 148 domů.“* Můžeme vidět, že ne všude byli Němci odsunuti okamžitě. Většinou se jednalo o dlouhodobou záležitost a ani po mnoha letech se nedá říci, že bylo pohraničí zcela „vyčištěno“ od německého obyvatelstva. Čeští osídlenci opět potvrdili myšlenku, že v horských oblastech se jim nežije příjemně a mohou-li si vybrat, raději volí úrodnost nížin. Z tohoto důvodu také trvalo delší dobu, než byla horská sídla obydlena. Všechna však své obyvatele nedostala, zchátrala a rozpadla se. Autor píše (Mikšíček, P., 2005, s. 100): *„Homogenní skupiny nových obyvatel, kteří měli praktické zkušenosti se zemědělstvím, se usídlovaly v lukrativních nížinných oblastech s úrodnou půdou, jako je jižní Morava, Lounsko, Žatecko nebo Českolipsko. Navíc se usazovaly celé rody do jedné vesnice. Vznikly tak obce etnograficky odlišné od ostatních. Naproti tomu do oblastí podhorských a horských nebylo možno získat schopné a zkušené hospodáře.“*

Autor si naši náklonnost získal také přílehlými fotografiemi. Při svém putování si prohlížel staré fotografie, načež našel místo, z něhož byla tehdejší krajina vyfocena

a vyfotil ji znovu, po téměř šedesáti letech. Rozdíly mezi jednotlivými fotografiemi jsou markantní a do „očí bijící.“ Některé vesničky se skutečně ztratily, domky byly zbourány a zdiva zarostla travou. U jiných jsou však stále zřetelné stavby, které se zachovaly i do dnešní doby. Většinou se jedná o malebné kostelíčky. Autora fascinuje myšlenka, že okolní krajiny mohl kdosi fotit ze zápraží svého domku, který však dnes již nestojí. To je důkazem, že nic není věčné a vše je pomíjivé.

Celým dílem čtenáře provází autorovy myšlenky, osobní názory a postoje. S některými z nich se můžeme ztotožnit. Uveďme jeden příklad toho, jak Mikšíček hodnotí samotné osidlování pohraničí (Mikšíček, P., 2005, s. 130 – 131): *„Ono to osidlování bylo vlastně „nenormální“, něco jako „splněný klukovský sen“, a my jsme měli to štěstí, že jsme stáli na straně těch, kteří to mohli zažít a využít. V každém člověku dřímá kus romantika a dobrodruha, který by si velmi rád vybral místo, kde bude bydlet. Tehdy byl výběr takřka nekonečný. Probíhal ohromný výprodej roubeném, domů, vil, paláců, továren, pozemků, lesů a dalších komodit, které se nalézaly uvnitř budov. Kupců bylo také mnoho. Každý, kdo chtěl začít život po válce znovu nebo ve svém či ztratil ve válce blízké, mohl odjet do pohraničí a zvolit si nové životní kulisy. Zájemci mohli zohledňovat všechny možné potřeby a hodnoty. Vybrat si mohli kraj, okres, obec, ulici, kopec, typ stráně, typ stavení. Tomu se líbilo více ve městě, tomu na venkově. Mohli jste se usadit v nížině, na vrchovině nebo v horách. Pokud byl někdo rychlý a ostřílený, mohl si vybrat přesně to, co chtěl. (...) Dalším „nenormálním“ faktem byla možnost odnášet si z prázdných chalup dekorační předměty náboženské, lidové či památkové povahy nebo stavební materiál pro vlastní dům. Není to krásné? Ještě dnes na to s úsměvem vzpomínají nejen rekreanti. Že je to neslušné? Tehdy se to tak nevnímalo. Není to trochu jako saturnálie, kdy bylo dovoleno loupit a získávat bohatství? Tedy to, co je normálně zakázáno? Jak se to vezme. Pokud by si tyto věci shánlivý rekreant nebo kdokoliv jiný nevzal, určitě by to „někdo“ rozbil nebo „by to“ shnilo. Nutno dodat, že většina lidí šla do pohraničí s úmyslem pomoci státu a sobě a zmiňované možnosti byly jakousi odměnou za to, že opustili své jistoty ve vnitrozemí.“*

Knihla nás velmi zaujala. Líbila se nám nejen celková koncepce knihy, ale rovněž její obsahová stránka – myšlenky, názory, otázky ... Myslíme si, že je velmi podařená.

2. 4 Bez paměti (2010)

Tuto publikaci jsme zařadili do kategorie dokumentární literatury, třebaže je to román beletristický. Napsala jej Němka, narozená v roce 1971, tudíž se sice jedná o pohled z německé strany, ale již ze třetí generace. Kniha pojednává o sudetských Němcích, kteří žijí v ruské zóně Durynsku, přesněji ve východoněmeckém Erfurtu, kam byli odsunuti ze západočeského Touškova. Problematiku odsunu tito lidé v 80. letech již řeší v klidu svých domovů, u kávy a sušenek. Povídají si například o jeho nutnosti.

Kniha nás úvodní a závěrečnou kapitolou informuje o tom, že se v jedné české vesnici objevil dezorientovaný muž, který si nic nepamatuje. Teprve v hlavní části knihy se dozvídáme mnohé o jeho životě. Hlavní část se odehrává v roce 1980, ale hlavní hrdina Eduard Meisserl vzpomíná i na zážitky, které se staly v roce 1969. Eduard se své matce Elle narodil v roce 1940. Tato žena, která se celý život živila „biglováním“ (dnes bychom řekli žehlením) si velmi potrpí na to, aby se v její rodině vyskytovala pouze jména, která v sobě mají co nejvíce písmen E. Když si její syn našel Annu, zprvu se jí nelíbila, jelikož v jejím jméně žádné písmeno E nebylo. Autorka tuto situaci popisuje následovně (Braslavsky, E., 2010, s. 81 – 82): „*Písmeno E mělo v Ellině rodině dlouhou tradici. Když se vdávala za Estora, nešla pouze za přáním svého srdce, ale zároveň i ve šlépějích svého příbuzenstva. (...) Na matčině straně to pokračovalo dál a dál: dědeček Eugen, babička Edeltraud, prababička Elsa a pradědeček Eginald, pak Edith, Elisabeth, Elfride, Emmerich. Tradice jmen na E prý sahá až k prababičce Esmeraldě, svůdnici, jež údajně svého Egbrechta navíc ještě podváděla s nějakým Einarem, Erekem a jistým Edzardem. Od těch časů znamená písmeno E soudržnost a kulturní jmění rodiny.*“

Kromě písmene E nalezneme v této knize i další netradiční poruchy, které rodina má. Například Eduard stále počítá. Sudá čísla podle něj nosí smůlu, lichá štěstí. Eduard si velmi potrpí na přesný čas. Když náhodou neví, kolik je právě hodin, je neklidný. Myšlenkové návraty čtenáře informují o roce 1969, kdy měl Eduard ještě otce, který si poléval nohy lógrrem. Lógr totiž údajně podporuje tělesnou energii. Rodina byla zcela jistě zvláštní. Obsah knihy není z hlediska naší práce nijak důležitý. Osud hlavního hrdiny je však více než zajímavý. Eduard se spolu se svým přítelem Paulem dostane do vězení za to, že byl na demonstraci v Praze. Tam je proto, že ve vlaku všichni – on, Paul i Paulova Nad'a – usnuli, tudíž dojeli až do hlavního města. Jeho těhotná žena Anna na něj přitom čekala v Plzni, aby si poslechl její koncert. Eduard se úplnou náhodou dostane do davu demonstrantů, a následně je zatčen. Na cele je s Paulem. Tomu jeho otec napíše ostrý

dopis, že se k němu kvůli jeho účasti na demonstraci nezná. Paul v noci spáchá sebevraždu. Eduard se z vězení může dostat pouze tak, že bude úředně prohlášen za blázná. K tomu je však nutné podstoupit terapii. Během přikládání elektrošoků má Eduard vzpomínat. Dokud se mu vzpomínky vybavují, je podrobován „léčbě.“ Po čase na všechno zapomene a stane se z něj opravdový psychiatrický pacient. Z nemocnice je propuštěn, odjíždí sám neví kam, a tak se dostane do oné vesnice, popisované na začátku knihy. Musíme říci, že děj knihy se nám příliš nelíbil. Autorka má velmi specifický způsob psaní. Používá krátké, strohé věty bez delších souvětí.

Nejemotivnější byla zřejmě Eduardova vzpomínka na to, když za ním a jeho německou maminkou těsně předtím, než uprchli do Německa, přišli dva ozbrojení Češi a vyhrabali jeho malou sestřičku, která nedávno zemřela (Braslavsky, E., 2010, s. 212): „*Hlasy ze dvorku. Mužské hlasy, české. Slepice krátce po sobě zakdákají. Matka se žene k oknu. Zakrývá si pusou rukou. „Co je?“ „Pozabíjeli slepice.“ Civi z okna. Vyskočím z postele. Musím ji chránit! Rozkopnou dveře. Jeden mě chytne pevným hmatem, až to škubne. Táhne mě na dvorek. Bojím se. Nadělal jsem si do kalhot. Vysmívají se mi. Kopou mě. Smýknou se mnou o zem. Přiběhne Mourek. Chce mi olíznout ruku. Smějou se. Jeden chytí mě. Druhý chytí jeho. Vláčí nás ke studni. Něco pořvávají. Drží můj obličej nad studní. Je napůl plná vody. Jeden vezme Mourka. Ucítím oheň. Najednou je tady chlapů víc. Mají matku. Matka křičí. Jeden tam něco kope. Odtáhnou mi hlavu. Drží Mourka nad studnou. Pustí ho. Smějou se. Matka něco řve. Já brečím. Mourek se brání. Snaží se plavat. Vidím jeho oči. K smrti se bojí. A to není vůbec žádný poseroutka. Vy prasata! Facky. Kopance. Mourek to vzdává. Podívá se na mě. Potopí se. Už nevyplave. Křičím. Nedostává se mi vzduchu. Černo. Praskot ohně. Ještě je cítit. Matka křičí. „Moje miminko, to je moje miminko!“ Proč mi říká miminko? Proberu se. Ležím na dvorku. Ti chlapi jsou v domě. Tady je to samý kouř. Nevidím takřka nic. Matka je taky v domě. Zase řve. Skoro nemůžu utíkat. Spadnu do díry. Kde je hrob mé sestry? Jen hromádka popela. „Moje miminko.“ Vezmu si poleno. Jdu do domu. Matka leží polonahá na zemi. Jeden ji drží. Druhý se jí snaží vklínit mezi nohy. Huláká špatnou němčinou. „Ted’ ti udělám českého bastarda, ty kurvo německá!“ Brečím. Ušetřím mu ránu polenem. Tomu druhému taky. Se spuštěnými kalhotami nemůžou reagovat.“ Tato hrůzná zkušenost později matku i syna sblíží. V knize spolu mají hezký vztah.*

K odsunu se autorka vyjadřuje prostřednictvím vzpomínek tehdy malého Eduarda (Braslavsky, E., 2010, s. 252 – 255): „*Peníze se rozdělí každému z nás. Nesu balíček v trenýrkách. Otec taky. Větší balíček. Škrábe to. Matka svírá pod šněrovačkou dva balíčky*

svými prsy. (...) Mám batoh plný věcí. Z matčiny škatule. Z otcova psacího stolu. Matka nese oblečení. Každý má tři páry ponožek. Troje spodňáry. Jednu košili. Pro každého jeden lepší kousek. Matka se bojí, mohla by cestou narazit na lepší společnost. (...) Pochod je nebezpečný. Stovky lidí jsou na cestě do Plzně. Vmísíme se mezi ně. Matka pláče. Otočí se. Otec se nazpět nedívá. Jde po silnici pořád dopředu. Táhne mě za ruku. Já smýknu s matkou dopředu. Je paličatá jako osel. Vypráví staré historky. (...) Otec si mě vezme na ramena. Po pěti minutách zase můžu. Jsem těžký. Otec toho musí hodně nést. Matka už se dozadu neohlíží. Nic neříká. Dívá se na nohy. Otec se dívá dopředu. Já si prohlížím lidi kolem. Bledé, smutné obličej. Dospělí hledí k zemi. Nebo civí před sebe. Nikdo nechce, aby se mu někdo díval do očí. (...) Zavřeli dveře. „Estor Meisserl, vystoupit!“ Otec nereaguje. Matka se na něj dívá. „Proč nic neříkáš? Chtějí nás přesadit do normálního vagónu.“ Otec zavrtí hlavou. Já to chápu. „Zde.“ Otec se na matku napěněně podívá. Musí ven. Jdeme za ním. (...) Prohledávají nás. Sáhnou mi rovnou do trenek. Polije mě červeň. Bulím jako pochcánek. Otcovi taky hned hrábnou mezi varlata. (...) Ve spodním prádle to zkoušeli všichni.“

3 Zobrazení tématu v české próze v letech 1945 – 1958

V této kapitole můžeme z hlediska přehlednosti rozčlenit prostudované publikace do dvou následujících kategorií: 1. roky 1945 – 1950; 2. roky 1951 – 1958.

3.1 Roky 1945 – 1950

Tato léta jsou charakteristická tím, že se nacházíme v období po bezprostředním skončení druhé světové války. Tehdejší autoři se věnovali převážně dokumentární a svědecké literatuře, jelikož jejich pocity a dojmy musely být sděleny ostatním lidem – čtenářům. Dokladem toho jsou například svědectví z koncentračních táborů, či věznic. Znáмым dílem této doby je Reportáž psaná na oprátce od Julia Fučíka. Z historického hlediska právě v těchto letech docházelo nejprve k divokým, poté k organizovaným odsunům německého obyvatelstva z pohraničí. Jejich cílem mělo být „vyčištění“ pohraničních oblastí od německých živlů. Tato záležitost se však stala velmi diskutovaným problémem, a to nejen bezprostředně po odsunu. Téma je totiž živé i dnes, v roce 2014.

Do této kategorie se řadí následující dvě publikace: Překročený práh (Anna Sedlmayerová, vydáno 1949) a Země dokořán (Bohumil Říha, vydáno 1950). Z těchto dvou děl jsme jako reprezentativní zvolili knihu Bohumila Říhy. Myslíme si, že je v ní vhodným a nenásilným způsobem poukázáno na osidlování pohraničí. Říha v době druhé světové války žil, tudíž má jeho dílo skvělou vypovídací hodnotu.

3.1.1 Země dokořán (1950)

Kniha pojednává o osidlování pohraničí českými lidmi. Hned první věta čtenáře informuje o době, v níž se děj bude odehrávat – jedná se o první rok po druhé světové válce, tedy o rok 1946. Vzpomínky na prožité hrůzy a strasti jsou stále ještě čerstvé. Pouze děti rychle zapomínají na záležitosti, které ještě v nedávné době byly zcela běžné – například na obrázek vůdce Adolfa Hitlera, který dříve visel nejenom v německých domcích, ale také na veřejných prostranstvích. V jedné z kapitol se totiž objevuje následující scéna (Říha, B., 1950, s. 83): „*Standa se jal prohlížet si obrázky, které ležely na podlaze. Většinou na nich byli vojáci s vysokou čepicí vpředu a holínkami na nohou. Vojáci němečtí. A pak taky jedna tvář s vousky pod nosem, o níž se větším dětem zdálo, že už ji někde viděly. Nevzpomněly si však. Dětský rok je delší než rok dospělých a stačí na mnohá zapomnění.*“

Říha čtenáře seznamuje se dvěma rodinami – rodinou tkalce Josefa Pultara (zvaného „Jobíček“) a rodinou Antonína Frankoty. Pultar má manželku Barboru, dceru Anežku a syna Filípka. Frankotova žena se jmenuje Karolína. Frankotovi mají již šest dětí (Polda, Lojzka, Vincek, Lidka, Standa, Vendulka), sedmé – Toníka – Karolína teprve čeká. Obě rodiny jsou velmi rozdílné. Pozorný čtenář si všimne podobnosti mezi Pultarem a Frankotovou ženou. Oba jsou lidé rozumní, cílevědomí a kurážní. Naproti nim jsou jejich protějšky poněkud odlišné – Frankota je zvyklý žít ve stínu panstva a dělat jim čeledína. On sám tvrdí, že na něj platí pouze panský dohled. Pak prý pracuje nejlépe. Kvůli tomuto přístupu s ním nevychází Karolínina matka – zakladatelka rodu, která se neustále modlí a pokuřuje dýmku. Myslí si, že Frankota je příliš slabý na to, aby zvládl začít sám hospodařit. Tento názor je v knize poněkud skryt, ale vzhledem k pointě příběhu se k tomuto scénáři přikláníme. Pultarova Barbora je žena, která má svou dceru Anežku s pánem, na jehož statku dříve pracovala. Díky tomuto spojení si myslí, že „je něco víc“, než ostatní. Do hor se stěhovat nechce. Celým dějem se prolíná její nespokojenost s horským prostředím. Stěžuje si, že je na novém místě nešťastná, ale přitom se ani nesnaží šťastnou být. Nezapojuje se do společných činností, tkaní ji nebaví, a tak se nudí, je zamčená v pokoji a tam truchlí nad svým zkaženým životem. Opravdu pesimistická postava. Autor se snaží vykreslit psychologii postav, což se mu ne vždy daří, zejména týká-li se popisu myšlenek dvou dospívajících dívek, které se v díle objevují.

Samotné stěhování je v knize popsáno velmi detailně, což je nutné ocenit. Každý čtenář má možnost si alespoň ve svých představách nasednout na stejný vůz, kterým se obě rodiny i s domácím zvířectvem stěhovaly, a přemýšlet tak o dálce, do níž odjíždí. Co je asi čeká v pohraničí? Je tam již zcela bezpečno? Zvládnou se rodiny zabydlet a dobře hospodařit i bez panského dohledu? Tyto a další myšlenky je provázely celou cestu, než dorazili do krajiny svého nového domova. Téměř všichni si ji okamžitě zamilovali. Vesnice, do níž se přistěhovali, se nazývala Skrejška u Staré Huti v Orlických horách. Tito lidé nevěděli, do jaké krajiny jdou, ale přesto si na ni postupem času zvykli a už by z ní nikdy neodešli. Tento názor je korunován porodem nejmladšího Frankotova syna Toníka. Karolínu tento porod stojí takřka život, ale nakonec konstatuje, že Toník už se narodil jako horal, a jako horal také bude žít dál. Ve svém, bez panského dozoru. Komisař, který dítě křtil, mu řekl následující slova (Říha, B., 1950, s. 250): „*Až vyjdeš ze své chalupy,*“ pokračoval komisař a hlas se mu maličko chvěl, „*uvidíš kolem dokola velké kus světa. A ten svět bude už lepší, než je dnes. Tobě a všem lidem na Skrejšce a ve Staré Huti budou patřit horský louky s voňavým senem, stáda červenobílejších krav, světly stáje se*

samočinným napájením a taky mlíkárna. “ (...) „Svět bude jinej a lidi taky jiný,“ mluvil dál komisař. „Budou víc šťastný, protože páni budou už docela zapomenutý a lidi budou vedle sebe dělat jeden jako druhej. Jejich stůl bude plnej jídla a po práci si zazpívají!“ Pokroková myšlenka. V poválečných letech se není čemu divit – někdo byl spíše pesimistou, jiný optimistou. Všichni ale do budoucna hleděli s nadějí, co jim doba přinese. Říha psal o roce 1946, ale kniha byla vydána o čtyři roky později. On tedy již věděl, kterým směrem se bude společnost ubírat – tento směr začal být totiž určován již v únoru roku 1948. Autor, který byl v 50. letech představiteli nového režimu protežován, si tak mohl dovolit zasnít se nad šťastnou budoucností, která český národ čeká. Nezanedbatelnou součástí díla je tedy také politické smýšlení Bohumila Říhy.

Pohraniční oblasti ne vždy osidlovali poctiví čeští hospodáři. Velmi často se stávalo, že se do opuštěných chalup nastěhovaly bandy „cikánů.“ Ti pak dokázali své obydlí velmi zpustošit. Tento motiv je v knihách s tematikou odsunu velmi častý (dále také v knize Zdeňka Šmída Cejch). Stejně tak motiv toho, že Němci schovávali své zlato do kamen a jiných důmyslných skrýší (dále také v knize Karla Ptáčníka Město na hranici). Právě zmínění „cikáni“ se pak většinou vloupali do opuštěného (nebo i obydleného) stavení a rozbořili celá kamna, aby zlato našli.

Hlavní myšlenkou Říhova díla je zřejmě poukázání na lidskou odhodlanost. Na to, že když někdo něco opravdu chce, dokáže si jít za svým za každou cenu. Není také třeba se bát nových situací, do nichž je člověk v průběhu svého života postaven. V díle je rovněž patrné, že je autor prokomunisticky zaměřen, jelikož nepřímo chválí zakládání družstev, a přímo pak spojení soukromníků s národními podniky. Toto téma se objevilo, když tkadlec Pultar sháněl někoho, pro koho by mohl vyrábět sukna. Rozhodoval se mezi soukromníkem a národním podnikem (Říha, B., 1950, s. 176 – 178): *„Pultar řekl, proč přichází. „Ále, jězuskankote,“ burácel Kulichův hlas, „práce pro vás máme habaděj! Nejvíc teď potřebujem papírovou pytlouinu! Když to spustíte na všech stavech, bude z vás bohatej člověk!“ „Já nechci dělat papírovou pytlouinu, a taky nechci bejt bohatej člověk,“ odvětil Pultar a mračil se. Nadělal se s papírem za války dost. Věděl dobře, jak se osnova snadno trhá, špatně navazuje a že se zkrátka s papírovou nití pracuje velmi špatně. „A co chcete, kamarádíčku?“ burácel břichatý Kulich. „V dnešní době si nemůžeme vybírat. Taky dostanete něco lepšího, ale až se poznáme!“ „Kolik platíte od metru?“ „Čtyři koruny. Výdej materiálu a příjem zboží v tomhle krámě!“ „Sbohem,“ řekl Pultar a šel. (...) „Zavalíme vás bavlnou,“ řekl tento úhledný muž na Pultarova úvodní slova, „čím víc pro nás naděláte, tím líp. Máme zakázek mnoho a lidí málo. Jedeme přes čas!“ Pultar se*

usmál. Libilo se mu tady. Odevšad sem padalo světlo. Z oken, z nábytku i z mladého muže. „Podmínky?“ pokračoval mladý muž. „Dvanáct korun od metru, materiál dovezem k vám svým vozem, odvezeme též. Ještě dnes sepíšeme smlouvu a zítra ji dostanete k podpisu. Hned potom obdržíte bavlnu!“ Pultar potěšen pokýval hlavou. Tenhle svět byl opravdu docela jiný než onen svět starý, v němž byl pánembohem břichatý Kulich.“ Už samotný popis obou mužů – Kulicha i mladého ředitele – poukazuje na Říhovu idealizaci. Kulich je tlustý, zpocený a bohatý, mladík je nadšený, poctivý a pozitivní. Schematické dělení hrdinů na „ty dobré a ty zlé“ se objevuje také v knize Václava Řezáče *Nástup*.

V celé knize je patrná autorova snaha o co nejvěrnější líčení dané události. Říha byl dobovým autorem, což je na jeho díle znát – po stránce jazykové i tematické. Co se jazykového hlediska týče, autor promlouvá ústy svých postav zvláštním typem nářečí, kdy místo V se použije písmeno U a přesmyčky. V knize se tak objevují tvary jako „douvrat“ („do vrat“), „praudu“ („pravdu“), „děuče“ („děvče“), či „dřeunik“ („dřevník“). Na hodnocení Němců ve autor svém díle je velmi opatrný – kromě německé krávy, která kopne do Karolíniny stoličky, takže její dojička upadne, německého doktora a hajného, se v knize žádní Němci nevyskytují. Vzpomínky na soužití s nimi však Říha zmiňuje. Většinou si lidé trpce vzpomenu na to, jaké jim Němci způsobili utrpení – například o novém doktoru, Čechovi, se píše toto (Říha, B., 1950, s. 242): *„Lékař byl ještě mladý, ale v hustých černých vlasech měl pramen dočista bílý. Tenhle bílý proužek se hodil k trpkým vráskám kolem úst, nikoliv však k jeho mladé tváři. Tato znamení si odnesl z oněch neblahých dob, kdy české vysoké školy byly pro mnohé studenty nahrazeny německým vězením.“* Z historie víme, že Hitler nepodporoval vzdělanost. V roce 1939 tak bylo zavřeno mnoho vysokých škol.

Knihu bychom shrnuli jako věrohodnou, ale poněkud idealizovanou. Patří do kategorie budovatelských románů, na které navázal také Václav Řezáč. Problematika odsunu je zde upozaděna, jelikož se autor věnuje až následnému osidlování pohraničí českými obyvateli. Tomuto tématu se však věnuje velmi pečlivě. Jednotliví čtenáři se mohou ztotožnit buď s kurážnou Karolínou, která se do hor skutečně těšila, nebo s bojácnou Barborou, která v horách šťastná nebyla a připadala si vykořeněná. Doba byla tvrdá, což je pro dnešního člověka skutečnost jen málo pochopitelná.

3.2 Roky 1951 – 1958

Nacházíme se v padesátých letech. Co se tématu této práce týče, v pohraničí žila pouze německá menšina, jelikož většina Němců již byla odsunuta. V únoru 1948 se k moci dostala Komunistická strana Československa, která na příštích 41 let bude určovat politický, kulturní i literární vývoj v naší zemi. V těchto letech se prosazovali převážně autoři píšící takzvané budovatelské romány – za všechny jmenujme Václava Řezáče (třebaže základ k nim položil již Bohumil Říha). Dne 5. března 1953 zemřel J. V. Stalin a o devět dní později také Klement Gottwald. Lidé očekávali, že dojde k uvolnění poměrů, což se však nestalo. V roce 1956 se uskutečnil II. sjezd Svazu československých spisovatelů. Na sjezdu neprobíhalo oslavné bilancování, nýbrž kritická reflexe poměrů v zemi. Dva významní spisovatelé – Jaroslav Seifert a František Hrubín – otevřeně vystoupili proti uplatňování politických direktiv v literatuře. I v této době se tedy objevili lidé, kteří se nebáli předstoupit a říci svůj názor, třebaže tušili, že tento jejich čin bude mít následky.

V tomto časovém horizontu vznikla dvě velmi známá díla – Řezáčův *Nástup* (1951) a *Ptáčnickovo Město na hranici* (1956). Vzhledem ke konfrontaci obou pánů – třebaže je ze závěrečné práce Mgr. Martiny Gonsiorové známo, že Ptáčnick *Řezáčův* román předtím, než začal psát ten svůj, nečetl – jsme se rozhodli blíže charakterizovat obě tato díla.

3. 2. 1 *Nástup* (1951)

V románu *Nástup* Řezáč podnítl rozmach budovatelského románu a stanovil jeho českou podobu. Všechny složky románu ovládla konstrukční vůle: zpolitizované vidění reality jako střetu sil pokroku a reakce se autorovi stalo určujícím pro charakterizaci postav, ale i pro koncepci románu jako svědectví o etapě historické.

Námětem se Řezáčovi stala silná německá menšina na Kadaňsku. Zde autor sledoval projevy hnutí henleinovců a jejich protihitlerovské akce. Viděl, jak se henleinovci chovali před válkou, jak za války a jak po ní, čímž nalézal svou literární inspiraci. Coby znalec místních poměrů byl po 2. světové válce pověřen ministrem informací, aby připravil zprávu o stavu pohraničí Československa. Podle Řezáčových článků byla snaha o zpětné ovládnutí těchto krajů od počátku sabotována místními Němci a odsouzena k záhubě. Odsun Němců proto považoval za nutnost, aby nejen tato pohraniční oblast zůstala ve vlastnictví Československého státu.

V knize Dějiny české literatury se o románu píše toto (Janoušek, P., 2007, s. 282): „*Dějová výstavba Nástupu se opírá o schémata dobrodružných příběhů: čtyři muži, kteří se seznámili na pražských barikádách, přijíždějí z různých osobních pohnutek osídlit severozápadní pohraničí republiky (román je situován na Kadaňsko v oblasti Krušných hor). Děj situovaný do obce Grünbach, kterou osadníci přejmenovávají na Potočnou, je rozvíjen jako boj o konsolidaci prostoru a poměrů, o návrat k normálnímu životu, neustále narušovaného nájezdy německých záškodníků (podporovaných původním německým obyvatelstvem, z jehož jedolité masy se jako přítel vyděluje jedině starý textilní dělník – komunista). Pátrání po bandě záškodníků, vedené fanatickou nacistkou, přestřelky, léčky, pronásledování a boje vytvářejí napínavou událostní kostru Nástupu. V popředí Řezáčova vyprávění je konfrontace národnostní, střetnutí mezi civilizovanými Čechy a Němci ovládanými nacistickou myšlenkou, souběžně ovšem doprovázené konfrontací třídně-politickou, střetnutím mezi představiteli „starého“, kapitalistického, a „nového“, socialistického řádu. Tu zde vytváří zejména ideová polarita dvojice protagonistů: předválečného komunisty Bagára, který v čele místní státní správy vede kraj k socialismu, a obchodníka Trnce, pro něhož je dekret národního správce místní textilky jen cestou ke snadnému osobnímu zisku.“*

Děj se odehrává v roce 1945 v pohraničním městě Grünbachu. Tam přijíždí čeští osídlenci – čtyři muži. Autor své čtenáře postupně seznamuje s jejich minulostí a charaktery. Postavy jsou hodnoceny schematicky. Řezáč je rozlišuje doslova „černobíle.“ Patrné je to rovněž na jeho popisu českých a německých žen. České ženy jsou prezentovány jako mladé, uvědomělé komunistky, kdežto Němky jako staré, scvrklé ženy s uzlem od šátku pod bradou. V knize se nezapře ani autorovo levicové smýšlení při hodnocení nekomunistické postavy – Trnce.

První postavou je Jiří Bagár, muž, kterému je 37 let a je přesvědčeným komunistou. Je za všech okolností ochotný pomoci svým kolegům či sousedům a připraven bojovat za socialistickou myšlenku. Od začátku se ujímá role vedení lidí, což pro něho někdy není zrovna dvakrát jednoduché. Každý člověk si totiž osídlování pohraničí představuje jinak. Po návštěvě předsedy okresní správní komise v Kadani, Galčíka, si odnáší potvrzení o správě města Grünbachu. V knize se opětovně setkává s o patnáct let mladší Zdenou Dejmkovou, dcerou jeho dávného přítele. A i když si dělá starosti, že by se jí nemohl líbit (od svých dvaceti let má úplně šedivé vlasy), nakonec se po mnohých nesmělých pokusech zamilují a vezmou.

Druhou hlavní postavou je automechanik Antoš. Jevil se jako celkem sympatická postava s řadou vtipných hlášek (například když se ho mladík Fritz Klause ptá: „*Vy Čech?*“, odpoví mu: „*Ne, Eskymák.*“). V Německu se nakazil skvrnitým tyfem, tuto nemoc však překonal a přežil. Nyní chce získat v pohraničí automechanickou živnost, na kterou od Galčíka dostane potvrzení. Rozumí si s Bagárem, mají k sobě myšlenkově velmi blízko. I proto Antoš jednoho dne prohlásí: „*Odted' jsem rudej a už mě nikdo nepřebarví.*“ Přibližně v půlce děje se ožení s Ančou, přesvědčenou komunistkou a spolu s většinou příchozích Čechů tak rozvíjí socialistickou představu kolektivního soužití.

Třetí postava, Trnec, jako jeden z mála příchozích nesdílí komunistickou myšlenku. Do pohraničí přichází hlavně z důvodu lehce nabytého majetku. Od Galčíka obdrží potvrzení na řízení textilní továrny po starostovi Röhligovi. Nesnaží se však v továrně zaměstnat nově příchozí Čechy, ale spokojí se i s dosud neodsunutými Němci. Nastěhuje se do ohromné vily, kam si později přiveze i svou manželku a velmi rychle se z obou stávají snobi. Jak již bylo naznačeno, autor se k němu nevyjadřuje příliš přívětivě. Mluví však ústy postav Bagára, Zdeny a dalších, do děje sám autor nevstupuje.

Čtvrtým, posledním hlavním hrdinou, je mladý Hans Rejzek. Muž, který s otcem odešel do války, otec zahynul a on se nyní vrací domů k německé matce. Jako jediný se vrací do svého, má totiž zavedenou hospodu a hotel. Zde je také jediný moment, kdy autor nevykresluje postavu úplně černobíle, jako všechny ostatní. Na začátku knihy je velmi hezká ukázka hrdinových myšlenkových pochodů při návratu domů (Řezáč, V., 1953, s. 23): „*Rejzek zatínal prsty do švů kalhot. Musím být klidný, nikdo na mně nesmí poznat, co to se mnou dělá. Chtěl bych vědět, jestli tam bude, nebo jestli utekla. Nikdo z nich neví, co to pro mne znamená. Vracím se domů, jdu do svého. Jsou dobytek všichni dohromady. Každý z nich myslí jen, co kde ukradne. V duchu už vyhánějí lidi z domů. Ale co je mi do nich, co je mi do těch i do těch. Ať je vyženou, zabili mi tátu, kdyby je pobili do jednoho, ať je pobijou. Možná, že taky budu musit vyhánět, a bude to horší. Budu vyhánět vlastní mámu. Ale já mám právo to udělat, nebudu to dělat na cizím, ale na svém. To není zlodějna, to je právo, nemusím si nic namlouvat jako oni. Antoš sebere Halskemu autodílnu, Trnec textilku, já nemusím nikomu nic brát, já tu mám své. Jenom tomu Bagárovi nerozumím. Je to bolševik a nic nechce. Jak to, že nic nechce? Proč? V tom bude nějaký čert. Ale co je mi do toho. I tak budu mít dost svých starostí.*“ Rejzek žije v hotelu nakonec jen se starou služebnou Gretou, protože jeho matka později odešla dobrovolně za hranice. Rejzek se zamiluje do Němky Krausové a chce si ji vzít, aby získala

československé občanství. Bagár ho však varuje, že by pak mohl být vystěhován s ní. Tato záležitost zůstává v knize nedořešena.

Důležitým hrdinou je starý textilák Hans Palme. O syna Christiana přišel ve válce, jeho žena a dcera Mariechen se k němu nechtějí hlásit. Místo, aby byly rády, že se jim z koncentračního tábora vrátil, nemají k němu vlídné slovo. Nakonec samy dobrovolně městečko opouští a Palme zůstává sám. Tento člověk stál vždy na straně bolševiků, už za války se snažil německé spoluobčany přesvědčit o správnosti jejich konání. Jenže tehdy ho nikdo neposlouchal. Nyní pomáhá Bagárovi i ostatním hrdinům této knihy (například pěšky – přes zranění kyčle, o holi s gumovým koncem – dojde pro sovětské vojáky do Kadaně, když první noc po příchodu hlavních postav ostřelují Němci vilu patřící k továrně). Pak také výrazně pomůže při zatýkání Elsy Magerové, ženy, která snad ani ženou není, jak se vyjádří jedna z hlavních postav („*To není ženská, to je dravec.*“). Elsa za války pracovala na poště a udávala komunisty gestapu. Nyní se schovávala u starého tajemníka Tietzeho a jeho ženy. Ti dva byli nakonec odsunuti, podobně jako všichni němečtí obyvatelé části Grünbachu zvané Oudolíčko. Elsa je v závěru knihy zatčena a sovětskými vojáky Matvějem Gromovem a staršinou Griněnkem dopravena do Kadaně. Na uvolněné místo poštovní úřednice je dosazena Julie Rosová, žena, která přežila Osvětim a nade vše milovala sovětské vojáky za jejich pomoc při osvobození země.

Hlavním motivem knihy je, jak již bylo řečeno, osidlování pohraničí českými lidmi. Není to věc jednoduchá, protože sudetští Němci se v těchto chalupách narodili a nechtělo se jim do pro ně cizí země. Bagár je při této příležitosti vykreslen jako velice chápavý a empatický člověk. Dokonce se občas přistihne, že Němce lituje. Přesto si neustále připomíná, že oni s jeho rodáky takový soucit neměli.

V knize je neustále zmiňováno, že se se vším začíná úplně znovu. Lidé se musí přestat bát vycházet z domů a zase začít normálně žít. Zpočátku do městečka přijeli jen naši čtyři hrdinové, ale časem přibyly další postavy, jako například Revoluční gardisté velitele Tymeše. Bagár je proti tomuto muži velmi podezřívavý, i když sám přesně neví, co ho k tomu vede. Díky Bagárově známosti se starým Dejmekem do městečka postupně přijíždí několik českých textiláků (například Lojza Mareš), kteří mají nahradit pracovníky německé v Trncově továrně. Trnec z nich příliš nadšený není, ale členové správní komise, která mezitím ve městě vznikla, ho přehlasovali. Galčík, který se občas přijede do Potočné podívat, utvrzuje Bagára v myšlence, aby založil stranu a lákal do ní lidi. Jen s kolektivní pomocí se totiž dá vytvořit něco jako fungující obec. V tom je ona myšlenka knihy. Neustálá agitace na občany, aby se rozhodli. Buď budou ve straně, nebo upadnou

v nemilost a podezřívání. Víceméně všechny postavy v knize se s komunistickou myšlenkou dříve nebo později ztotožní. Na tom je vidět, jak mistrně si komunisté počínali a jak dokázali lidem vštípit, že jen ta jejich věc je ta správná.

Ukázkou, že Němci se jen tak nechtějí vzdát, bylo, že Postavovým otrávil dvě telata. Když pak tito dostali náhradou čtyři krávy, z toho dvě březí, opět někdo v noci přišel a všechny krávy otrávil. Je z toho velké vyšetřování. Řešením situace jsou tři hlídky, které chtějí Bagár a jeho přátelé v rámci „sousedské pomoci“ držet. Ještě té noci Němci, pod vedením Magerové, zkusí odvézt dobytek k hranici. Včasným zásahem členů strany se jim to nepodaří, ale Elsa Magerová střílí jako o život a málem zastřelí Vincence Postavu. Nicméně už víme, že dlouho na svobodě nepobyla. Tato noc nové obyvatele Potočné jen utvrdí v tom, že je na čase odsunout německé rodiny z Oudolíčka. Všichni Prüllové či Müllerové jsou tedy odsunuti (za soucitných pohledů Zdeny Dejmkové a Bagára). Autor se nám snažil zřejmě ukázat, že i komunisté mají srdce a city. Odsunut není pouze starý Gerl, který s manželkou vychovává čtyři děti od svých dvou uprchnuvších snach a prokazatelně nikdy se s nacistickou myšlenkou neztotožnil.

3. 2. 2 Město na hranici (1956)

Ptáčnickova kniha je velmi často interpretována jako polemika s Řezáčovým Nástupem. To není zcela přesné tvrzení, jak uvádí Mgr. Gonsiorová ve své závěrečné práci (2012). Ptáčník Řezáčovu knihu nečetl, než napsal svou vlastní. Nemůže se tedy jednat o polemiku, jak je často mylně interpretováno. Sám Ptáčník ve své autobiografii uvádí, že chtěl napsat svůj román tak, aby z něj bylo patrné, že on byl přímým svědkem událostí, o nichž kniha pojednává. Myslíme si, že toto se mu povedlo. Věrohodně je v knize popsána proměnlivost vztahů mezi Čechy a Němci, nejprve v roce 1938, poté roku 1945.

V románu došlo k demytizaci tématu kolonizace a budování. Třebaže hlavní hrdinové jsou kladní, nebo naopak záporní, nevyskytuje se zde tak kladná postava, jako byl Řezáčův Bagár. Počátek knihy sice Řezáčův Nástup připomíná, nicméně čteme-li dále, rozeznáváme patrné rozdíly mezi oběma díly. Řezáč byl sice autor, který své postavy vykresloval schematicky, nicméně díky tomu, že se jinak zaměřoval na psychologickou prózu (například kniha Černé světlo), přece jen byla ta černo-bílá barva trochu překryta. Jeho vypravěčské mistrovství však přebila prokomunistická myšlenka, která se táhne celou knihou. Ptáčník se ve druhé části knihy rovněž přiklání ke komunistické straně. Navzdory Řezáčovi, který uvádí pouze stranu komunistickou, však Ptáčník navrhuje i jiné strany – lidovou, či sociálně demokratickou. Řezáč působení komunistické strany vyzdvihuje, ale

Ptáčník píše i o jeho stinných stránkách. Popisuje Čechy, kteří rabují, znásilňují, ale také vraždí. Za všechny jmenujme policejního komisaře Garšice, který nechal zastřelit sedm nevinných Němců a znásilnil dceru německého hostinského, která pak raději spáchala sebevraždu. Ptáčník je právem posuzován jako „bílá vrána“ tohoto období, jelikož nic nepřikrášluje, ale popisuje věci tak, jak se skutečně staly.

Děj se odehrává v severomoravském Bruntále. Nejprve jsou nám v úvodní kapitole představeni němečtí obyvatelé – starosta Heinz, Fritz Hamke, hostinský Janisch, Sepp Seidel, Ludwig Wienert, Josef Hoppe, či Franz Seidel. Píše se rok 1938 a vztahy Němců k Čechům se přiosτρují (Ptáčník, K., 1956, s. 8 – 9): „*Všichni žili vedle sebe po dlouhá léta pokojně a v míru – ale pak, náhle a nepochopitelně, začali se dělit na Němce a na Čechy a začali se lišit nejenom řečí, již se odlišovali odjakživa – ale i pocitem nesnášenlivosti, který pozvolna, ale neúprosně přemohl Němce. A pocitem pýchy, z níž se zrodila nenávist. Nikoliv nenávist mezi jednotlivci, ale nenávist společná a nepojmenovatelná, protože docela nová a náhle objevená ve vztazích nejprostších a každodenních.*“ Důsledky na sebe nenechaly dlouho čekat. Německý mladík zavraždil českého pana učitele. Ptáčník vysvětluje, proč se to stalo (Ptáčník, K., 1956, s. 11): „*Český učitel Steiner byl ubit nikoliv proto, že byl šprýmař, lidumil a člověk bez předsudků, že to byl veselý kumpán a Čech – ale protože byl českým učitelem, že ztělesňoval představu českého živlu, vzdělanosti, vlastenectví – a tedy nepřítel. Jeho zavraždění nepůsobilo na pachatele jako vrchol a konec nepochopitelného poblouznění, ale jako začátek něčeho, jako heslo a program.*“ Němci jsou v knize popisováni různě – staří lidé většinou jako dobráci, ale ti mladší jsou hodnoceni velice negativně. Ptáčník většině Němců přisoudil vlastnosti zahořklých a pomstychtivých lidí.

V další části knihy se již přesunujeme do roku 1945. Proběhlo osvobození a ti samí Němci, kteří před sedmi lety vyháněli z pohraničí Čechy, mají nyní strach. Do vesnice přicházejí noví osídlenci – opět čtyři, stejně jako u Řezáče – Kuzmík, Mrázek, Raclavský a Toman. Nově příchozí muži se okamžitě snaží najít radnici, kde najdou úřadovat právě policejního komisaře Garšice, a brzy si přidělují nejen funkce, ale i domy. Poté za nimi teprve přijíždí jejich rodiny – manželky s dětmi. Garšic je muž, Čech, který ke konci knihy spáchá sebevraždu, jelikož nesnese pomýšlení, že násilím připravil o poctivost dceru německého hostinského Janische, která se kvůli tomu poté oběsila. V knize se objevuje velké množství postav a osudů. Pro potřeby této práce však bližší zkoumání není důležité. V knize dochází k několika smutným událostem – Němci v noci střílí a němečtí tiskaři

dokonce zavraždí dva nově příchozí české obyvatele – českého tiskaře a četníka. Nechtějí se svého pohraničí vzdát. Na radnici je proto zřízeno provizorní vězení.

Zajímavé je, že čeští osídlenci do vsi přichází v době, kdy se tam ještě nacházejí němečtí obyvatelé. Ti jim musí poskytnout ubytování a následně připravit dům k předání. Truhlář Seidel se velmi těžce loučí se svým domovem, nicméně věří, že to není navždy a jednou se do něj vrátí. Kniha dobře popisuje průběh odsunu – od označení Němců bílými, plátěnými cedulemi s velkým, modře napsaným písmenem N – až po balení věcí a odchod dosavadních pohraničnicků. Kufř s osobními věcmi nesměl přesáhnout třicet kilogramů. Němci navíc (jak víme z historie) museli odevzdat všechny cenné věci – peníze, šperky, hodinky, stříbro a zlato. Věci pak byly zapsány na seznam a uloženy v radniční pokladně. Přesto kolovaly zvěsti, že většinu svých pokladů Němci zakopali na zahradě, nebo ukryli do kamen. Něco pravdy na tom skutečně bylo.

Na odsun byla většina Němců podvědomě připravena. Byli bystří a věděli, že jedna etapa jejich života, kterou prožili zde, právě končí. Přípravy na odsun jsou popisovány takto (Ptáčnick, K., 1956, s. 222): *„Ve čtyři hodiny odpoledne vyšli do ulic. Gardisté obsadili určenou část města a členové národního výboru, doprovázeni stráží, nastoupili na přidělené úseky. Lidé jim otvírali hned po zaklepání. Mnozí už měli přichystána zavazadla a mohli opustit domky okamžitě – nikoliv až za dvě hodiny, jak jim bylo poručeno. Všichni byli vyzváni, aby odevzdali zlato, peníze a cenné věci. Někteří měli už i zlato přichystáno. Přinesli hodinky, náramky, náušnice, prsteny a stříbrné mince. Těm bylo nutno říci, že musí odevzdat všecko zlato a pohrozit jim prohlídkou zavazadel. Měli ještě. V rancích, které začali rozbalovat, ve střevících, v punčochách. „Za dvě hodiny si pro vás přijdem, čekejte na ulici. Všecky klíče od domu svažte provázkem a připojte cedulku se jménem a adresou. Dveře zamkněte, okna zavřete. Připravte soupis svršků a nábytku, který necháte uvnitř. Soupisy budeme kontrolovat.“ Němci byli pokorní a zkrotlí. Toho dne byli poprvé skutečně poraženi a docela nic nezbyvalo z jejich víry v odvetu, protože ztratili poslední špetku naděje.“* Poslední noc před odsunem strávili Němci v budově gymnázia. Každý si přemýšlel o tom svém, nikomu nebylo příliš o řeči. Někteří z nich věděli, že tento trest musel nastat, jiní přemýšleli nad vlastním neutěšeným osudem. Autor přemítá o tom, co všechno válka lidem způsobila, a uvažuje, zda je tomu všemu již skutečně konec (Ptáčnick, K., 1956, s. 229 – 230): *„Bylo po válce a lidské příbytky ještě kouřily v troskách, domovy vyhlazené z povrchu země, prolomené mosty, rozdrčené fabriky a nemoci a pláč, nářek jako nekonečné, věčné třeštění vesmíru, dunění bloudících kroků, zvonění kladiv otloukajících cihlu, pole zarostlá plevelí a úhory navěky oseté ocelí, obzory zatarasené*

ploty z ostnatých drátů: pozor, bomba! Otrávené studny a miny uprostřed cest, zavalené tunely, křivíčnaté děti, tuberkulóza jako odznak, jako znamení, jako otázka: Kdo je vinen? (...) Je konec války, ale pohraniční lesy ještě duní ozvěnou výstřelů. Je přece mír! Je čas roztáhnout harmošku, křepčit po udusané zemi kozáčka – a chlapci s hvězdou na čapkách ještě padají do trávy, do níž v tento líbezný čas od věků klesali milenci. Mrtví klesají a okované podpatky drží štěrk horských cest, za jejichž ohbím čihá ostřelovač.“

Kniha svůj děj uzavírá v květnu roku 1946. Ptáčník si uvědomuje tři složky lidského života – minulost, přítomnost a budoucnost. K budoucnosti se vyjadřuje takto (Ptáčník, K., 1956, s. 613 – 614): „*A budoucnost? To byly čtyři hlasovací lístky, tištěné na stejném papíře, stejně veliké – ale na každém jiná slova, jiná jména – a za nimi jiná minulost a v nich docela rozdílná budoucnost. Pojednou jako by nebyla jedna jediná cesta a jeden jediný zítřek a jedna pravda, ale hned čtyři rozdílné cesty ke čtyřem zítřkům a ke čtyřem pravdám. A přece mohla být jen jedna jediná – a o ní měli rozhodnout lidé onoho květnového dne, který byl dvacátý šestý v měsíci roku čtyřicátého šestého ...“*

4 Zobrazení tématu v české próze v 60. letech

V roce 1968 proběhlo takzvané „Pražské jaro“, po němž měli Češi pocit, že se vše v dobré obrací. Docházelo k uvolnění tehdejších poměrů, díky čemuž toto Dubčekovo období dostalo název „Socialismus s lidskou tváří.“ Dne 21. 8. téhož roku však všechny naděje zhasly, jelikož na naše území vstoupily sovětské jednotky s tanky, aby si tu již „zjednaly pořádek.“ Údajně o celém činu nevěděl ani prezident republiky, ani předseda vlády. Ať už to bylo jakkoli, sovětská armáda byla zde a šance na pád, nebo alespoň zmírnění režimu se tak na dlouhá léta minimalizovala.

V této době tvořil především Vladimír Křepek, ale svým dílem Boží duha (1969) k tehdy již tabuizované tematice přispěl také Jaroslav Durych. Pro bližší interpretaci jsme zvolili obě tato díla. U Durycha nesmíme zapomenout zmínit čistotu jeho vyjadřování, která v sobě nese prvky barokní literatury.

4.1 Adelheid (1967)

Po budovatelských románech v padesátých letech se na literárním poli objevilo dílo Vladimíra Křepky Adelheid. Kniha byla o dva roky později zfilmována, přičemž režie se ujal skutečný mistr mezi režiséry – pan František Vlácil. Dílo je oproti předchozím románům s touto tematikou neobvyklé svou dokonale propracovanou psychologickou částí. Jak píše Mgr. Gonsiorová ve své závěrečné práci (2012), hlavní hrdinové jsou „vrženi“ do víru života, který je občas pěkně semele. Mezilidské vztahy jsou velmi křehké a postavené na protikladu každodennosti a dějin. Dějinné události totiž silně zasahují do života hlavních hrdinů, kteří nejsou schopni je ovlivnit. Pavla Kůrková se ve své bakalářské práci (2006) vyjadřuje k tomu, že autorský postoj se vyznačuje nejen pochopením a tolerancí, ale i lítostí a soucitem. Spíše než na děj se tedy Křepek zaměřuje na jednotlivé postavy – na jejich pocity, myšlenky, strachy. To jeho knihu vyzdvihuje nad knihy ostatních autorů, pro něž je prioritní barvitý děj. Na druhou stranu je Křepek velmi pesimistický a svým postavám nedává moc šancí prožít spokojený život. Bůhví, jestli v dané době vůbec šlo svůj život prožít plnohodnotně.

Celá kniha se nese v nostalgickém duchu, jelikož je postavena na návratu hlavního hrdiny do válkou zničené krajiny. Drsnost života ve válkou zpusťšeném pohraničí ostře kontrastuje s lyrickým líčením přírody a popisy vztahů mezi lidmi. Děj se odehrává v severomoravském pohraničí, kam právě přijíždí osamělý a nemocný poručík v záloze Viktor Chotovický. Ten zde provádí evidenci majetku místního nacisty Heidenmanna. Ve

vile mu pomáhá Němka Adelheid, která je Heidenmannovou dcerou. Mezi mužem a ženou se začíná něco vytvářet – něco, čemu nevadí jazykové či politické bariéry. Vzniká čistý vztah, postavený na milostném dobrodružství obou představitelů. Nevadí, že Adelheid mluví pouze německy a Viktor ovládá jen češtinu. Tím, že oba žili v pohraničí, částečně rozuměli řeči toho druhého, třebaže sami jí mluvit nedokázali. Když si náhodou nevěděli rady, napomohly jim při dorozumívání různé náznaky. Důkazem toho je následující citace (Körner, V., 2006, s. 37 – 38): „*To je váš pokoj?*“ *ukázal za sebe. Vzhledla a postoupila o něco blíž. „Ja,“ promluvila, „das war mein Zimmer. Pozvedl k ní ruku s fotografií, kterou ukryval za zády. Nepohlédla na rodinný snímek, hleděla na dýku ležící na koberci. „To jste vy?“ Přikývla a odpovídala na osoby, které ukázal: „Mein Vater, meine Mutter, sie ist tot.“ Její otec, matka, je mrtvá. „Mein Bruder, er ist im Russland geblieben, beim Schitomir.“ Mladík v uniformě je tedy bratr, který zůstal v Rusku.*“ Tito dva lidé si však mnohem více rozumí beze slov. Stačí pouhá přítomnost toho druhého a čtenář cítí, že láskyplné napětí mezi nimi se stupňuje. To je nejlépe patrné při scénách, v nichž je ve vzduchu cítit erotika (Körner, V., 2006, s. 66 – 67): „*Adelheid si položila mimoděk ruku na vlasy, povstala z křesla a začala se svlékat. Dřevo z kachlových kamen vonělo. Viktor ulehl na kraj postele, sledoval každý její pohyb, aby si jej navždy zapamatoval. Rozepnula si vestu s černozeleňým lemováním, dívala se přitom na něho. Nespěchala. Odepjala si lyžařské kalhoty, usmála se a zhasla nasliněným prstem svíci. Něco si pak stáhla přes hlavu. Spíš ji teď tušil ve tmě. (...) Bez šatů se pak její tělo ještě zvětšilo, zdálo se velice bílé a blížilo se po koberci k Viktorovi beze spěchu, tiše. Konečně, řekl si a zavřel oči, jsem doma, konečně jsem šťastný.*“ Körner ovšem nerovným láskám nepřeje, a proto čtenář napjatě očekává dramatický závěr, který vzápětí skutečně přichází. Adelheid se baví se svým bratrem, jenž chvíli předtím zavraždil vrchního strážmistra, který dům hlídal. Viktor je přitom přistihl. Žena ho omráčila svícem, ale nezabila. Ať si to připouští, nebo ne, má ho ráda. Po svém zatčení a posledním rozhovoru s Viktorem se Adelheid oběsí na klíce od WC. Viktor pak ze svého rodiště odchází. Kniha končí tím, že ho místní Češi zbijí za to, že si něco začal s Němkou. Ačkoli je kniha menšího rozsahu, nic jí to neubírá z jejích kvalit. Čtenář dychtivě čeká, co se v dalším ději ještě stane. Není těžké Körnera odhalit, protože jeho prózy jsou vesměs dramatické. Za všechny stačí připomenout jeho knihu Údolí včel, která se vrací hlouběji do minulosti.

Co se jazykové stránky týče, Körner do textu vkládá německá slova. Němčina je tedy explicitně vyjádřena. Vybrali jsme ukázkou, kdy Viktor přichází do svého rodného kraje (Körner, V., 2006, s. 14 – 15): „*Na křižovatce v poli stál kříž. Viktor se u něho*

zastavil. V kameni byla vrytá písmena: Es ist vollbracht! Dokonáno jest! Vnímal cvrkot lučních kobylek, na mezi létal motýl. Takový klid, takový mír, neporuší jej křik, ani výstřely. Vše je skončeno. Dotýkal se vrypů po zabloudilých střelách. Koho teď potkám, napadlo ho. Kristova hlava byla roztráštěná, jen rány po střelách tu zůstaly. Po čase je zahladí lijáky a nánosy mechu. O něco níž na desce byl ještě nápis: Opfer der Liebe. Oběť lásky. Skoro pohladil kámen. Možná se setká s někým stejně postiženým válkou, stejně tak osamělým a blízkým. Ale sám nebude nikoho vyhledávat, nepokročí nikomu ani o krok vstříc.“ Německá slova jsou vždy přeložena v následující větě. Nicméně uvádí-li autor německé básničky, přeloženy nejsou, což je podle našeho názoru velká škoda.

V době normalizace Körner napsal ještě dvě baladicky laděné novely, které se zabývaly otázkou pohraničí z konce války a počátku míru. Základním motivem obou děl je nesmyslná a zákeřná smrt na prahu svobody, a dále sváry mezi českými a německými obyvateli pohraničí. Jedná se o knihy Zánik samoty Berhof (1973) a Zrození horského pramene (1979). V obou těchto dílech se objevují werwolfové, což byli němečtí záškodníci, kteří nechtěli uznat konec války, skrývali se v lesích a zastrašovali příchozí české obyvatele. Tyto tři Körnerovy texty byly v roce 1984 souborně vydány pod názvem Podzimní novely.

4.2 Boží duha (1969)

Durychovo dílo je psáno v první osobě jednotného čísla. Zajímavostí je, že v ní zcela chybí jména postav, míst i času. Kniha tak dostává nadčasový charakter. Řadíme ji sice k létům šedesátým, nicméně napsána byla již v roce 1955. Čtrnáct let však trvalo, než byla vydána. Bližší okolnosti tohoto zdržení se nám nepodařilo zjistit.

V knize nalezneme odkazy na válečné události a umírání. Někdy jsou skryty více, jindy méně. Když muž v knize ženě položí otázku, jestli má kopáč a rýč, ona se zarazí. Durych to vysvětluje takto (Durych, J., 2000, s. 46): „*A nyní jsem viděl, že jsem zabloudil do předpekli. Její leknutí připomínalo hrůzy nedávných let, kdy si musili živí sami kopat hroby. I z toho mě podezřívala.*“ Autor v knize Čechy a Němce označuje slovy „naši“ a „vaši“ lidé. Na jazykové bariéry hlavní hrdinové nenaráží. Pouze v úvodu knihy autor vykresluje ženin cizí přízvuk, z něhož je patrné, že se jedná o cizinku.

Hlavní dějovou linii tvoří setkání dvou kajícníků – Čecha, starého muže, který si až nyní uvědomuje hrůzu válečných událostí, a Němky, mladé ženy, která přežila. Celým dílem se nesou jejich rozhovory a myšlenky. Kniha končí v okamžiku počátku jejich

milostného vztahu. Jan Patočka v roce 1975 ke knize napsal doslov. Následující úryvek pochází právě od něho (Durych, J., 2000, s. 162): „*Pozdní doba Durychovy zároveň individuální i dějinně vztažené kajícínosti si zjednala prostor v nevelkém díle, jež má zároveň význam loučení i nového začátku. Dějinné přívaly odplavily problémy duchovnosti kladené první republikou – a s nimi i tisíc let společného života Čechů a Němců v jedné zemi – onu jedinečnou historii, která hluboce zformovala oba národní kmény. Je to sled událostí, které ve své tragičnosti nezůstávají pozadu za odchodem Evropy z vrcholu světových dějin, jedna z nejstrašnějších divadel na scéně světa, zrozená z hluboké, po staletí živené národnostní nenávisti, záludné vypočítavosti, ze starých i nových pomstychtivých plánů, z bezhlavnosti hraničící s pomateností ducha, spárenou s bezpříkladnou morální bezostyšností, a to na obou stranách. Nesmírná zátěž viny, kterou jsme tím na sebe vložili a kterou budeme muset ve svých současných a patrně i budoucích dějinách nést, našla zde svého mluvčího, svého básníka. A cítíme, že takovým básníkem mohl být jedině rozený kajícíník a že právě zde mohl najít své nejvlastnější témě a svoje básnické naplnění.*“ V novele se několikrát objevuje motiv boží duhy, která v muži probouzí vzpomínky na dětství a symbolizuje mír. Přikládáme ještě jednu citaci, která dokazuje význam motivu boží duhy pro symboliku míru (Durych, J., 2000, s. 17): „*Takhle tedy mě přijal ten zakletý kraj, ten naoko roztoužený a líbezný les! První, kdo mě tu vítal, byla zmije. A to bylo teď, právě teď, když už kletba byla se země sňata a na nebi zazářila Boží duha. Ale tohoto místa se to nejspíš netýkalo. Toto místo snad bylo dáno napospas hadům. A na toto místo mě vedl můj duch!*“ Co znamená ona kletba, kterou autor v předchozí ukázce zmiňuje? Myslíme si, že se jedná o druhou světovou válku. Stejně jako kletba je něco zlého, tak i válka je plná hrůzy a smrti. Toto připodobnění se nám tedy zdá přiléhavé.

5 Zobrazení tématu v české próze v období normalizace

Sedmdesátá a osmdesátá léta jsou charakterizována jako období tuhé normalizace. Lidé byli znechuceni komunistickou politikou i sovětskými vojáky na svém území. V tomto období byla nejvíce ohrožována příroda, jelikož v rámci dělby práce fungovala řada továren. Obyvatelé Československa trávili víkendy na chatách či chalupách, kde alespoň na okamžik unikli bezútěšné realitě. V 80. letech docházely zásoby toaletního papíru, vložek a kapesníků. Lidé museli po použití toalety využít novinový papír. Mnohdy na tato témata vznikala řada vtipů – k hygienickým účelům byl totiž často používán například rozstříhaný komunistický deník Rudé Právo. Pro českou literaturu toto období znamenalo dělení tvorby na oficiální, samizdatovou a exilovou.

Téma odsunu Němců bylo tabuizováno, a proto jednotlivá díla vycházela především v exilu. Zářným příkladem je dílo Bohumila Hrabala *Obsluhoval jsem anglického krále*, které bylo v exilu vydáno v roce 1980, napsáno však již o devět let dříve. V oficiální literatuře působila Věra Sládková, která svou knihu *Poslední vlak z Frývaldova* vydala v roce 1974.

5. 1 Poslední vlak z Frývaldova (1974)

Knihy *Poslední vlak z Frývaldova* je prvním dílem trilogie s názvem *Malý muž a velká žena*. Druhý díl se nazývá *Pluky zla*, třetí pak *Dítě svoboděny*. Podle tohoto triptychu byl v roce 1985 natočen šestidílný miniseriál s názvem *Vlak dětství a naděje*. Režíroval jej Karel Kachyňa. Jelikož byl snímek napsán i natočen byl v období normalizace, doceněn byl až po revoluci v roce 1989. Do té doby bylo toto téma tabu. Lidé navíc prožívali vlastní osudy v převratné době. Teprve poté se chtěli ohlížet a vzpomenout si na to, co už ve svém životě prožili.

Autorka se touto novelou vrátila k vlastním dětským zážitkům. Jedná se tedy zčásti o autobiografii. Malé děvčátko, Věrka, vzpomíná na dramatický konec 30. let v pohraničním městečku Frývaldově. Příběh začíná krátce před Mnichovskou dohodou. Obyvatelé městečka jsou převážně Němci, kteří se rádi nechají strhnout henleinovskými propagandistickými projevy. Už v této době mezi oběma národy vznikaly ostré střety. Věrčin otec, Josef Pumplně, což byl místní pošťák a český vlastenec, svůj názor na Němce dával velmi často najevo, a to především večer v hospodě. Mezi návštěvníky místního pohostinství však patřil i horlivý holič Sepp, který přes své mládí a dětskou postavu na Pumplněho tvrdě dorážel. V této době Věrce zemřela maminka, a tak dále žila jenom se

svým směšně, ale dobrácky vyhlížejícím tatínkem. Ten péči o ni příliš nezvládal, protože vychovávat mladou dívku v období, kdy se dějí převratné historické změny, jistě není jednoduché. Proto si začal dopisovat s Annou Urbanovou, kterou si nakonec vzal. Poslední Vánoce, které slavili ještě bez nové maminky, jsou v knize popisovány takto (Sládková, V., 1974, s. 54 – 55): *„Dárky jsem dostala ještě před večeří a trochu jsem se vzpamatovala. Teta z Brna poslala bednu s oděvy, které odložila moje sestřenice. Otec prohlásil s rozmáchlým gestem, že je to všechno od Ježíška. Matice školská mi jako chudobnému sirotkovi v pohraničí poslala šněrovací botky. Nakonec jsem si také lízla té výtečné bowle a dali jsme se s otcem do zpěvu. (...) Bouchali jsme do stolu a řvali tak, že na nás před půlnocí přišel náš domácí, nadšený sudetoněmecký partajník Gluck. Stál v mrazivém průvanu chodby a řinčivě cloumal našimi zasklenými dveřmi, na nichž jsme měli našaseny blankytně modré záclonky. „Ferfluchtnochamól, pütete tam sticho?“ ptal se nás výhrůžně. „Je sfáta noc Jésu Krist a fy ržféte totál óšrali i s dítětom. Ja fam to kategoriš sakasofat f muj slušny dum!“ Ale to otce rozjařilo ještě víc. Vzal rozžatou svíčku se stromečku, mával s ní za modrou záclonkou a hýkal: „Vidiš hvězdu betlémskou, kupče henleinovskej? Slyšiš hejkání betlémskýho osla? Tak alelujá, alelujá!“* Je patrné, že ačkoli kniha pojednává o vážných věcech, dokáže o nich autorka psát s nadhledem a humorem sobě vlastním. Němci snažící se mluvit česky, když neovládají hlásku „ř“, jsou totiž skutečně legrační. V knize se vyskytují pouze německé nápisy, nikoliv celý text.

Anna Urbanová je sice prostorově výraznější, nicméně se jedná o duševně velmi zajímavou ženu, plnou životního elánu. Čtenář by mnohdy ani nevěřil, jak může někdo po válce být tak nabitý dobrými emocemi. Tato žena si věděla rady v každé situaci. V jedné epizodě televizního seriálu například kuchařka Anka Urbanová, v podání vynikající Heleny Růžičkové, získává pro svou rodinu maso. Její obětavost při přebírání kufrů s jídlem na nádraží je obdivuhodná. Češi byli obzvláště vynalézaví, hlavně, co se jídla týkalo. Připomeneme ještě jeden film – Musíme si pomáhat (2000, režie Jan Hřebejk) – kde hlavní představitelka vaří vepřové maso. To však bylo přísně zakázáno – lidé si ve válečných letech doma nesměli dělat větší zásoby jídla. Aby však venku nebylo vařené vepřové cítit, pomáhá si žena tak, že zároveň vaří mýdlo. Ženy si válce zkrátka musely umět poradit, aby se jejich rodiny alespoň jednou za čas měly dobře.

Vraťme se ale do roku 1938. Tehdy začali stoupenci henleinovců místní české obyvatelstvo po nocích budit a vyhrožovat tím, že jim vypálí domy. Jednou vtrhli do místního ochotnického divadla, napadli Čechy a zkazili tak Josefu Pumplněmu hereckou premiéru. Napětí mezi oběma národy se přiosťrovalo, což vedlo k přestěhování rodiny do

Brna. Češi byli doslova nuceni prchat před nacistickými Němci, a to jakýmkoli způsobem. Nejčastěji však dobytčími vagóny, stejně jako Anna s Věrkou. Kniha končí rok po jejich úprku, kdy začíná druhá světová válka. Motiv odsunu českých obyvatel z pohraničí, který se v této knize vyskytuje, není v literatuře přece jen tak častý jako odsun Němců. Nalezneme jej však ještě v knize Karla Ptáčníka *Město na hranici*, které jsme zde již zmiňovali.

5.2 Obsluhoval jsem anglického krále (exil 1980)

Kniha je pravděpodobně nejznámějším dílem, které zpracovává tematiku odsunu. Hlavní hrdina se jmenuje Jan Dítě a je číšníkem. Hrabal promlouvá jeho ústy, přičemž celá kniha je víceméně psána v dlouhých, květnatých souvětích. Přímo do textu autor zahrnuje i německé věty, slova, nebo fráze (Hrabal, B., 2006, s. 51): „*Pak přešel na láhev koňaku a vypil celou lahvičku armaňaku, a po každém napití ze sklenky se ušklíbal a klel děsně a prskal střídavě česky a německy: „Diesen Schnaps kann man nicht trinken!“*“ Bez základních znalostí historie se čtenář při studiu Hrabalova díla neobejde. Autor totiž neuvádí, jaký je právě rok – snad právě proto, aby mu přesné časové vymezení při vydávání knihy neuškodilo. V době, kdy se hlavní protagonista seznamuje se svou ženou, již po Praze chodí Němci v bílých podkolenkách – ti, kteří se hlásili k henleinovcům. Pravděpodobně se tedy nacházíme v roce 1938.

V knize čtenář může sledovat postupný vývoj hlavního představitele. Nevíme přesně, zda se jedná o hrdinu, či antihrdinu. Platí na něj ono známé pořekadlo: „Kam vítr, tam plášť.“ Než přišla druhá světová válka, sloužil Čechům – ať už u pana hoteliéra Tichoty, nebo v pražských hotelích, například v hotelu Paříž. Když měl být odveden, nevzali ho, jelikož byl postavou velmi malý. Kolegové v práci z něho měli legraci, ale Dítě se nesmál. Chtěl být nějak prospěšný. Začal tedy chodit na hodiny němčiny, sledoval německé filmy, četl německé noviny a v hotelu byl jediný, kdo obsluhoval německé hosty. Nechápal, že číšníci s Němci mluví anglicky, francouzsky, nebo česky, když zcela jistě němčinu ovládají. V té době v biografu poznal svou budoucí ženu Lízu, německou učitelku tělocviku. Bylo to takto (Hrabal, B., 2006, s. 93): „... a tak jsem jednou v biografu šlápl nějaké ženské na botičku a ona začala německy, a já jsem se jí německy omluvil, a tak jsem vyprovodil tu ženskou, která byla pěkně oblečená, a abych se jí zavděčil, že se mnou mluví německy, tak jsem jí řekl, že je to hrozné, co dělají Češi s ubohými německými studenty, že jsem na vlastní oči viděl, jak na Národní třídě jim strhali z nohou ty bílé punčochy, že

servali ze dvou německých studentů bílé košilky. A ona mi řekla, že správně všechno chápu, že Praha je staré říšské území a že právo po něm chodit a podle svých zvyků se strojit je právo nezadatelné, a že celý svět je k tomu lhostejný, ale že přijde hodina, a přijde i její den, kdy Vůdce to tak nenechá a přijde a osvobodí všechny Němce od Šumavy až do Karpat ... (...) ... ona mi pak řekla, že Němci z Říše tak touží po slovanské krvi, že tak touží po těch rovinách a slovanských náturnách, že už tisíc let se po dobrým nebo po zlým snaží oženit se s tou krví, a svěřila se mi, že spousta pruské šlechty má ve své krvi slovanskou krev, a ta krev činí ty šlechtice v očích ostatní šlechty drahocennější, než jsou ti ostatní, a já jsem s tím souhlasil a divil jsem se, jak mi rozumí ...“ Když jednoho dne Líza přišla do restaurace, kde Jan pracoval, hlavní vrchní, pan Skřivánek, se na ně ošklivě díval. Hrabal doslova píše (Hrabal, B., 2006, s. 94): „díval se na mne, jako bych nebyl ... jako by nikdy neobsluhoval anglického krále, jako bych já nikdy neobsluhoval habešského císaře.“ Pan Skřivánek byl Čech, vlastenec, který těžce nesl pohled na své německé spoluobčany. Myslíme si, že to byl člověk zásadový, a proto si vysloužil naše sympatie. Nebyl ovšem jediný, kdo dával Němcům najevo svou antipatii. Někteří to dělali ještě okatěji (Hrabal, B., 2006, s. 95): „A pak, když jsme vyšli, když jsem se převlékl, abych ji doprovodil, hned před Prašnou bránou přiběhli čeští hulváti a dali takovou facku Líze, až jí ten tyrolský klobouček zaletěl do jízdni dráhy, a když jsem ji bránil tím, že jsem česky křičel: „Co to děláte, to jste Češi? Fuj!“ Tak mne jeden z té soldatesky odstrčil a dva chytli Lízu a povalili ji a dva ji drželi za ruce a jeden jí vyhrnul sukni a z těch jejích opálených stehů a lýtek jí stahovali surově ty bílé punčochy a já jsem křičel, zatímco mne bili, co to děláte, vy česká soldatesko, tak dlouho, až nás pustili, a ty punčochy slečny Lízy si nesli jako nějaký bílý skalp, bílou trofej, a my jsme se průjezdem dostali na náměstíčko a Líza plakala a sípala, to si vy, bolševická sebranko, odnesete, zhanobit německou učitelku z Chebu ... Poté, co se Lízy v restauraci veřejně zastal, dostal Jan výpověď. Po čase se i s Lízou do hotelu Paříž vrátil coby host. To už musela být válečná léta, protože číšníci obsluhovali většinu německých hostů (Hrabal, B., 2006, s. 97): „... a pinglové a pan vrchní Skřivánek byli bledí a obsluhovali mlčky německé hosty a já jsem se posadil k oknu a německy jsem objednal kávu, vídeňskou bílou kávu se skleničkou rumu, jak jsme to dřív podávali, podle hotelu Sacher, Wiener Kaffee mit gespritztem Nazi, byl to krásný pocit, když vešel i pan Brandejs a klaněl se, poklonil se zvláště zdvořile i mně (...) a když jsem platil panu vrchnímu Skřivánkovi, pravil jsem mu, nu, vidíte, houby vám pomohlo, že jste obsluhoval anglického krále ...“

Přesto časem hlavnímu hrdinovi, který se mezitím přejmenoval na německé Johan Ditie, dochází, že celá válka je nesmysl, a že Němci jsou skuteční nepřátelé. Líza byla aktivní v boji, kam byla povolána. Jednalo se o velmi uvědomělou Němku. Když s Johanem zatoužili po svatbě, musel být muž řádně vyšetřen, protože nebyl árijec a muselo se zjistit, jestli bude schopen svou ženu oplodnit. Vyšetření je popisováno následovně (Hrabal, B., 2006, s. 109 – 110): „... *A já jsem najednou viděl na tu dálku ty zprávy z novin, jak ten samý den, zatímco Němci střílejí Čechy, tak já si tady hraju s přirozením, abych byl hoděn toho moci se oženit s Němkou (...) ... a já jsem se díval na nahaté skupinky pornografie, všechno jsem to už znal, to vždycky dřív, když jsem se na ně podíval, když jsem měl tyhle fotografie v prstech, už jsem celý tuhnul, ale čím víc jsem se díval na ty pornofotky, tím víc jsem viděl ty nápisy a zprávy v novinách, oznamující, že tihle a čtyři další byli odsouzeni a zastřeleni, každý den další a noví, nevinní (...) nakonec musela přijít mladá sestřička, sama mi několika pohyby, při kterých už jsem nemohl a nemusel myslet na nic, protože ruka mladé sestřičky byla tak zručná, že za pár minut odnášela na listu dvě krůpěje mého semene, které za půl hodiny byly označeny za výtečné, jako za jediné schopné oplodnit důstojným způsobem árijskou vaginu ...“ Johan si vzal Lízu za manželku a narodil se jim syn Siegfried. Ten byl pomalejší, a proto jim poté, co jeho matka při náletu na konci války zahynula, byl odebrán do ústavní péče.*

Doba pokročila až do roku 1948. V té chvíli má hlavní hrdina vše, co si vždy přál – společenské uznání i majetek. Díky tomu, že jeho žena přišla ke vzácné sbírce známek, kterou před válkou vlastnila jakási židovská rodina, mohl si koupit hotel a stát se tak pánem. Po komunistickém převratu jsou mu však jeho hmotné i nehmotné statky znárodněny. Dostává na výběr, kam se může přestěhovat. Nakonec volí šumavské vyhnanství, kde si sehnal práci cestáře. Jelikož se jedná o pohraniční oblast, jeho první dojmy poté, co přišel do těchto končin, jsou následující (Hrabal, B., 2006, s. 157): „... *díval jsem se průzorem mezi dvěma kopci do krajiny která ale už byla bez polí, už jak jsem šel, tak jsem odhadem zjistil, kde se pěstovaly brambory, ovsy, kde ještě žita, ale všechno už to bylo zarostlé, zrovna tak jako vesnice, kterými jsem prošel, jako bych prošel Oním světem, jak jsem viděl na rozcestí, že jedna vesnice se tak jmenovala ... a všude z rozpadajících se stavení a plotů trčely mohutné zdivočelé větve a ratolesti zrajících rybízů, taky jsem se odvážil a chtěl vstoupit do několika stavení, ale nevešel jsem, všady jsem stanul s posvátnou hrůzou, nemohl jsem překročit práh tam, kde všechno bylo rozštípáno na kousky, nábytek povalen, židle, jako by je někdo dával na lopatky, nasazoval židli dvojitého nelsona ... a sekyrou někdo dral do trámů, jinou sekyrou do zamčené truhly*

...“ Muž si pořídil koníka, kozu, psa a kočku. Z jeho někdejší marnivosti nezbylo nic. V pohraničí se neměl pro koho parádit, neměl ho kdo obdivovat. Zestárl, ale nebyl sám, měl přece svou zvířecí „smečku.“ Navíc ve vesnici zůstalo pár českých obyvatel, kteří si vždy jeho pozoruhodný životní příběh rádi vyslechli.

Nejvíce sugestivní je procházka krajinou, která vypadá, jako by si její obyvatelé pouze na chvíli odskočili. Neznalí lidé by si mohli myslet, že se původní obyvatelé co nevidět vrátí, ale není tomu tak. I Johan se takto procházel (Hrabal, B., 2006, s. 165 – 166): *„A jak jsem vjížděl do opuštěnější krajiny, míjel jsem lesní domky německých dělníků, kteří odešli, pokaždé jsem zastavil a stál jsem na prahu do výše prsou v kopřivách a zdivočelých malinách, přes ně jsem se díval do už travou zarůstajících kuchyní a světniček, skoro v každém tom stavení byly žárovky, šel jsem po drátech až k potoku, kde byly zbytky maličké elektrárničky s pohonem miniaturní turbíny, elektrárničky zhotovené dělnickýma rukama, které tady kácely lesy, lesními dělníky, kteří tady žili a museli odejít ... že museli odejít a byli odsunuti jako ti bohatí, ti, kteří vedli politiku, které jsem tak dobře poznal, kteří byli zpupní a neurvalí a chvástaví a suroví a plní pyšnosti, která je nakonec srazila, tohle jsem chápal, ale nechápal jsem, proč musely odejít ty dělnické ručičky, za které tady nepracuje teď nikdo, že bylo škoda těchhle lidí, kteří neměli nic víc, než dřinu v lesích a políčka na stráních, dělníky, kteří neměli čas na to, aby byli zpupní a pyšní, kteří jistě byli pokorní, protože to je naučil takový život, do kterého jsem nahlédl a kterému jedu vstříc.“* Kniha končí nápadem hlavního hrdiny, že by mohl své memoáry zapsat, což se skutečně stane. Dílo je psané s ironií a nadhledem, i o vážných tématech se Hrabal vyjadřuje s lehkostí. V celé knize se objevují myšlenkové pochody hlavního hrdiny, které nám o něm mnohé prozrazují.

6 Zobrazení tématu v české próze po roce 1989

S pádem komunistického režimu se opět v literatuře rozhostila svoboda. Autoři mohli psát o různých tématech, tudíž není divu, že se opětovně objevilo téma velmi diskutované a režimem tabuizované – odsun Němců. Specifikujeme-li to, po roce 2000 se objevuje stále více různých úhlů pohledu na tuto nejednoznačnou problematiku. Jak již bylo zmíněno, jediný politik, který nad odsunem projevil svou lítost, byl Václav Havel na začátku svého funkčního období, lednu 1990. Od tohoto projevu uplynulo více než 24 let, a poměry mezi oběma národy jsou stále ještě napjaté. Možná je načase pustit se do společného dialogu, zapomenout na staré křivdy a naučit se odpouštět.

Za reprezentativní díla tohoto období jsme zvolili následující tituly: Cejch Zdeňka Šmída (1992), Pátým pádem Vladimíra Vokolka (1996), Peníze od Hitlera Radky Denemarkové (2006) a Němci Jakuby Katalpy (2012).

6. 1 Cejch (1992)

Jedná se o jeden z nejzdařilejších autorových románů. Zdeněk Šmíd je znám především jako autor humoristických knížek, ale tato kniha nese vážné téma. Zabývá se v ní ságou německých horalů, kteří žijí na české straně Krušných hor – na takzvaném Bachu. Pohybujeme se tedy v západních Čechách. Čtenáři se dozvídají životní příběh rodu Schmelzerů, jejichž předkové na toto místo přišli již v 15. století jako hledači cínu. Děj knihy se odehrává převážně ve 20. století, kdy do osudu pokračovatele rodu Jakoba Schmelzera velmi tvrdě zasáhnou politické události 20. století. Převážně se však jedná o román o lásce a pomstě, o obyčejných lidech, žijících na pozadí doby. Autor zde dokonale vykresluje problematiku zvanou Sudety. Postav je v knize nepřeborně mnoho a každá má nesmírně zajímavý osud. My se však jejich charakteristikou v této práci blíže zabývat nebudeme, třebaže tato kniha by byla velmi vhodná k podrobnějšímu rozboru.

Šmídova kniha je výjimečná nejen svou jazykovou stránkou – autor používá řadu zdánlivě spolu nesouvisejících, v konečném důsledku však přílehlých slovních spojení, ale také lyrickými popisy drsného kraje (Šmíd, Z., 1992, s. 109): „*V tom červnovém dni plném vrzání brouků, tající smůly a zrání trav vedla Hildegarda mlčky otce, otec vedl mlčky krávu a všichni tři byli nějak ztraceni, ale jen kráva občas opuštěně houkla, jen ona se na nikoho nemusela ohlížet.*“ Němčina zde explicitně vyjádřena není.

Celé dílo je členěno do tří hlavních kapitol, vždy s několika podkapitolami. V úvodu se dozvídáme o jakémsi kopáči, který na místě zbořeného sudetského domu cosi

hledá. Čtenář však netuší, kdo to je a co hledá. V rozhovoru s autorem na konci knihy se dozvídáme, že je to jeho alter ego, že i Šmíd kdysi takhle kopal a objevoval německé poklady – například staré betlémy. První kapitola se jmenuje Několik poznámek o řece a dozvídáme se v ní onu minulost tohoto kraje do počátku 20. století. Druhá kapitola nese název Oko za oko – v té probíhá hlavní část děje celé knihy, jelikož začíná narozením Jakoba Schmelzera. Třetí kapitola – Píseň lásky – nás opět v úvodu informuje o onom kopáčovi z úvodu. Tentokrát již víme, o koho se jedná a tušíme také, co hledá. Je to prozatím poslední potomek rodu, a snaží se nalézt poklad, který údajně jeho němečtí příbuzní zakopali předtím, než byli odsunuti. Nejde mu však pouze o peníze. Chce nalézt cokoli, co nějakým způsobem souvisí s minulostí nejen jeho samotného, ale i s minulostí německou. Navíc se na tomtéž místě chystá stavět nový dům, takže chce mít základy doslova „vyčištěné.“

Zajímavá zmínka je o jakémisi „zvířeti.“ Upřímně řečeno si myslíme, že se jedná o obrazné pojmenování něčeho špatného, jelikož zvíře bylo vždy viděno těsně předtím, než se někomu něco přihodilo. Vždyť i první kapitola nás o tomto zvířeti informuje (Šmíd, Z., 1992, s. 11): *„Před tisíci lety tady žilo jen zvíře. Spalo a probouzelo se, večer vystrčilo špičku nosu z díry, zkusmo začmouchalo, aby posoudilo, co všechno se mu může přihodit, a když poznalo, že nic, vyklouzlo z nitra země. Tiše pak cupitalo mlhou, huňatými stíny, v černé půdě na kraji močálu den po dni hloub tisklo svou stopu. Bylo nevědomé, bystré, zdravé a tiché. Toužilo málo a jen po čtyřech věcech: Po jídle. Z touhy jíst zabíjelo. Ale nebylo veliké, nacpalo se brzy. Když přišel čas, vyhledali samci samice a rvali se o ně. Jen v té době byli stíženi nenávistí. Trvalo to pár dní v roce, závrtnou chvíli, kterou samci sami pociťovali spíš jako nemoc; jakmile se zbavili šťáv, nevěděli o touze nic. Ten, který přežil, se pak hrál na Poledním kameni a hnědá srst se mu při východu slunce zlatě leskla. Třetí touhou trpěly jenom samice – touhou po blízkosti mláďat. Trpívaly jí však zřídka, jenom když se mládě zaběhlo nebo je zabila zima či vlk. Jinak byly matky spokojené, bez hnutí čekaly, až se mládě napije, a pak mu začaly příčinlivě olizovat křehkou hlavičku. Za čtvrté zvíře toužilo žít, ale to jen na okamžik vůbec nejkratší, jenom když umíralo. Ničeho se neděsilo, nemělo paměť ani představivost, lesní smrt bývá krátká. V těch dobách žil člověk daleko odtud a nebylo nikoho, kdo by do hor přivedl duchy.“* Záměrně uvádíme celý dlouhý citát, jelikož chceme, aby si čtenář této práce sám udělal obrázek o tom, o čem vlastně autor píše.

Celou knihou se prolínají vztahy mezi Čechy a Němci. Na německé svatbě se místní obyvatelé o Češích bavili takto (Šmíd, Z., 1992, s. 72 – 73): *„Ta válka, řekla*

Moritzová, jen aby nebylo ještě hůř. Kdepak hůř, pospíšil si Veroničin učitel, teď bude naopak pořád líp! Jak komu, řekla Barbora, vdova po šílenci Matyášovi, podívejte na máho syna. A všichni se zastyděli, že oni vidí, kdežto Jakob ne, až Horst Heidler si odkašlal a řekl, prej teď patříme pod Čechy, to je dobře, nebo špatně? Veroničin učitel ho ujistil, že kdyby to byla pravda, bylo by to špatně. Pravda to však není. Češi by tu rádi vládli, ale v Liberci jim to zatrhli, tohle je odvěká německá půda v Království českém, a proto se náš kraj teď jmenuje Deutschböhmen, patříme neustále k Rakousku a žádní Češi tady nemají co pohledávat, to jako kdybych já chtěl poroučet u Heidlerů, řekl učitel a všichni se spokojeně zasmáli.“ Doba byla napjatá. Škoda, že autor explicitně nevyjadřuje konkrétní čas. Známe pouze místo a hlavní aktéry děje. Opět tedy musíme podotknout, že člověk s minimálními znalostmi historie neví, o jaké době kniha pojednává. Je to podobný problém jako u knihy Bohumila Hrabala *Obsluhoval jsem anglického krále*.

Autor nás seznamuje s dalším hrdinou, Čechem Janem Koudelou, který pocházel z Hájů (Pošumaví), 150 km od Bachu. Ten měl v Nejdku, kde se učil, spoustu německých přátel. Doba se však měnila, a nakonec mu zbyli pouze tři z nich. Ti ostatní mu začali připomínat (Šmíd, Z., 1992, s. 113): *„říjně jeleny, tak vztekli a neklidní byli.“* Jednou se tito čtyři kamarádi společně vypravili do hospody na Bach, kde žila i rodina Schmelzerova. Otec Jakob Schmelzer měl totiž přitažlivou dceru Hildegardu, kterou Jan jednou uviděl na tržišti a od té doby na ni neustále myslel. Cesta probíhala takto (Šmíd, Z., 1992, s. 114): *„Táhli letním lesem a zpívali si, věřili, že svět má sice svoje mouchy, ale v zásadě se točí správně, byli mladí, politika je nezajímala, přes týden si ušetřili každý na tři piva a na buřta s cibulí, vyprávěli si o holkách, jenom Jan myslel na tu jedinou.“* Když pak se v hospodě kvůli Hildegardě Jan popere, místní obyvatelé se vysmějí třem jeho německým kamarádům za to, že se přátelí s Čechem. Cesta zpět pak probíhala takovýmto způsobem (Šmíd, Z., 1992, s. 117): *„Jan se do Nejdku vrátil úplně sám, i když celou cestu vedle něj kráčeli kamarádi, najednou bez jediného slova, ani jednou se nezasmáli, jako by se styděli za sebe, za něho, za dacany na Bachu, za celý tenhle uhozený svět. A nikdy už si s Janem nesesdli na pivo a nikdy spolu nikam nešli.“* Z těchto dvou ukázek je patrné, jak se vztahy mezi Čechy a Němci přioströovaly, a že leckterá přátelství skončila jen proto, že se jeho aktéři najednou začali považovat za nepřátelské národy.

Doba pokročila a Němci, žijící na Bachu, zfanatizovaní hnutím henleinovců, oblékali bílé podkolenky a prchali přes hranice do Německa. Šmíd celkem trefně označuje smutek, ale zároveň pochopení jejich matek (Šmíd, Z., 1992, s. 135): *„Jejich ženy a matky si zaplakaly, ale vcelku byly rády, že jsou muži v bezpečí, když už si našli tak hloupého*

koníčka, a ačkoli křikloun s knírkem zaujal původně jen některé z nich, teď se všechny konejšily vírou, že jim Vůdce přivede mužské zpět.“ Děsivé bylo, že Němci hledali zrádce v každém člověku, a to i ve vlastních řadách. Trestali pak lidi za věci, které se nám v dnešní době již zdají směšné. Možná spíše tragikomické. Zejména příhoda, kdy si pan učitel potřeboval odskočit právě v okamžiku, kdy v rozhlase mluvil Adolf Hitler, a třebaže se jednalo o biologickou potřebu, tato skutečnost mu nebyla zapomenuta (Šmíd, Z., 1992, s. 135): „*Někdo z těch, kdo zůstali, zmlátil pana učitele Presla a pohodil ho do kopřiv. A když se tento Hans Presl po čtyřech dnech vrátil do školy s dosud oteklou čelistí a modřinami kolem očí, neuviděl v lavicích ni žádné dítě, protože k vlastizrádci, který čurá za hospodou, když hovoří Adolf Hitler, nikdo z Bachu posílat děti nebude, o to už se postaral Franz Vogel. Vysvětlil též, že nejde o pouhé čurání při proslovu, to se může přihodit i jiným málo pevným věrným, horší je, že zrádce Presl učí v této rozhodující době jejich děti nesmysly, například že se mají všichni vzájemně chápat a že podle toho se pozná vzdělanost nejen jednotlivců, ale i celých národů, takže je hned vidět, jak to ten pedagogický velevrah myslí.*“ To, že se pan učitel snažil vést děti k vzájemné toleranci a chápavosti, považujeme za velmi ušlechtilé. Bohužel ne vždy byla tato iniciativa správně pochopena.

Když si Hildegarda Schmelzerová vzala Čecha Jana Koudelu, její slepý otec Jakob z toho zpočátku přílišnou radost neměl. Chtěl, aby jeho vnuci měli čistou německou krev. Nakonec však uznal, že Jan je správný chlapík a přijal ho za svého zetě. Z tohoto manželství se narodil syn Josef, budoucí učitel, který v úvodní kapitole kope v místě bývalého domu svého dědečka Jakoba. Když byl Josef malý, bydlel společně se svými rodiči u prarodičů Jakoba a Anny. Zde je nutné uvést ukázkou typického německého obydlí. O architektonických skvostech, které se nezachovaly, jsme se již zmínili výše při charakteristice knihy Petra Mikšíčka. Šmíd nám jen potvrzuje, že německé a české chalupy se možná lišily architektonicky, ale většina lidí v té době byla věřících, tudíž svaté obrázky se objevovaly všude (Šmíd, Z., 1992, s. 160): „*Bylo u nich hezky: malá okýnka, v nich kytky. Obrázky svatých jako u dědečků Koudelů, ale tady visely až u stropu, na dřevěném trámu. Černý kříž a tmavé skříně, soška andělíčka, jak chrání děťátko spící v lese. Kamna přes půl světnice. U okna divné zařízení, na němž dědeček, když ještě viděl, vyráběl knoflíky. Všechno bylo temnější a menší než doma. Ale hnízdo má být trochu temné, ne moc velké, aby v něm měl každý ke každému blízko. Kolem hnízda potok, kamení, tráva, zvěř a ptáci, ze tří stran hlubina lesa.*“ Ve víře se totiž Češi i Němci dokázali vzácně shodnout. Malý chlapec si povšiml také dvou obrázků vojáků. Na prvním z nich byl strýc Lothar,

který bojoval za říši, na druhém byla černá páska, jelikož podobizna patřila strýci Ernstovi, který padl v Rusku. Jednalo se o Hildegardiny bratry.

Po roce 1938 museli Češi opustit německé pohraničí. Koudelovi se tedy přestěhovali zpět k Janovým rodičům. Když se Hildegarda rozhodovala, zda zůstane se svými rodiči, nebo se začne považovat za Češku, a tudíž bude muset pohraničí opustit, projevila svou statečnou náturu (Šmíd, Z., 1992, s. 136): „*V Nejdku obstoupili Hildegardu tři cizí chlapi s Franzem Vogelem v pozadí a odvedli ji do prázdné třídy ve škole. Tam jí položili víceméně řečnickou otázku, k jaké národnosti se hlásí, zajisté že k německé, a co tedy podniknem s tím Koudelou, jehož si v nezodpovědném vzplanutí vášně vzala. Hildegarda, planoucí nezodpovědnou vášní ke Koudelovi bez přestání už dva roky, s úsměvem odpověděla, že se samozřejmě cítí jako Češka. Muže to zmátlo, ale že byla Hildegarda půvabná, jenom pobaveně zvedli obočí. A ten nejveselejší se zeptal, k jaké že by se paní asi hlásila národnosti, kdyby měla muže dejme tomu černocho. Kdyby byl Koudela černocho, byla bych já černoška, odvětila chutná dívka s italskou krví a udeřila do lavice, až kalamář poskočil.*“ Toto její rozhodnutí bylo paradoxní, jelikož Hildegarda neuměla ani slovo česky, s manželem doma hovořili pouze německy.

Po válce se vše schylovalo k vyčištění pohraničí. Tentokrát však byli nežádoucími obyvateli Němci. Jejich přípravu na odsun autor popisuje následovně (Šmíd, Z., 1992, s. 207 – 208): „*Ráno potomci těch, kteří přečkali žoldnéře, Habsburky, hlad a morové rány, nahodili na ramena obří ruksaky a na prazích svých chalup řekli spánembohem. Anna už neplakala, dívala se na svět užaslýma očima a Róza hledala sirky, že všechno podpálí, nestyděla by ses? řekla jí Anna, dyť jsme tady byli šťastný, dlouho tu přebýval Bůh. Jakob nemohl najít klobouk, protože ho až na výjimky nepotřeboval třicet šest let, pohladil skříň, stůl s kresbou koníka, polici plnou nádobí, musí to bejt omyl, sténal, a jestli to omyl není, běda těm, kdo nám to udělali, běda, Rouzvelte, Staline, učitelé a Masaryku! Proč vytíráš tu podlahu? žasla Róza a Anna řekla: Nevíš, co sem po nás přijde za lidi. Ještě by nás pomluvili. Klečela na cihlové podlaze s vyhrnutou sukni, ždímalá hadr scvrklýma rukama a voda se vracela zpátky do kbelíku, jenom špinavější byla, jako se vrací k zemi všechno, co jí patří, ale špinavější.*“ Lidé, kteří se v pohraničí narodili, nemohli uvěřit vlastním ušim, když slyšeli, že své domovy musí opustit. Nikdo z nich se politicky neangažoval (kromě syna Lothara), a přesto museli ze země odejít. Šmíd je popisuje jako slušné lidi, kteří ještě stále doufají, že se jedná o omyl a oni se do svého domu brzy vrátí.

V knize je akt samotného odsunu popisován velmi sugestivně a emotivně. Úryvek je delší, aby byla zachována jeho celistvost a nebyl porušen hlavní kontext (Šmíd, Z.,

1992, s. 208 – 210): „Dostavil se národní správce Holbička a z moci úřední, a když všichni vyšli před dům, přelepil dveře páskou. Hlava rodiny se sem podepíše, zavelel, aby byla zaručena nedotknutelnost národního majetku. (...) Sousedí vycházeli v nedělních šatech, tak jak celý život kráčivali do kostela, jenom navíc měli ruksaky, bandalíry z přikrývek, jídelní misky a kufry. Ještě včera svedli na náves krávy a kozy, ale mnozí radši zahnali dobytek do lesa, loučili se teď s kočkami a slepicemi, s proužky polí, s hrušněmi, které skoro nikdy nedozrály, opustili pramínky a studny a vzdalovali se pěšinou v louce, kterou byl čas znova posekat, ztráceli se v lesních stínech a ves za zády jim ztichla. (...) Před sběrným táborem čekaly dlouhé řady venkovanů, že je stráže nestačily do večera prošacovat, děti plakaly. Nezapomeň, že ti tu všechno patří, hučel děda do chlapečka, dobře si to všechno prohlídni, jednou si pro to přijedeš, vyženeš zloděje země, všechny postřílíš, syčel ten až dosud zcela apolitický stařeček chlapci do obličeje, protože z celého života, který tu zanechal, si směl odnést jenom třicet kilogramů a věděl, že jak cekne, dostane přes hubu a vezmou mu i těch třicet kilo, ba nebyl si ani jist, zda ho ještě nezabijou, už věděl o nešťastné vesnici v Doupovských horách, kde hořeli Němci jako pochodně, připoutáni k ovocným stromům ve vlastních zahradách, žádní esesáci, hospodáři.“ Nyní tedy byli Němci odsunuti a v pohraničí nastal nový život.

Osidlování pohraničí je v knize rovněž popisováno velmi podrobně (Šmíd, Z., 1992, s. 216): „Přicházeli noví hledači živobytí, na nákladních autech, ve vlcích i na vozech tažených koňmi, vnikali do prázdných domů tu rázně, tu s tísní, že někdo číhá v plesnivé almaře, aby je zamordoval, zatopili v kamnech, spálili knížky psané švabachem, opili se ze stesku a usnuli s revolverem pod hlavou, pokud ho měli. Byli všelijací, jak už lidé bývají, jedni tu chtěli navždycky žít a druzí ani nevěděli, co je navždycky, a tak jedni spravovali ploty a druzí je vyvraceli, jedni tady našli práci a druzí svobodu, ale málokdo z nich dokázal vysekat kopřivy před domem, který získal: jedni považovali pořádek za gestapácký přežitek a druzí se domnívali, že ta rozkvetlá spoušť kolem už pořádek je.“ Autor Čechy takřka odsuzuje za to, že nechali okolní krajinu zchátrat. Je mu líto, že řada domů se svou typickou architekturou musela být časem zbořena (Šmíd, Z., 1992, s. 216): „Šel čas, prázdné domy umíraly a jiné rostly, sem tam blýskla v divočině čerstvě omítnutá zeď. Ale louky pustly a lesy se dusily mrtvolami stromů rok od roku víc. Na výšinách chátraly rozhledny a nikdo o ně nestál, noví lidé na výšiny nevystupovali. Byli tak málo vychovaní, že cenu světa měřili jen jeho užitečností a na rozhledech po kraji nic užitečného neshledávali.“

Jakob Schmelzer, slepý stařec, který musel svůj milovaný domov opustit, by jistě nebyl rád, kdyby tušil, kdo se tam po jejich odsunu nastěhoval. Jednalo se totiž o „cikány.“ Tento motiv je uveden ve více knihách, jak jsme již uvedli výše. Rodina Olahova se v domku sice usadila, ale vůbec o něj nepečovala. Tak se z úhledné chaloupky stala zpustlá, časem dokonce neobyvatelná budova. Když se Josef Koudela šel několik let po skončení války do Bachu projít, nemohl to tam vůbec poznat (Šmíd, Z., 1992, s. 247 – 248): „*Napřed to vypadalo, že zabloudil. Vyšel z lesního stínu a spatřil cizí kraj. V tom kraji nestál jediný dům a jediný plot, pryč byly chalupy sousedů, kaplička, hospoda. I kostel byl pryč, snad odletěl do Říma i se svými zvony. Snad se tam prázdné chalupy v pokoře vydaly za ním. Zůstaly louky porostlé rezavou travou, která nesloužila ani člověku, ani zvěři. Zmizely cesty. I cesty odešly. V trávě šedly zbytky podezdívek, ještě nepohlčených divočinou: vždyť Bach zahynul nedávno. Ale divočina se těch zbytků zmocní, jako se zmocní mrtvých těl, přeroste je, obejmě, vstřebá je a přemění je v sobě k svému užitku. (...) Josef usedl na kamennou hráz, neodvažoval se pohlédnout po svahu vzhůru. Ale udělal to, vždyť kvůli tomu přišel. Dům tam stál. Dveře měl otevřené dokořán, z komína stoupal kouř. Jenom všechno bylo jiné. Chalupa Schmelzerů, poslední na Bachu, také umírala. Měla oprýskané stěny a okna rozbitá, kopřivy ji obklopily od prahu až k třešni ptáčnici.*“

Dokončíme-li popis procesu chátrání Schmelzerovy chalupy, musíme dodat následující úryvek (Šmíd, Z., 1992, s. 251): „*Že zima byla zlá, spálili Olahové všechny skříně, pak se nějak porozbílala poslední zdravá okna, sklo se vysypalo mezi kopřivy, takže tam Olahové za veselého hašteření nacpali seno, chvojí a dříví. Ale skrz dříví profukoval vítr, a tak Olahové spálili ještě všechny postele a postranice: vcelku je nepotřebovali. (...) Mamince Juliáně se na kamnech sem tam něco připálilo, nešlo to oddělit od pekáče, a tak Juliana jednou za měsíc házela do kopřiv nádobí se zbytky masa.*“

Olahovi opustili dům ve velmi špatném stavu – kopřivy byly již nejen v okolí dveří, ale rovněž v síni. Bylo potřeba opravit střechu, zasklít okna, takže se rodina raději postěhovala dál. Ani dveře nezamkli. Původní rodina se o svůj domeček starala s láskou, a o to více hrozné bylo, jak jej „cikáni“ zpustošili. Poslední využití chaloupky bylo následující (Šmíd, Z., 1992, s. 252): „*Zbytek Schmelzerova domu si pak oblíbili lesní dělníci. Káceli stromy podél bývalého Bachu, a když začal poletovat sníh, v domku si zatopili. Zbyl tady stůl a tři židle, na stole podivná kresba obtažená inkoustovou tužkou. Lesáci si nevšimli, že po stole běží kůň, pokládali tam papír se slaninou, chleba a stavěli láhve piva.*“

Dům si poté někdo zakoupil, aby ho mohl zbořit. Tak se nakonec i stalo. Smutná perspektiva. Přesto však autor na závěr knihy vyjadřuje naději v lepší zítřky. Josef (který v úvodu ze země vykopává různé poklady)

začíná na místě původní chaloupky stavět novou. Pomáhají mu s tím kamarádi lesáci – Heinz Wassermann a Vasil Čutkoš. Němec a Rus nabídli Čechovi pomocnou ruku. Že by přece jen kniha končila optimisticky – snahou o společnou řeč mezi několika národy? Kéž by.

V závěrečném rozhovoru se autor vyjadřuje k názoru, že se příliš zastává Němců a naopak kritizuje Čechy, takto (Šmíd, Z., 1992, s. 308): *„Mě sem tam lidé chápou jako germanofila pro moje kritické postoje k nekritickému českému vlastenectví. Ale není to tak. Spousta Němců mi jde na nervy stejně jako spousta Čechů. Napsal jsem ale o pohraničí, že my Češi jsme po odsunu Němců z toho vypiplaného koutu země dokázali udělat jen trosky. Napsal jsem to nerad, ale byl jste tam někdy? Z těch pustin bude zas kvetoucí kraj jen tehdy, budou-li tady žít lidé, kteří ho dokážou zvelebit. Je mi úplně jedno, budou-li to Bulhaři, Švédové, kulturnější garnitura Čechů nebo Němci.“*

6. 2 Pátým pádem (1996)

Knihy je rozdělena na dvě povídky. První se nazývá „Pátým pádem voláme smrt“, druhá pak „Pátým pádem oslovujeme“. Obě se odehrávají v Sudetech a začínají kdysi dávno, jak uvádí sám autor. Povídky jsou velmi mrazivě napsané, syrové, až kruté. Autor v nich popisuje nejen vysídlenou poválečnou krajinu, ale také to, jak prázdná mohou být hesla, která hlásají budování socialismu. Co se charakteristiky knihy týče, jedná se o lyrickou prózu. Autor má skutečně efektní vyjadřovací způsoby.

Zajímavé je, že dílo vzniklo již v 70. letech, ale poprvé vyšlo až v roce 1996. V závěru je uvedena následující poznámka autora (Vokolek, V., 1996, s. 153): *„Tyto příběhy byly napsány v sedmdesátých letech. Od té doby se mnoho nezměnilo. To dokazuje základní téma: zapomenout se dá patrně všechno, ale odčinit zhola nic.“*

V první části knihy se čtenáři dozvídají o katolickém knězi Janu Böhmovi. Ten byl po matce Čech a po otci Němec. V Čechách zůstal i po poválečném odsunu Němců. Jelikož stárne, zažívá pocity zbytečnosti, marnosti a lítosti nad tím, jak jeho kněžské poslání skončilo. Lidé už do kostela nechodí, po válce ho dokonce nechali zbořit. Jsou bezbožní, zaměřeni na konzumní způsob života. Přesto se farář kdysi „chytal“ jakékoli příležitosti k tomu někomu pomoci. Bohužel ne vždy byl ve svém snažení úspěšný, což se podepsalo na jeho celkovém pocitu zmaru a nepotřebnosti. Ve svých vzpomínkách často uvádí malou Eleonoru, dceru německých rodičů, kteří byli po válce ze svých domovů vyhnáni. S touto dívkou si farář povídal a měl radost z toho, že někdo poslouchá jeho

vyprávění. Po dvaceti letech pak dívka přijíždí do svého rodiště – do Čech. Budí pohoršení místních obyvatel, kteří si nad ní nenávistně odplivují. Farář ji provádí po městě a Eleonora zjišťuje, že její rodný dům je zbořený a zarostlý kopřivami, a na místě hřbitova s hroby jejích předků se pasou krávy. To ji přiměje k rozhodnutí už se do svého „domova“ nikdy nevrátit a odjet zpět do Německa.

Na tomto místě uvádíme trochu delší popis odsunu německých obyvatel a následného osidlování českými obyvateli, jak jej ve svých myšlenkách uchovává kněz Böhm (Vokolek, V., 1996, s. 29 – 30): *„Pak nastal čas očekávaný jen v nejtěžších snech. Pláč vyschl v prázdných dutinách očí. Odcházeli se skloněnou hlavou. Balvany viny byly těžší, než mohli unést. Ženy se naposledy obrátily a tuhly v biblické sloupy. Prázdné domy mávly otevřenými okny na rozloučenou. Nikdy se nevrátí. (...) Zbloudilé stádo bylo odehnáno od nedbalého pastýře. Zůstal sám a několik zbylých ovcí, vybraných nelítostnou rukou rozmarného pastýře, se třásla v pusté krajině. Domy zabydlené vzpomínkami se naplnily nečistými přízraky. Čas se zastavil a zvolna se propadal do nepřiliš vzdálené minulosti. Léto toho roku bylo suché a palčivé slunce vysoušelo neobdělaná pole. Zahrady marně zápolily s plevelem, hřbitovy, stejně jako cesty, zarůstaly travou a kopřivami. Do opuštěných domů se počali stěhovat noví lidé. Rychle se zabydleli. Stačilo setřít prach a nabrat ze studně vodu. Také zatopit v kamnech bylo snadné. Všechno je čekalo jako v zemi zaslíbené. Stačilo jen vzít. Vše bylo po Němcích, říkalo se stejným tónem, jako dříve po otci nebo po starším bratrovi. Navzájem se příliš neznali a také nevyhledávali nová přátelství. Žili jakoby na dluh, podplaceni nejistotou a neposlušností tažných ptáků. Vyhřívali se na výsluní podivné doby a nepřemýšleli o svém náhlém štěstí. Pokud jim ovšem nový majetek štěstí přinášel (...) V pruhovaných peřinách se dobře spalo, ženy se zvědavě oblékaly do šatů naskládaných v neforemných skříních a děti vesele trhaly knihy psané nesrozumitelným jazykem. Všichni se zalykali zvláštním zadostiučiněním. Mnozí přišli jen krást. Prohledávali opuštěné domy, bořili kachlová kamna – proslýchalo se přece o hrncích zlata ukrytých v sazích – vytrhávali podlahy, kopali ve sklepích a proklepávali zdi. Ve chvílích zoufalého zklamání nad nečekanou ubohostí pokladů – co jen se našlo rozbitého nádobí, starých bot a zapomenutého nářadí – ničili s urputnou důkladností vše, na co přišli. Ti chytřejší se spokojili s příbory, malovanými hrnečky, peřinami a lepším nábytkem. Nepohrdli ničím. Stačilo vypáčit skříň a nakládat. Dlouho nikde nepobyli a rychle mizeli za dalším lupem. Tváře se tak rychle měnily, jména neexistovala a většina domů zůstala prázdná. A nebylo opuštěnějšího místa nad kostel. Dívali se na kněze s pochopitelným pohrdáním: „Co ten tu ještě chce ...“ Na stále oprýskanější faru*

přiřevnili nový amplión. A zdi se zase otrásaly břesknými pochody, huhňavými proslovy a nasládlými písničkami plnými křečovitého veselí. Slova brigáda, pětiletka, moc lidu, budoucnost, komunismus a věrnost myšlenkám zaklínala prázdnou náves.“ O několik let později, již v době komunismu, popisuje autor nové místní obyvatelstvo takto (Vokolek, V., 1996, s. 43 – 44): „V poslední době vtrhli do vsi lidé z měst. Horečně kupují rozpadlé chalupy, neúnavně stavějí po nedělích svou představu ryziho venkova, kořistěnou z propašovaných žurnálů, opevňují pozemky hradbami plotů a předstihují se v marném budování. O nedělích vesnice ožívají, naplňují se přebytečným hlukem, hudbou a pachem benzínu. Ve všedních dnech upadají do spánku podobného smrti. Noví majitelé domů tu totiž nežijí, utíkají sem. Před čím? Patrně sami před sebou. (...) Ke všemu si začali věšet na zdi haraburdí vytahované z púd a sklepů a chlubí se navzájem mrtvolkami někdejších životů. Přesně tak to dělají potomci vysídlenců, jenomže ti to musejí kupovat za drahé peníze. Zatímco my tu toho máme! Všechno po Němcích má nyní cenu! Jako by ty věci přelstily šalbu času. Ožívají. Jak jejich cena stoupá, prodávají se dokonce v luxusních obchodech, a kdyby se je podařilo prodat za marky (...) Až se tají dech! Jenomže my nic neprodáme, utěšují se navzájem. Nevědí, že život již dávno vyprchal z věkem ohmataných těl, a rozechvějí-li ještě čísi srdce, bude to jen malým důkazem nepochopitelné, odumřelé krásy. Jejich nynější cena je jen zoufalou snahou přelhat osud a vše vrátit do starých kolejí. Vanitas vanitatum et omnia vanitas ...“

Když už je farář starý, začne mu věnovat svou pozornost mladík, který se jmenuje Petr. Farář je rád, že po tolika letech chce opět někdo naslouchat jeho vyprávění. Jeho náklonnost k mládenci se nezmění ani v okamžiku, kdy u něho najde vyřezávanou ozdobnou dýku německých vrahů, na které je německý nápis „Vše pro Německo“. Mladík tvrdí, že dýku zdědil po svých předcích. Po čase se však jeho chování ke starci začíná měnit. Petr se totiž snaží začlenit do pochybné party, která po něm chce, aby z kněze vytáhl informaci, kam zmizelo domnělé zlato po německých obyvatelích. Netuší, že kněz o žádném zlatě nic neví. Celá situace se vyhrotí v okamžiku, kdy parta kněze napadne a on ve strachu před smrtí ozdobnou dýkou raději spáchá sebevraždu skokem z okna (Vokolek, V., 1996, s. 91): „Cítil bolest, slastně se rozlévajíc s krví do bláta. Pohnul se a kdosi nad ním zděšeně vykřikl. Takže přece jen nebyl sám? Otevřel oči. I v té tmě rozeznal Petrovu tvář. Byla nestvůrně bílá. „Měl bych mu odpustit,“ projelo mu hlavou světlo smíření. Zavřel zase oči a ponořil se do zraněného nitra. Odpustit? Všechna nashromážděná bolest, nejen ta nynější, se spojila v jediný hlas: NE! Zdvihl se na zesláblých rukách a chtěl vykřiknout za prchajícím chlapcem: „Proklínám tě!“ Chtěl vykřiknout za odcházející nocí,

za mizejícím životem, chtěl plivnout do tváře osudu, jenž dopustil, aby dospěl až sem: „Neodpustím, ne ...“ Ale smrt byla rychlejší. Milosrdně mu položila hlavu do klína a dorazila ho jistou ranou.“ Zajímavá je paralela s biblickými texty, jelikož jednotliví členové party se jmenují: Petr, Pavel, Jan, Lukáš, Tomáš a dívka Magda. Je to jako několik apoštolů a Máří Magdalena, služebnice Kristova.

Ve druhé knize se setkáváme s tzv. „vyprávěním o vyprávění“. Jakýsi Kryštof Rán hledal hrob lidí, o kterých psal. Zjišťoval totiž, jestli nemohli být náhodou skuteční. A pak našel jejich náhrobky, kde stálo: Johann Kroner (1830 – 1912) – zakladatel; Anna Kroner (1847 – 1871) – jeho žena; Lucie Hammer/Kroner (1865 – 1890) – jejich dcera; Christoph/Kryštof Hammer (1855 – 1905) – její muž; Johann Hammer (1884 – 1914) – jejich syn.

O německém hřbitově, na kterém náhrobek našel, se píše toto (Vokolek, V., 1996, s. 148): „Naposledy pohlédl na tmavou desku, naposledy si přeříkal cizí jména. Tento hrob si pamatoval již z dětství. V těch dobách chodil na hřbitov spolu s ostatními obyvateli náhle získané země. Mířili sem o Dušičkách z podivné setrvačnosti, protože jejich hroby byly daleko a bylo nutné posílat věnce poštou. Tady ti mrtví jen zabírali místo. Copak je nešlo také odsunout? Možné to patrně nebylo a po čase začali umírat i oni. Oddělili se plotem, jako kdyby jejich smrt byla jiná. Staré hrobky vykradli, rozbilo se pár nápisů a starý kámen šlo tak snadno znovu použít. Stín topolů však padal na novou část hřbitova. I tam přibývalo opuštěných hrobů.“

Autor svým vyprávěním působí na čtenářovy smysly. Upozorňuje na to, jak moc se poválečné vyhnání německého obyvatelstva vrylo nejen do zpusťosené krajiny, ale také do lidských srdcí. V knize je patrná snaha začít znovu, dokázat odpustit a smířit se. V závěru uvádíme překrásnou myšlenku o tom, proč je vlastně příběh nutné zaznamenat a tlumočit dalším generacím (Vokolek, V., 1996, s. 37): „Proč tedy vyprávím tak nepříjemný příběh? Jen proto, že se domnívám, že zapomenuto není nic, že vzpomínky dotírající na nás v bezesných nocích mají svá práva, že nic nepomine bez přímých následků a že každý, i ten nejmenší krok je významný pro přítomnost a budoucnost.“

6. 3 Peníze od Hitlera (2006)

Radka Denemarková se narodila v roce 1968, druhou světovou válku tedy sama již nepamatuje. Přesto se právě v této knize věnuje tematice odsunu Němců. K tématu se staví neutrálně, čtenář nedokáže určit, zda je pro odsun, nebo proti němu. Podle všeho autorka

chtěla spíše ukázat, jak je mnohdy těžké se domoci spravedlnosti, a že hlavní hrdinka Gita měla právo na navrácení svého majetku. Proč se kniha jmenuje právě Peníze od Hitlera? Vysvětlení nalezneme v dialogu Gity a Denise (Denemarková, R., 2006, s. 225): „*Na pomník otci jsem chtěla vyčlenit peníze z česko-německého Fondu budoucnosti. Poslali finanční odškodnění za léta strávená v koncentračním táboře.*“ „*No, tak ať ty peníze odškodňují.*“ „*Můj život je bláznivá jízda na tomtéž kolotoči, Denisi. Vždyť to jsou vlastně peníze od Hitlera.*“ V knize se vyskytuje jen velmi málo přímých německých frází. Spíše se zde o němčině pouze píše.

Jednotlivé kapitoly jsou nazvány: Prolog, Návrat první (léto 1945), Návrat druhý (léto 2005), Návrat třetí (léto 2005), Návrat čtvrtý (pozdní léto 2005), Návrat pátý (pozdní léto 2005), Návrat šestý (podzim 2005) a Epilog. V prvních kapitolách autorka čtenáře seznamuje s tehdy šestnáctiletou Gitou Lauschmannovou. Ta se právě po druhé světové válce jako jediná ze své rodiny vrací domů, do rodných Puklic, do svého rodného domu. Tamní obyvatelé ji ovšem nechtějí přijmout zpět a vpustit do domu. Původem je Židovka, ale v jejich domácnosti se vždy mluvilo německy a tatínek na kabátě nosil našitý hákový kříž. Gita je označena za dceru kolaboranta a zavřena do sklepa, aby vyhladověla. Těhotná žena, která spolu se svým manželem obývá vilu, která patřila Lauschmannovým, chce Gitě pomoci. Nosí jí jídlo, stará se o ni, ale tak, aby na to nikdo nepřišel. Gitinýma očima situaci vidíme takto (Denemarková, R., 2006, s. 43): „*Klečí tu mladičká Žena. S bandaskou. Naklání tmavomodrý, otřískaný, smaltovaný hrneček a vodu vlévá do štěrbiny mezi mými rty. Splachuje do útroh všechna ta nevyřčená slova posledních roků, dnů, hodin. Překotila moje nehybné tělo na záda. Hlavu mi podložila senem. Musela vyšplhat na vratký žebřík, ze seníku shodit náruče voňavého sena. (...) Nevím, proč to dělá. Ale vím ODTAMTUD, že po motivech takových činů, které mají hodnotu života, se nepátrá. Takové činy se nezapomínají. Takové činy se mlčky splácejí.*“ Jednoho dne, když je Gita dost silná k odchodu, jí žena dá vojenskou tašku, zásoby jídla na cestu a posílá ji pryč. Gita nechápe, proč by se svého domova měla vzdát. Žena si ovšem nedá říci a Gitu doslova vyhodí, aby snad neohrozila i ji samotnou. Gita se tedy vrací k tetě Otle. Ve stejné době, kdy Gita putuje pryč, žena rodí. Narodí se jí syn, kterého pojmenuje Denis. Ten se za šedesát let s Gitou velmi spřátelí.

Asi o pět let později (dozvídáme se z Prologu), si Denis hraje na zahradě a pod jabloňovým sadem najde lidskou lebku. Žena i její manžel se vyděsí a synovi nalezenou „hračku“ seberou. Těší ho, že již brzy se mu narodí sestřička (Nataša), se kterou si bude

moci hrát. Denis nechápe, proč je mu hračka odebrána a tuto skutečnost si dobře zapamatuje.

Od druhé kapitoly již sledujeme dospělou – stárnoucí Gitu, šestasedmdesátiletou ženu, která se chce domoci spravedlnosti. Gita vystudovala patologii, tudíž je z ní nyní vážená lékařka. Dozvídáme se, že opět navštíví rodné Puklice, tentokrát s vnučkou Barborou a pražským advokátem. V místním obchodě, který se nachází v „jejich“ domě, si od unavené ženy (Nataši) kupuje pohlednici a balíček kakaa. Pohled na její bývalý domov ji vyděsí (Denemarková, R., 2006, s. 84, 85): *„Za oknem přijímacího salónu, kde stávalo piano, kde Rozálka vyfukávala nenáviděné etudy, je navrstvena pyramida. Pyramida prázdných obalů od kávy a kakaa, čajů a kulatého balení trojúhelníkových tavených sýrů. Na vrcholku balancuje mumifikované negroidní hrdlo Pepsi-Coly. Místní konzum. Přecpaný věcmi, jako je moje hlava přecpaná smíšenými pocity. Obchůdek s ubohou výlohou, v níž trní zaprášená láhev. Někdejší blýskavé zábradlí před vchodem je oprýskané, kovová klika s umělecky vyvedenými secesními ornamenty chybí úplně; nahradila ji bakelitová lepkavost a vstupní mříž navazující pošty. K hlavnímu vchodu a k zachované klíče s hadími motivy se nedostanu vůbec: od vnějšího světa jsou odstrizeny vysokým plotem. Ovládej se. Bud' tvrdá. Nelituj se. Nebreč nad ztraceným časem. Jenomže z oken vylézá a batolí se neohlášené dětství. Dusí mě tak, jako bych si do vyprahlých úst sypala kakaový prášek přímo z krabic. Na jejichž obalu je vyzubená holandská slečna v bílém čepečku se zvednutými cípy. Dusí mě, zhluboka vdechuju štiplavě zvířený prach a ostrý nostalgický kouř, co vhání slzy do očí. Nenávratnost toho všeho. Zdálo se, že štěstí na lidi mě opustit nemůže. V tom životně důležitém prostoru. Který ve mně dodnes vězí. Nikdy ho nic nevystrnadilo. Vím, kdo vypustil džina zběsilosti; nakazili se nacistickou prašivinou, aniž by si toho byli vědomi. Nakazili se peklem, za jehož zřízení měli být nacisté po právu – protože spravedlivě nelze – potrestáni. Ale za co trestali mě? Za co tolikrát trestali zrovna mě? Já procházela pekly. Já byla z existenci pekelných kotlů odkopnuta.“* Poté se Gita sejde s místními představiteli – potomky těch, kteří jí v roce 1945 odepřeli návrat domů, aby projednali rehabilitaci Gitiných rodičů, která jí byla nedávno doručena (Denemarková, R., 2006, s. 83): *„Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu potvrdil konfiskaci jako čin, kde argumenty a rozhodnutí byly účelově zkreslené. Rudolf a Ulrike Lauschmannovi byli rehabilitováni. Úřadu stvrdily, že nebyli kolaboranti ani Němci. Byli řádnými československými občany.“* Gita na sobě nedává najevo, že po místním obyvatelstvu již svůj majetek zpátky nechce, že touží pouze po památníku jejího otce, který by byl umístěn na náměstí. Fascinuje ji, jak velkým trnem

v oku se lidem zdá. Autorka často využívá vnitřních monologů, díky čemuž víme, co se v hlavě hlavní hrdinky odehrává. Celý Gitin životní příběh však popisovat nebudeme, jelikož je v rámci této práce irelevantní.

Po čase Denis navštívil svou staříčkou matku, která už žila pouze tím, že se dívala na televizi, jedla křupky a pila jablečný mošt. Starala se o ni její dcera Nataša. Stará paní se svému synovi svěřila se spoustou věcí – řekla mu, že Gitu tenkrát zachránila ona, ale také to, že Gitin bratr – Adin (Adolf) se vrátil z koncentračního tábora několik dní před ní. Jelikož však chtěl zpátky svůj majetek, který mu místní nechťeli vydat, chytli jej, svázali do stodoly a nechali zemřít hladem. Nikdo by přece nezjišťoval, zda člověk, který se vrátí z koncentračního tábora, zemře hladem sám od sebe, nebo mu někdo pomůže. Vlastně to ani nebyla vražda ... Denis cítil, jak se mu z matky zvedá žaludek. Téhle ženě že má říkat „mami?“ Stolař pak Adinovo tělo rozporcoval a společně s Denisovým otcem jej pohřbili pod jabloňovým sadem. Malý Denis tedy našel Adinovu lebku, na ní si stavěl bábovičky a tehdy vůbec netušil, co to je. Zbytek těla – trup, nohy a ruce – zůstal pohřbený pod jabloní, z níž každý rok ženina dcera Nataša vyráběla jablečný mošt. Žena, které nic z domu nepatřilo, pila mošt jako pokání za to, že ničemu z toho, co se stalo, nezabránila.

Knihy je velmi pochmurná, jelikož v podstatě není nijak dokončena. Svůj zákonný majetek Gita už zpátky získat nestihla, jelikož zemřela. Myšlenky uvedené v této publikaci jsou však velice zajímavé. Je hrozné vědět, že někteří lidé nepodlehli ani tíze argumentů (o tom, že Lauschmannovi byli řádnými československými občany), a dál si stáli za svým, ničím nepodloženým názorem. Je za tím strach o majetek, na který si tito lidé mezitím zvykli? Nebo ještě po šedesáti letech působila stará nenávist ke všemu, co bylo německé? Tyto otázky zůstanou bohužel nezodpovězené.

6. 4 Němci (2012)

Tuto, prozatím pravděpodobně poslední knihu o problematice odsunu Němců a osidlování pohraničí tvoří dvě roviny. Rámcové, zastřešující téma, je příběh vnučky, která se snaží dozvědět něco o minulosti své rodiny. V oné druhé rovině – pohledu do minulosti – vystupuje jako hlavní hrdinka mladá Klára Kolmannová, její babička. Je zvláštní, že autorka vnučku nijak nepojmenovala – vystupuje sice v první osobě jednotného čísla, nicméně pozorný čtenář zjistí, že tato žena není ani jednou oslovena svým křestním jménem.

Němčina je zde explicitně vyjádřena pouze k oživení děje, příznakově – vyskytují se zde například německé nadávky, nebo zvolání. Nenajdeme zde tedy přímo německý text zařazený hned vedle českého, jak jsme si mohli povšimnout u Körnera. Autorka se ne vždy drží historických faktů, nicméně na strhující a poutavý děj tato skutečnost nemá příliš vliv. Zmatené bylo, že Katalpa oživila mnoho postav, a čtenář tak neměl tušení, která z nich je pro další děj důležitá, a bez které je schopen se obejít.

Příběh začíná v okamžiku, kdy se tři ze čtyř sourozenců – nejmenovaná vnučka a její bratři Martin a Daniel (poslední bratr Pavel byl v tu dobu operován, takže se v knize vůbec neobjevil) – sejdou na pohřbu svého otce Konrada Mahlera. Po pohřbu jde žena vyklízet otcův byt a objeví zde staré kšandičky, které sloužily k upravování nemocných dětských kyčlí. Bez jakéhokoli sentimentu je zahodí do popelnice. V této první kapitole se již čtenář dozvídá o tajemných balíčcích plných sladkostí, které Konradovi po celá léta chodily z Německa od jakési Kláry Rissmannové. Časem zjišťujeme, že se jedná o Konradovu pravou matku. Tou totiž nebyla Hedvika Mahlerová, jak se celý život domníval. Teprve v okamžiku, kdy si Hedvika nahmatala bulku v prsu, rozhodla se Konradovi říci pravdu, zřejmě aby mohla zemřít s „čistým svědomím“. Konrad reaguje negativně, nepřátelsky. Nazývá svou biologickou matku „kurvou“ (německy Pottsau) a nechápe, jak jej mohla opustit. Kdo však byla tajemná Klára? Jaký byl její osud? Tyto a další otázky se kladou její vnučce na mysl. Rozloučí se tedy se svým anglickým manželem Peterem, naloží svou malou dcerku Dorotku do auta a vydá se do Německa. To, kam má jet, ví podle zpáteční adresy, která byla uvedena na jednotlivých balíčcích, které Klára po celá léta posílala.

Na uvedené adrese se setkává s Gertrudou – její neprovdanou, lesbickou tetou, Klářinou dcerou. S tou se později velmi spřátelí, což by čtenáři podle jejich prvotního setkání jistě neodhadovali. Trudi ženě řekne, že mnoho o minulosti své matky neví. Druhý den zajdou společně s Gertrudinou mladší sestrou Johannou do restaurace, v níž se chce žena dozvědět cokoli o své „korespondenční babičce.“ Johanna bere její návštěvu jako ohrožení dědictví. Trudi však chápe zájem své nevlastní neteře a vezme ji s sebou do ústavu, kam museli Kláru umístit, jelikož ji postihla Alzheimerova choroba. Není divu, Klára byla totiž narozena již v roce 1912. Podle všeho byl zázrak, že je ještě naživu. Návštěva nedopadla podle představ Klářiny vnučky. Žena vůbec nevěděla, kdo za ní přišel, a to ani poté, co se jí žena představila. Neustále jen volala jakéhosi Ericha a měla nepřítomný pohled. Trpké zklamání pro její vnučku, která si od tohoto setkání mnohé slibovala. Po návratu z ústavu se dala do řeči s Trudi a dozvěděla se řadu informací

o životě své babičky Kláry. Zde již začíná druhá kapitola, v níž se přesunujeme do minulosti.

Příběh se pochopitelně odehrává v Německu. Vše začíná Klářiným narozením ve vile na Althenhöfferallee, ve městě Hinterbergenu. Její rodiče Franziska a Karel Kolmannovi právě vymýšleli vhodné jméno pro svou dceru. Nakonec ji pojmenovali Klára Amálie. Po čase otec Karel musel narukovat, protože právě probíhala první světová válka, a Franziska se o něj velmi bála. Celý Klářin životní příběh je velmi poutavý, nicméně se mu opět budeme věnovat pouze okrajově, a to pouze tím, co je důležité pro tuto naši práci.

Události se přesunují do roku 1931, kdy Klára slaví devatenácté narozeniny a začíná studovat německý jazyk a dějiny umění na učitelském ústavu v Rodenheimu, třicet kilometrů od svého bydliště. Koncem roku 1934 Klára vstupuje do Národně-socialistického svazu žen. Od té doby nosí na klopě nenápadný hákový kříž. V prosinci roku 1936 se Klára setkává se zaměstnancem svého otce – Horstem Ungarem. Mladí lidé se do sebe zamilují. Po čase Horst požádá Kláru o ruku. V té době již Klára vyučuje na soukromém lyceu dějiny umění a estetiku. Zde ji jedna z jejích studentek požádá o to, aby se za ni zaručila, aby mohla jít k závěrečným zkouškám. Ona studentka se jmenuje Helena Müllerová a nemá doklad o původu, jelikož je to Židovka. Celé roky studovala bez tohoto dokladu, jelikož její otec byl štědrým mecenášem lycea, ale doba se přiosťřila a Helena se musela nějak prokázat. Klára jí odmítla vyhovět, čímž dívce neumožnila studia dokončit. Židovská dívka tak musela školu opustit. Po několika letech se Klára na Helenu zeptala svého otce, a ten pro ni bohužel neměl dobré zprávy. Tvrdil sice, že je Helena s rodinou ve Švédsku, ale lhal. Všichni víme, kde Židé v době druhé světové války končili.

Doba pokročila a nastal rok 1939, kdy se sháněli muži, kteří by šli bránit Německo v první linii. Horst dostal od Klářina otce doklad o nepostradatelnosti, tudíž nemohl být odveden. Kolmann to učinil z toho důvodu, že Horst si měl brát jeho dceru, zařizovali si společně byt a těšili se na společný život. Osud tomu však chtěl jinak. Horst byl zatčen i s ostatními tajemníky, písaři a sekretáři v podniku Karla Kolmanna, jelikož vyšlo najevo, že ze zdejšího hospodářského úřadu prosakují důležité informace. 24. září roku 1939 byl Horst v Berlíně popraven. Svatba se měla konat 25. října téhož roku. Když bylo zavřeno lyceum, na němž Klára působila, musela přijmout nabídku zaměstnání v muniční továrně. Jakmile však zjistila, že tato práce pro ni nebude to pravé, požádala si o učitelské místo. Byla válka, situace nebyla jednoduchá. Ani shánění pracovního místa nebylo snadné. Nakonec však dostala nabídku učit v pohraniční oblasti Rzy v tehdejší Československu. Správa této oblasti v té době spadala pod Německo, a to v rámci Protektorátu Čechy

a Morava. Autorka sice uvádí přesnou vzdálenost této vesnice od Prahy, ale podle mého nahlédnutí do dobových map už v takové vzdálenosti žádná sudetská oblast být nemohla. Historicky tedy tento údaj není příliš přesný.

Na učitelské místo i přes protest svých rodičů Klára nastoupila, o čemž pojednává nejrozsáhlejší – šestá kapitola. Postupně se žena seznamuje s místními obyvateli – školním inspektorem Malkem, učitelem Erichem Fuchsem, ale také rasem Emilem Weissmannem. V této kapitole se dočteme například o tom, že děti nesměly vůbec mluvit česky. Klára jako učitelka měla podobné záležitosti hlídat a případně hlásit.

Zajímavý je životopis Hugo Melmana, zaměstnance Kartografického úřadu v Drážďanech. Ten přijel do Ržů restaurovat staré mapy, které se nacházely v zámku židovské rodiny Rosenmüllerů. Po svém příjezdu však zjistil, že mapy jsou navždy ztracené, protože jsou rozmočené, a tudíž nečitelné. Mrzí ho to a chce se vrátit do Drážďan. Nakonec si však uvědomí, že kromě domečku s barevnými vitrážemi ho tam nic nečeká. Na svou matku přitom vůbec nevzpomněl. Zůstává tedy ilegálně na zámku. Autorka popisuje, že trpí nočními můrami. Hlavně jedna se mu často vrací, a to ta, že nepomohl židovské dívce Sofii Zawistowské, která uprchla z transportu a na nábřeží, kde on odpočíval na lavičce, jej prosila o pomoc. On jí nejenom pomoc odepřel, ale ještě jí namlátil a vytrhl levý spodní špičák. Těsně před německým odsunem Melman umírá, protože na zámek byla jakýmsi nedopatřením shozena bomba. Ve stejnou dobu Katalpa čtenáře informuje o ženě, která přežila nejen hrůzy koncentračního tábora, ale rovněž celou válku, a to i přes svůj židovský původ. Jedná se o tutéž ženu, které tenkrát Melman odmítl pomoci. Říká se – „na každého jednou dojde.“ Zde to platí na 100 %. Zatímco Melman našel smrt v plamenech, žena i po válce žila dál, provdaná za lékaře v Izraeli.

Hugo Melman si jednou s Klárou povídal a vyprávěl jí o dobytčích vagoncích, kterými viděl cestovat lidi. Tehdy nikdo netušil, že jsou takto soustavně převáženi Židé do koncentračních táborů. Klára na to reagovala následovně (Katalpa, J., 2012, s. 261): „*To, že by Židé mohli být usmrcováni, jí připadalo neuvěřitelné. Neuměla si představit, jakým způsobem by něco takového mohlo probíhat; když přemýšlela nad realitou těla, jeho hmotností, velikostí a silou – a navíc vzala v potaz pravděpodobný odpor jeho majitele –, nezdálo se jí možné, že by kdokoliv a jakkoliv mohl vyhubit celý vlak. Neuvěřitelné, ale logické. Vzpomněla si na sklady se zabaveným židovským majetkem, které se na konci třicátých let objevily v Hinterbergenu. Všechny položky v nich byly jasně označené a dohledatelné. Opravdu se domnívala, že po skončení války se věci vrátí ke svým původním majitelům? Seznamy zbytečnosti.*“

Klára se ve Rzech cítila velmi osamocená. Ačkoli vesnice byla plná německých rodin, jednalo se o rodiny sudetské, nikoli říšské. V dané době se Němci bohužel takto rozdělovali a jedni nevěřili druhým. Klára se tedy ocitla na okraji společnosti. Během incidentu, že několik dětí mluvilo česky, se však dostala do rodiny rase Weissmanna. Tento muž je popisován jako páchnoucí hromotluk, jelikož pracuje jako vycpavač zvířat. Přesto mu Klára jednoho večera podlehne a stanou se z nich milenci. Postupem času se Klára dozvídá, že také zmizelá Anna Gerlingová byla Weissmannovou milenkou. Pátrá, co se s ní asi stalo a myslí si, že ji Weissmann zabil, protože čekala jeho dítě. Nebylo tomu tak. Když za ním těhotná Anna přišla, odmítl dítě uznat za své, na základě čehož Anna opustila Rzy. Po čase se Klára nového školního inspektora ptala na Annu Gerlingovou. Ten o ní nic konkrétního nevěděl. Čtenáři se ovšem dozvídají, že Anna uprchla do Prahy ke své sestře Hedvice Mahlerové, jejíž manžel pracoval u policie, takže Anně sehnal falešné doklady. Anna poté porodila Weissmannova syna Petra. Její sestra Hedvika byla neplodná, tudíž Anina syna přijala téměř za svého. Netušila, že Anna se stále touží vrátit do Rzů, kde se zamilovala nejen do Weissmanna, ale rovněž do okolní krajiny.

Začátkem prosince 1944 volal Kláře její otec a chtěl, aby se vrátila domů, že on i jeho žena pojedou do neutrálního Švýcarska, protože válka je zřejmě u konce. Němce v té době přepadal strach z toho, co bude dál. Co s nimi bude po prohrané válce? Klára však otcovu nabídku odmítá a zůstává ve Rzech. V té době nikdo nevěděl, co se děje. Lidem zbývala rádia, aby alespoň odhadovali vývoj dalších událostí. Na přelomu března a dubna byla uzavřena místní škola. Nedlouho poté pak docházelo v nedalekém Tichém Brodě k dělostřeleckým palbám. Po bombardování Drážďan Fuchs usoudil, že válka je prohraná. Nyní Němce čekal odsun, stejně jako české obyvatele v roce 1938. Někteří proto vzali osud do svých rukou a přehli dříve, než jim to bylo nařízeno. Například Weissmann. Ten vzal svou dceru Hannu a uprchl do Německa. Díky tomu, že se pohybujeme v Orlických horách, jedná se o odsun východočeský.

Po válce docházelo k osidlování pohraničních oblastí. Na Fuchsův statek dorazili manželé Martin a Barbora Levičkovi se svou malou dcerkou. Tam objevili dva čeledíny – muže a ženu. Po jejich první společné práci na poli usoudili, že se nejedná o zemědělské pracovníky. Měli pravdu, oba lidé byli učitelé – Klára a Fuchs. Na konci října Barbora zjistila, že je těhotná. Klára se stala její důvěrnicí, a třebaže neuměla česky a Barbora zase nepříliš dobře německy, dorozumívaly se neverbálně a rozuměly si. Většina Němců ze Rzů odešla a Klára si uvědomila, že už jich zde zbývá jen pár (Katalpa, J., 2012, s. 334): „*Vesnice se pomalu měnila. Některé domy zůstaly opuštěné, a kromě společného jazyka tu*

nebylo nic, co by nově příchozí obyvatelé Rzů spojovalo. Pocházeli z různých částí země a mnozí z nich měli s hospodářstvím jen mizivou zkušenost. Byli to drobní řemeslníci a služky, kteří do pohraničí odešli s vědomím, že první roky budou hladovět, a nyní byli vděční za hrstku německých hospodářů, kteří ve Rzech zbyli a za střechu nad hlavou je byli ochotni seznámit s nezbytnými pracemi.“ Opět se tedy objevuje již několikrát zmiňované téma, že čeští osídlenci si, co se hospodářství týče, zprvu nevěděli v podhorských oblastech rady.

Autorka se zde zmiňuje rovněž o chátrání německých hřbitovů, které noví čeští obyvatelé nechtěli spravovat. Bylo smutné mstít se i na těch, kteří již byli mrtví. Ale taková byla tehdejší doba. Barbora Levičková byla velmi citlivá a měla úctu k předkům Ericha Fuchse. To dokázala tím, že společnou fotografii své vlastní rodiny umístila do nejzazšího rohu místnosti, než aby sundala zplesnivělé obrazy Fuchsova dědečka a sourozenců. Rovněž při používání nádobí či ubrusů měla citlivá Barbora pocit, že jí nic z toho nepatří. Nebylo jí příjemné dané věci používat. Přesto byl Erich Fuchs najednou na svém vlastním statku cizí, už nebyl jeho majitelem, ale pouhým čeledínem. Změnilo ho to, byl stále více smutný. Procházel se svým sadem a loučil se se stromy i ostatními rostlinami. Když dostal příkaz k odsunu, spáchal raději sebevraždu skokem do hluboké studny. Chtěl zůstat doma alespoň pohřben. Netušil, že tou dobou již Klára čeká jeho dítě. Zde se čtenář dovítí souvislosti mezi Fuchsovým otcovstvím a nálezem dětských kšandiček v úvodní kapitole. Fuchs totiž díky vrozené vadě kyčlí kulhal a jeho syn Konrad tuto vadu zdědil po něm, jen v poněkud mírnější podobě.

Rozhodnutí o vysídlení dostali všichni němečtí obyvatelé vesnice kromě Kláry, jelikož její totožnost nebyla ověřena, a ona tudíž právně neexistovala. Všichni se na ni za to dívali skrze prsty. Po čase byla Klára na základě udání na dva dny zadržena a vyslychající po ní chtěl, aby mluvila. Ona nevěděla o čem, tak mu vyprávěla svůj příběh, který prožila ve Rzech. Jelikož neměli důvod, aby ji dále drželi, pustili ji na svobodu. Vyslychající ji ovšem upozornil, aby počítala s tím, že brzy bude odsunuta. Na rozloučenou ji praštil do břicha, takže se velmi bála o své nenarozené dítě.

Po skončení války se Anna Gerlingová opět objevila pod svým pravým jménem. Zatoužila po návratu do Rzů. Hedvika, která si mezitím její dítě velmi oblíbila, z toho přílišnou radost neměla. Ale bránit jí nemohla. Škola ve Rzech sice byla zrušena, ale škola v Tichém Brodě, která byla o pár kilometrů dál, právě učitelky potřebovala, tudíž Anna nastoupila tam (nakonec tam učila až do svého pokročilého věku.) Osud tomu chtěl a Anna jednoho dne Kláru sama vyhledala. Obě ženy si rozuměly, a proto také Anna nakonec

Kláře pomohla. Napsala své sestře Hedvice, aby u sebe Kláru ubytovala, než ta bude mít prostředky na to, aby se vrátila do Německa. Hedvika nejprve byla vnitřně proti – ubytovat těhotnou Němku, která má být odsunuta? Nakonec se však na miminko začala těšit, a proto na dohodu přistoupila. Klára tedy dorazila do Prahy, kde porodila svého syna Konrada.

V tomto okamžiku následuje poslední kapitola, kde se již minulost s přítomností prolínají. Klářina vnučka v roce 2004 čeká druhé dítě a zaskočí ji zpráva o smrti její německé babičky. Čtenář se konečně dozvídá podrobnosti Konradova narození. Narodil se v roce 1947 v bytě Jaroslava a Hedviky Mahlerových. Kvůli úřadům byli také Mahlerovi uvedeni jako rodiče v jeho křestním listě. Klára odjela do Německa, kde si našla byt a práci. Když se však pro svého syna vrátila, Mahlerovi jí ho odmítli vydat. Klára se chvíli snažila s dítětem utíkat, ale nakonec si to rozmyslela, a raději se vrátila do Německa bez něho. Zřejmě pochopila, že v Praze se její dítě bude mít lépe. Od roku 1948 posílala svému synovi z Německa alespoň balíčky plné cukrovinek. Pravděpodobně si tak vykupovala své špatné svědomí z toho, že ho opustila. Balíčky mnohdy přišly rozbalené, jak je celníci pečlivě kontrolovali. Klára nikdy nenapsala ani řádek, nechtěla se zřejmě se svým synem sejít. Zůstaly po ní pouze ty balíčky. Poslední přišel v roce 1987.

Závěr

Práce si kladla za cíl seznámit své čtenáře s tím, jak jednotliví spisovatelé a spisovatelky ve svých dílech vnímali a zachytili problematiku odsunu Němců a osidlování pohraničí. Zaměřena byla na českou prózu od konce 40. let do současnosti. Jednotlivé kapitoly byly řazeny podle časové chronologie. Na úvod každé kapitoly jsme zmínili převážně politické souvislosti, které se k danému období pojí. Jelikož se nejedná o práci historickou, nýbrž literární, věnovali jsme se těmto souvislostem nejvýše v rozsahu jednoho delšího odstavce.

V první kapitole jsme se zaměřili na historický kontext. Je uváděn z toho důvodu, abychom čtenáře navnadili a zaujali. Chtěli jsme, aby se čtenář s větší chutí pustil do čtení celé práce. Ve druhé až šesté kapitole se zabýváme rozbohem jednotlivých literárních děl, a to včetně autentické literatury. Vždy jsme se zaměřili na oblast německého jazyka. Konstatovali jsme, ve kterých z nich je němčina explicitně vyjádřena, a kde se vyskytuje pouze okrajově. V několika dílech jsme se rovněž zaměřili na to, jak jsou Němci autorem charakterizováni. Na tuto skutečnost jsme upozornili například ve spojitosti s Řezáčovým Nástupem.

Ze samotného textu je patrné, že některým dílům jsme věnovali větší, jiným o něco menší pozornost. Podle délky jednotlivých kapitol je možné rozeznat, která díla se nám skutečně velmi líbila (Cejch, Němci), a která nás naopak příliš neoslovila (Boží duha). Zdrželi jsme se vlastního hodnocení sudetské problematiky, jelikož by se toto naše tvrzení do literární práce nehodilo. U některých děl jsme uvedli delší citační ukázky, jelikož si myslíme, že zde byly na místě (Sudetská pouť, Cejch). Další knihy jsme byli nuceni rozebrat i z obsahového hlediska, aby čtenáři neunikla pointa celé publikace. Obsah jsme však přizpůsobili událostem přímo souvisejícím s druhou světovou válkou.

Interpretovaná díla jsme vybírali velmi pečlivě. Jelikož je tato problematika skutečně velmi obsáhlá, museli jsme z kapacitních důvodů zvolit pouze reprezentativní vzorek. Na tomto místě tedy alespoň okrajově uvedeme další publikace, které se problematikou odsunu zabývají. Za zmínku zcela jistě stojí kniha Aleny Zonové *Za trest a za odměnu* (2004), která se zabývá odsunem na severní Moravě, přesněji v Moravském Berouně. V té jsou kapitoly členěny podle toho, kdo je vypráví – za všechny se jedná o mladého Čecha, nebo o jeho německou tchýni. Další, neméně zajímavou knihou, je dílo Kateřiny Tučkové *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009), která se zabývá odsunem Němců z jižní Moravy, přesněji z Brna. Třetí, poslední publikací, kterou jsme v této práci nezmínili, je

kniha Petra Čichoně Slezský román (2011). Ten se, jak již z názvu vyplývá, zabývá oblastí Slezska. Zde v podstatě k odsunu nikdy nedošlo a dodnes zde němečtí obyvatelé žijí. Popisováno je v ní především v minulosti velmi diskutované Těšínsko.

Většina autorů je ve svých dílech velmi opatrná na vyjadřování svých názorů nejen o odsunutých Němcích, či Němcích obecně. Dávají si také pozor na svá tvrzení o obyvatelích české národnosti. Téma je skutečně velmi citlivé, a i zkušení historikové a politologové musí pečlivě volit slova, aby se jedné, nebo druhé strany nedotkli. O totéž jsme se snažili i my.

Na závěr uvádíme myšlenku o tragédii tří milionů odsunutých Němců z knihy doktora Sládka, kterou 15. ledna 1947 napsal Hans Krebs, německý poslanec odsouzený v Praze k trestu smrti (Sládek, M., 2002, s. 151 – 153): *„Dnes stojíme před vámi jako obžalovaní a vy jste našimi soudci. V tomto okamžiku se uzavírá plných tisíc let společného, těžkého, ale i velikého historického období. Český národ bude nyní konečně žít sám ve svém národním státě, který se národním stává nejen podle jména, ale i fakticky. Tři miliony Němců byly odsunuty. Je to největší přesun od stěhování národů, možná největší v dějinách světa. Téměř jedna třetina obyvatelstva Čech, Moravy a Slezska opustila a opouští svůj starý domov. Nechávací za sebou své domy, to, co kdysi nazývali svým vlastnictvím, svoji minulost, své mrtvé. Opouštějí práci milionů a práci mnoha staletí, aby se již nikdy nevrátili. (...) Vždy jsem věřil, že Češi a Němci by mohli vytvořit společný stát jako Švýcarsko, každý ve svém kantonu, ve vlastní autonomii. Nestalo se tak. Dějiny rozhodly jinak. Už nebudete mít ve své zemi národnostní rozpory. Přeji si pouze, aby naše velké oběti nebyly zbytečné, aby z nich konečně vzešlo mírové soužití mezi námi – které jsme bohužel nedokázali vytvořit v jednom státě – soužití s německým státem, se kterým budeme opět sousedit. (...) Kéž by utrpení naší doby přineslo konec našemu utrpení navždy. Jen tehdy budou mít všechny ty nezměrné oběti, které musíme my, sudetští Němci, přinést a které přinesli v tak velké míře i Češi, nějaký význam. Jen tehdy posloužili nejvyššímu ideálu lidstva – trvalému a čestnému míru.“*

Zdroje

Knihy

- BRASLAVSKY, E. (2010) *Bez paměti*. 1. vyd. Brno: Newton Books, a. s. ISBN 978-80-903858-9-4.
- DENEMARKOVÁ, R. (2006) *Peníze od Hitlera*. 1. vyd. Brno: Host. ISBN 80-7294-185-2.
- DURYCH, J. (2000) *Boží duha*. 3. vyd. Praha: Academia. ISBN 80-200-0800-4.
- GONSIOROVÁ, M. (2012) *Tematika wehrmachtu zpracovaná v současné české literatuře – závěrečná písemná práce*. Univerzita Palackého Olomouc.
- HRABAL, B. (2006) *Obsluhoval jsem anglického krále*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-1565-3.
- JANOUŠEK, P. (2007) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. 1945 – 1948*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1527-3.
- JANOUŠEK, P. (2007) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. 1948 – 1958*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1528-0.
- JANOUŠEK, P. (2008) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. 1958 – 1969*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1583-9.
- JANOUŠEK, P. (2008) *Dějiny české literatury 1945 – 1989. 1969 – 1989*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1631-7.
- KATALPA, J. (2012) *Němci. Geografie ztráty*. 1. vyd. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-682-2.
- KÖRNER, V. (2006) *Adelheid. Zánik samoty Berhof. Zrození horského pramene*. 1. vyd. Praha: Dauphin. ISBN 80-7272-091-0.
- KŮRKOVÁ, P. (2006) *Odsun sudetských Němců a osidlování poválečného pohraničí v české próze – bakalářská práce*. Masarykova univerzita Brno.
- LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. (2006) *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-308-8.
- MACHALA, L. (2001) *Literární bludiště*. 1. vyd. Praha: Brána; Knižní klub. ISBN 80-7243-139-0.
- MIKŠÍČEK, P. (2005) *Sudetská pouť, aneb, Waldgang*. 1. vyd. Praha: Dokořán. ISBN 80-7363-009-5.

- PTÁČNÍK, K. (1967) *Město na hranici*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel. ISBN neuvedeno.
- ŘEZÁČ, V. (1953) *Nástup*. 6. vyd. Praha: Československý spisovatel. ISBN neuvedeno.
- ŘÍHA, B. (1951) *Země dokořán*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce. ISBN neuvedeno.
- SLÁDEK, M. (2002) *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848 – 1946*. 1. vyd. Praha: Pragma. ISBN 80-7205-901-7.
- SLÁDKOVÁ, V. (1974) *Poslední vlak z Frývaldova*. 1. vyd. Brno: Blok. ISBN neuvedeno.
- ŠMÍD, Z. (1992) *Cejch*. 1. vyd. Praha: Knižní klub. ISBN 80-85634-01-5.
- VOKOLEK, V. (1996) *Pátým pádem*. 1. vyd. Praha: Triáda. ISBN 80-9018-612-2.
- WAGNEROVÁ, A. (1993) *Odsunuté vzpomínky*. 1. vyd. Praha: Prostor. ISBN 80-85190-26-5.
- WAGNEROVÁ, A. (2000) *Neodsunuté vzpomínky*. 1. vyd. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-045-1.

Elektronické zdroje

- ČESKOSLOVENSKÁ FILMOVÁ DATABÁZE. *Vlak dětství a naděje* [online]. [cit. 2014-04-20]. Dostupné z: <<http://www.csfd.cz/film/70619-vlak-detstvi-a-nadeje/>>.
- KNIHY NOVOTNÁ. *Cejch* [online]. [cit. 2014-04-20]. Dostupné z: <<http://www.knihynovotna.cz/kniha/cejch/1003/>>.
- SLOVNÍK ČESKÉ LITERATURY. *Věra Sládková* [online]. [cit. 2014-04-20]. Dostupné z: <[http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=863&hl=sl%C3%A1dkov%C3%A1+](http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=863&hl=sl%C3%A1dkov%C3%A1+>)>.
- WIKIPEDIA. *Odsun Němců* [online]. [cit. 2014-04-20]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Odsun_N%C4%9Bmc%C5%AF>.